

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének folyóirata

A tartalomból

Interjú Vizi E. Szilveszterrel

A tulajdonnevek jelölésének története

A szóhasadás egy példája: *siket* és *süket*

A francia nyelv útja

Szép magyar vers

Blanka néni levelesládája

*Vizes világbajnokság, márt, huxit, kata,
eszem és eszek*

Nyelvi naplók, anyanyelvi naplójegyzetek

ÉDES ANYANYELVÜNK

az Anyanyelvapolók Szövetségének folyóirata

Megjelenik évente ötször (februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben)

Főszerkesztő: Keszler Borbála

Főszerkesztő-helyettes: Lengyel Klára

Szerkesztők:

Raátz Judit, Blankó Miklós,
Cservenka Judit, Horváth Zsófia

Szerkesztőbizottság:

tiszteletbeli főszerkesztő: Grétsy László
tagok: Heltainé Nagy Erzsébet, Nyiri Péter
Péntek János, Pomozai Péter, Pusztay János

Felelős kiadó: Juhász Judit

Kiadó:

Anyanyelvapolók Szövetsége
(www.anyanyelvapolo.hu)

Irodavezető: Kovács Zsuzsanna

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Borítószerekesztő: Kuzma Eszter Júlia

Támogató:

Petőfi Kulturális Ügynökség

Magyar Kultúráért Alapítvány

Magyar Művészeti Akadémia

Szakmai támogatók:

Magyar Nyelvtudományi Társaság
ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont

A szerkesztőség címe:

1368 Budapest, Pf. 250., ea@anyanyelvapolo.hu

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: Prime Rate Kft.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága
(Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Információ, reklamáció: 80/444-444.

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Bankszámlaszám: 11705008-20132015.

A belépési nyilatkozat a honlapunkon elérhető.

Az ASZ tagjai a folyóiratot illetménylapként kapják.

Tartalom

- 1 A magyar nyelv a gondolatok gyorsírása
(Blankó Miklós, Cservenka Judit)
- 3 A tulajdonnevek jelölésének története 1.
(Keszler Borbála)
- 5 Siket és süket (Grétsy László)
- 6 Szép magyar vers (Fráter Zoltán)
- 8 Néhány gondolat a francia nyelv múltjáról, jelenéről
és jövőjéről 1. (Bárdosi Vilmos)
- 10 Vizes világbajnokság és vizes központ (Horváth László)
- 12 Személynévkincsünk alakulása
(Haindrich Helga, Raátz Judit)
- 13 Blanka néni levelesládája (Cservenka Judit)
- 15 Az ígyebbül – úgyabbul használatáról (Pomázi Bence)
- 16 A rádió a nyelvművelés új színtereként (Blankó Miklós)
- 17 Már vagy márt? (Horváth Zsófia)
- 18 Nézson, nyalkás, nyamlong és a huxit (Martzy Kinga)
- 19 Eszem vagy eszek, alszom vagy alszok (Lengyel Klára)
- 20 Nem akar eltűnni (Kulcsár István)
- 21 Úgy eladni, mint a cukrot? (Holczér József)
- 22 Az osztálytermi kommunikáció sajátosságainak vizsgálata
a pandémia tükrében (Berényi Adél)
- 24 Akinek a szívében boldogok a tárgyak (Deák-Takács Szilvia)
- 26 Mi a panasza (.HU)? (Csáki Csilla)
- 28 Beszél-s-e reklámul? (Elek Lenke)
- 29 Visszahallgat, visszahív (Dóra Zoltán)
- 30 Homo fisz, firhang, hi7etleN (Ludányi Zsófia, Domonkosi Ágnes)
- 31 A magyar nyelv hete Gyömrőn (Angyal Jenő Andorné)
- 32 A 25. Simonyi-verseny döntőjéről (Tóth Etelka)
- 33 Híreink
- 35 Pontozó (Grétsy László)
- 36 Gyereksarok – Nyelvi játékok (Szöcsné Antal Irén)

A magyar nyelv a gondolatok gyorsírása

Tempora mutantur videósorozatunk újabb részében a természettudományok nyelvéről, annak változásairól kérdeztük a magyar tudományos élet egyik kiemelkedő kortárs személyiségét, a nemzetközileg elismert agykutatót: Vizi E. Szilveszter Széchenyi-díjas és -nagydíjas orvosprofesszort. A beszélgetést indító mondatok sorozatunk címének, azaz a változó időnek és a nyelvnek a kapcsolatára mutatnak rá.

Nyelv nélkül nem lenne fejlődés. Nyelv nélkül nem tudnánk másokkal beszélgetni. Nem tudnánk halhatatlanná tenni azt, amit gondolunk, mert bennünk maradna a gondolat. Változnak az idők, változnak az írott közlés formái. Ha a sumér agyagtábláktól kezdve, a Gutenberg-galaxison keresztül a digitalizációs térig áttekintjük az írásos nyelv változását, óriási fejlődésnek vagyunk szemtanúi. Azt azonban észre kell vennünk, hogy bármely formáját nézzük az írásos közlésnek, a cél mindig ugyanaz marad: a nyelv értelmes és érthető használata.

A gyakran idézett mondás pontosan úgy hangzik: „Tempora mutantur et nos mutantur in illis”. Tehát nemcsak az idő változik, hanem benne mi magunk is. Amikor e mondat lényegét megértjük, belátjuk, milyen fontos szerepet játszik az egyén, a személyiség és az, hogy milyen módon alkalmazza azt a nyelvet, amelyet anyanyelveként használ, hiszen az idő változásával az ő gondolkodása, gondolatvilágának tartalma is megváltozik. A személyiség változásával a nyelv használata is változik. A nyelv a külvilág megismerése során a bennünk elraktározott élményanyag másokkal való megosztásának képességét adja. Folyamatosan változik mind a személyes nyelvhasználat, mind a kommunikációs forma, de a cél itt is állandó marad: a kifejező, érthető nyelvhasználat.

Vizi E. Szilveszter egyik legrangosabb díjának, a Szent István-rendnek ez a jelmondata: „Publicum meritorum praemium” (‘az érdemek nyilvános jutalma’). Az, akit a köz szolgálatáért így ismernek el, vajon tudatosan készül már fiatalon is erre a szolgálatra? Vagy születni kell rá?

Ezt nem hozhatjuk magunkkal genetikailag. A környezet hatása, a nevelés, a megismerés, a tapasztalat kiemelt szerepet játszik abban, hogy valaki a *bonum commune*-ért, tehát a jószolgálatért tegyen is valamit. A közösségért végzett tevékenységem alapja a vallásos neveltetésem. Az, hogy megértettem: a hegyi beszéd igazi üzenete a szeretet a másik ember iránt. Hiszen ez az egyetlen emberi tulajdonság, amelyből minél többet adok a másiknak, annál több marad meg bennem. Miért? Mert az extrapiramidális rendszeren kívül is, amikor működésbe hozzuk az érzésvilágunkat, boldogsághormon szabadul föl. Amikor másokkal jól cselekszem, az nekem is jó.

Vizi E. Szilveszter holisztikusan látja a világot: az embert a gyógyítás folyamatában, a tényeket a kutatásaiban. A hétköznapi megnyilvánulásaiban is jelen vannak az elmúlt évek, évtizedek tapasztalatai és a világ összefüggéseinek ismerete.

Cservenka Judit, Vizi E. Szilveszter és Blankó Miklós
(Süll Kristóf felvétele)

Az orvosi szakma talán az egyetlen, amely a test és lélek együttesét igyekszik figyelembe venni, próbálja együttesen gyógyítani. Ha valaki nem akar meggyógyulni, akkor nem is fog. A csodálatos gyógyulások – mi, természettudósok úgy gondoljuk – az akarat szüleményei. Engem az indított erre a pályára, hogy észrevettem: ebben nemcsak testileg, hanem lelkileg is segíteni lehet a másikon. Ettől csodálatos ez a munka. A tudományos munkát pedig azért

választottam, mert meg akartam tudni, hogy miért beteg az ember.

Minden ember szeretne többet tudni az egészség megőrzésének titkairól. Ebben óriási szerepe van az ismeretterjesztésnek. Kevés tudós vállalkozik az ismeretterjesztő munkára, de Professzor Úr mindig szakított erre időre. Megkapta Az év ismeretterjesztő tudósa címet is, majd egy kisbolygót is elneveztek Önről. – Kiből lesz jó ismeretterjesztő?

A természet jelenségeinek megismerése, megtanulása egyéni érdek. Ha egy szakember értéket is akar teremteni, az már közérdek. A tudósnak pedig az a kötelessége, hogy a megismert tudásanyagot másokkal is megossza.

Ezt a kötelességet érezte az MTA elnökeként, amikor elindította 2002-ben a *Mindentudás Egyetemét*?

Az ismeretterjesztés fontosságát a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elnökeként tapasztaltam meg. Szentágothai János után következtem, és 15 évig vezettem a Társulatot. Ezt a szervezetet, a Királyi Magyar Természettudományi Társulatot 1841-ben alapították. Bugát Pál és Bene Ferenc éppen a legújabb eredmények magyar nyelven való átadását tűzték ki célul. Ezzel kapcsolódtak Széchenyi István gróf célkitűzéséhez, aki 1825-ben, amikor a Magyar Tudományos Akadémiát alapította, a diétában elmondta, hogy a magyar nyelvet alkalmassá kell tenni a kor legfontosabb ismereteinek továbbadására. Ez az Akadémia alapfeladata.

A *Mindentudás Egyeteme* elsöprő sikert aratott. E sorozatban nemzetközi hírű magyar tudósok – a legfiatalabbaktól a legidősebbekig – eredményeikről magyar nyelven, közérthetően számoltak be. Arról beszéltek, hogy mit kell tudni, milyen érdekességek vannak a világban, miért érdemes a tudományt, a fejlődést támogatni? A *Törzsasztal* című tévéműsor is ezt a célt szolgálta, ahol a Kárpát-medence és a világban élő magyarság gondjaival, sikereivel próbáltunk megismertetni mindenkit, aki hallgatta ezeket a műsorokat. A Magyar Tudományos Akadémiának egyik feladata az alapítástól kezdve, hogy a tudomány legfrissebb, legújabb eredményeit mindenki számára hozzáférhetővé tegye.

Ebben van a nyelvnek a rendkívüli fontossága: magyar nyelven közérthetően, érthető mondatokkal kell elmondani azt, amit például az orvosi nyelvben latinul, más tudományoknál angolul stb. teszünk.

Mitől ennyire különleges a magyar nyelv?

Ez egy kis nyelv, amely agglutinál. Teller Ede mondta nekem egyszer: „Édes fiam, magyar? Mindenki magyarul beszél, aki nagy tudós. Tudod, miért? Mert a magyar nyelv a gondolatok gyorsírása.” Tessék csak belegondolni! Ha azt mondom, hogy *szeretlek*, egy szóban ki tudom mondani. A német azt mondja, hogy *ich liebe dich* – három szó. Mi egy szóban ki tudunk fejezni nagyon-nagyon sok mindent. Ezért csodálatos a mi nyelvünk.

Azt nem tudom elfogadni, ahogyan az interneten egymással, rövidítve kommunikálnak. Ez megöli a gondolatot is. A gondolatot! Ha olyan fogalmakat használok, amelyeket nem biztos, hogy mindenki ugyanúgy ért, akkor egy új, modern Babel keletkezik.

Hogyan viszonyul a köznyelvben megjelenő idegen szavakhoz?

A németnek erős hatása volt ránk, a latinak is nagy hatása volt ránk, most pedig angol szavak és kifejezések árasztanak el bennünket. Tudomásul kell venni, hogy a nyelv bővül, és a világ halad előre, és az idegen szavakat, kifejezéseket valahogyan magyarítani kell. Bugát Pál több száz szót próbált magyarítani. Akkoriban olyan szavait fogadtak idegenkedéssel, mint például a *kórház*, *elnök*, *gyógyszer*, jelenleg sokat sorolhatnék, amit használunk. Akkor azt mondták, hogy tönkreteszi a magyar nyelvet. Nem tette tönkre.

– Megértéssel kell fogadni azokat a törekvéseket, hogy új, modern kifejezéseket megpróbálunk magyarrá tenni.

Ezzel szemben egyre több természettudományos mesterszak van Magyarországon, amely magyar nyelven nem is indul, csak angolul. Magyar diákoknak, magyar professzorok angolul adnak elő. A fiatal kutató pedig magyarul már nem is tudja ismertetni vizsgálati eredményeit. Jól van ez így?

Korábban kiegészítettem a *tempora mutantur* kifejezést azzal, hogy mi is változunk az idők során. Meggyőződésem, hogy a tudomány, beleértve különösen az orvostudományt, nemzetközi. Tehát alkalmazkodni kell a világhoz, el kell tudnunk sajátítani a legújabb tudományos eredményeket, azokat felhasználni Magyarországon, és ehhez ismerni kell azt a nyelvet, amelyet a legtöbben beszélnek. Arról is szóltam azonban, hogy minden tudósunk komoly kötelessége mindezt a többség, a hazai többség számára is közérthetővé tenni.

Vizont éppen emiatt, hogy az angol a tudományos nyelv rangjára emelkedett, kialakulhat egy olyan képzet, hogy a magyar nyelv csupán másodlagos nyelv. Visszaszorul a konyhába, ahová száműzik. Súlyosbítja a helyzetet, hogy némely országban nem kapnak lehetőséget a magyar kisebbség tagjai arra, hogy az óvodától az egyetemig magyarul tanuljanak.

A felvetések első részével nem értek egyet. Amikor egy orvos, egy mérnök vagy egy jogász kutatásainak összegzését idegen nyelven, nevezetesen angolul írja, akkor csupán annak tesz eleget, hogy minden ember – és abba bele kell érteni a világon élő embereket – érdekében dolgozzék, nem csupán saját nyelvközösségéhez szól.

Abban viszont egyetértünk, hogy történelmünk alakulása miatt a magyar nemzet lakhelye ma sokkal nagyobb, mint a jogi Magyarország. Nekünk a világban élő magyarokat ugyanúgy nemzettársnak kell tekintenünk, mint az itthon élőket, és ugyanúgy támogatnunk kell a Kárpát-medencében kisebbségi sorban, valamint szórványban élő magyarokat, mint ahogy az itthon élőket, magunkat támogatjuk. Mondok egy gyönyörű példát. Évtizedek óta harcolunk, személy szerint én is, hogy a marosvásárhelyi egyetemen legyen magyar nyelvű orvosi kar. Minden európai országnak kötelessége, hogy ilyen létezzék, ha számottevő kisebbsége van. Ha a kisebbségben élők között az orvos, a pap és a tanár magyar anyanyelvű, ott a magyarnak született gyermekek ajkán megmarad a magyar nyelv. A magyar szellem, a magyar nyelv kulcsszerepet játszik abban, hogy összekösse a világban élő magyarságot, a magyar nemzetet egy impériummá. És ez az impérium fönntartja az utódai révén a magyar kultúrát – remélhetőleg – örökre.

(A videóbeszélgetést több mint 10 ezren látták a Nyelvünk és kultúránk barátainak Facebook-oldalán, ahol továbbra is visszanézhető: <https://bit.ly/3GOvZgN>.)

Blankó Miklós és Cservenka Judit
az Édes Anyanyelvünk szerkesztői

A tulajdonnevek jelölésének története 1.

Ókor

Ma mindenki számára természetes, hogy a tulajdonnevet nagybetűvel írjuk. Ez a szokás azonban hosszú fejlődés eredményeképpen alakult ki, mint ahogy ahhoz is évezredek kellettek, hogy az emberiség az ősi képirástól eljusson a betűírásig.

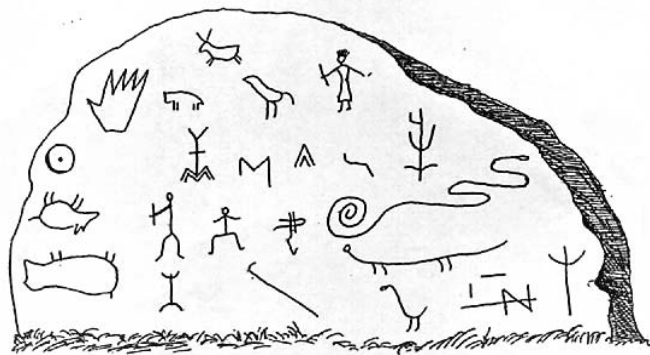
Az írásnak bármilyen formáját használták is azonban: akár a képirást, akár a szóírást, akár a szótagírást, mindig törekedtek arra, hogy valamiféleképpen megkülönböztessék a tulajdonneveket a köznevektől.

A képirás legfőbb jellemzője, hogy konkrét tárgyakat ábrázol (1., 2. ábra), melyek hol egy-egy szót, hol egész mondatot jelentenek, de nem egyetlen nyelv szókincséhez kötve, ki-ki saját nyelvén olvashatja és értelmezheti a képirás stilizált ábráit.

a személy- és földrajzi neveket emberalakok melletti és alatti egyszerű rajzokkal (gyakran állatrajzokkal), valamint mennyiségre utaló jelekkel, például pontokkal jelölték (3. ábra).

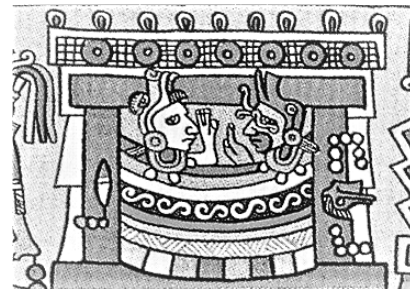
3. ábra. Részlet egy azték képelbeszélésből. Jobbról balra haladva a személyek nevei: Hat majom, Egy ház, Tíz sas, Kilenc szél. A település neve (l. a bal oldali alakot), ahol a bal oldali házaspár (Tíz sas, Kilenc szél) lakik: Kódöt okádó hegy.

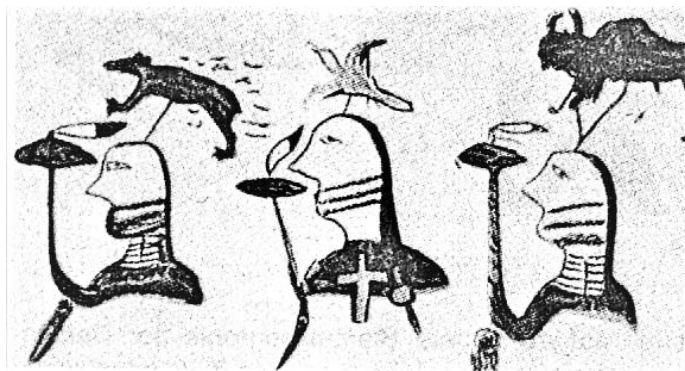
1. ábra. Sziklarajz Új-Mexikóból (Faulmann 1880/1990: 211)

Vagy például az egyik (egy fiatal pár esküvőjéről szóló) azték képelbeszélés részletében (4. ábra) a vőlegény neve: Tizenkét szél, a menyasszonyé: Három tűzkő.

Képirást használtak a XIX. század közepén az észak-amerikai rezervátumokban élő indián törzsek (a leni-lenape vagy dakota indiánok, az oglala indiánok stb.) is. A tulajdonneveket ők is az aztékokhoz hasonlóan jelölték.

4. ábra. Azték jegyespár rituális fürdése az esküvőn (Haarmann 1963: 46)

5. ábra. Részlet az oglala indiánok 1883. évi törzsi listájából (Diring 1963: 49)

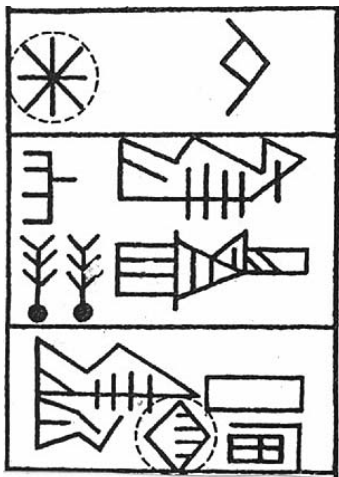

2. ábra. A Narmer-paletta Kr. e. 3000-ből (Kuckenburg 1990: 189)

A képirás egyik igen híres emléke az egyiptomi Narmer-paletta, mely Krisztus előtt 3000-ből származik. Ennek hátlapján (2. ábra) van egy térdelő férfi, akinek a feje fölött papirusztekercsek, emberi fej és sólyom látható. Többek szerint ezek mutatják az emberalak nevét.

Bár a képirás kialakulása és virágzása az új kőkorra tehető, a képirásnak későbbi s számunkra könnyebben elemezhető emlékei is vannak. Ilyenek például az azték nyelvemlékek. Az azték iratokban, kódexekben

Érdekes a tulajdonnevek jelölése a szóírásban (logografikus írásban) is. A szóírásnak (logografikus írásnak) a jellemzője (legalábbis elvben), hogy egy jelnek egy szó felel meg. Ezek a jelek eredetileg képek voltak, melyek magát a tárgyat vagy a cselekvést ábrázolták, de később fogalmakat is jelölhettek. Idővel a képek egyszerűsödtek, és formájukban eltávolodtak az ábrázolt tárgytól vagy a cselekvéstől, s csupán a szónak egyezményes jeleivé váltak, mint ma a beszédhangoknak a betűk. Tulajdonképpen tiszta szóírás nem is igen volt az ősi kínai írásban, az eszkimók írásán és néhány afrikai és óceániai írásban kívül, ugyanis a logografikus írásokban (mint a mezopotámiai ékírás, a krétai írás, az egyiptomi írás, a hattita hieroglifikus írás s a későbbi kínai írás is) a szavakat nem egy jellel, hanem jelkombinációval jelölték, vagyis a régi logografikus rendszerek tartalmaztak a logogrammák, azaz a szójelölő jelek mellett egyéb jeleket is: szótag- vagy mássalhangzó-jelölő jeleket és szemantikai determináló jeleket is. A determináló jelek (determinatívumok) olyan tartalmi jelölőelemek, melyeket a főjelekhez, a logogrammákhoz fűztek, hogy a többjelentésű vagy azonos alakú logogrammák jelentését vagy szófaját pontosítsák, azaz a dolgoknak vagy az élőlényeknek a kategóriáját meghatározzák. Később aztán a determinatívumok minden szóosztályhoz hozzákapcsolódtak, függetlenül attól, hogy volt-e több jelentése a szónak.

6. ábra. A lagasi Eannatum király felírata Kr. e. 2470 körül (Haarmann 1990: 157)

Néhány érdekes példa a logografikus írások tulajdonnév-jelölésére.

A sumérban (6. ábra) például csillag formájú determinatívum állt az istennevek előtt (1. az ábra 1. mezőjében szaggatott vonallal megjelölt részt), s rombusz formájú jel a helynevek után (3. mező).

Az egyiptomi írásban a női nevek determinatívuma balra dőlő, tojás alakú jel, a városneveké körben kereszt, az országneveké balra dőlő ferde kúp volt (7. ábra).

Érdekes szokás volt az egyiptomiaknál az is, hogy a hieroglifákon a fáraók nevét piros névgyűrűbe (car-

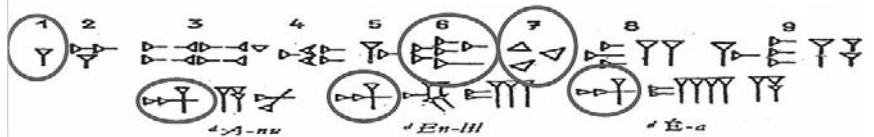
7. ábra. Egyiptomi determinatívumok (Doblhofer 1990: 76–7)

touche) foglalták (8. ábra). Később, a papirusz feltalálása után, a hieratikus folyóírással írt szövegekben (a hieratikus írás papi kézírás; az egyiptomi írás hieroglifikus jeleinek a kézíráshoz alkalmazkodó egyszerűsített formája) az istenek nevét vörös tintával írták.

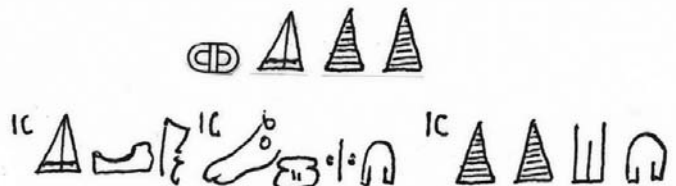
8. ábra. Cartouche Kleopátra nevével (Doblhofer 1990: 76)

Az akkád, az elámi, a babiloni és asszír ékírásban is determináló jelek jelezték a szavak speciális jelentését vagy tulajdonnévi jellegét (9. ábra).

9. ábra. Az ékírás néhány determináló jele. Az első ékjel a babiloni, az asszír és az elámi rendszerben a személyek nevét jelölte, a 6. ékjel a babiloni írásban a király neve, a 7. jel az országok neve előtt állt. A 2. sorban látható bekarikázott jelet az asszírban az istenek neve elé tették (Doblhofer 1990: 170; Diringer 1963: 63; Bermant 1986: 107)

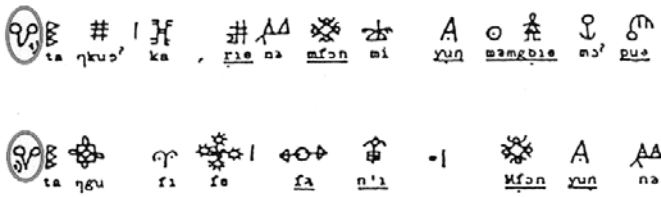
A hattita írásban az isten determinatívuma két egymással szemben elhelyezkedő félkörfele, a királyé megosztott kúpfele volt, az országé két vízszintesen csúszott kúp (10. ábra).

10. ábra. Hattita determináló jelek és példa ezek használatára: Tariktomé, Ermé földjének az uralkodója (Doblhofer 1990: 200)

Determinatívumokat használtak egy egészen újkeletű írásban is. 1900 után egy kis birodalomnak, Bamumnak (Bamum az egykori német Kamerun területén volt) a királya, Ndzsoja nyelve számára írást alkotott. Az eszkimóhoz hasonlóan a bamum írás is néhány év alatt eljutott a lineáris szó- és szótagírásig. Írásuknak hét fejlődési fokozata volt. Ezek közül a 3., a 4. és az 5. fokozatban (mely

szóírás volt) szótagírással írták a tulajdonneveket, és cse-resznyeszerű jelet tettek eléjük (vö. Friedrich 1979: 202–3, 457; 11. ábra).

11. ábra. Írásminták a bamum írás harmadik és ötödik fokozatából

Szakirodalom

Bermant, Chaim 1986. *Ebla: Egy ismeretlen ókori civilizáció*. Gondolat, Budapest.

Diringer, D. A. 1963 = Diringer, D., *The Alphabet* (London, 1949) munkájának orosz fordítása: *Алфавит*. Издательство иностранной литературы, Moszkva.

Doblhofer, Ernst 1990. *Zeichen und Wunder*. Westbild Verlag, Augsburg.

Faulmann, Carl 1990. *Geschichte der Schrift*: Reprint kiadás az 1880-as kiadás alapján. Augustus Verlag, Augsburg.

Friedrich, J. 1979. *Geschichte der Schrift unter besonderer Rücksichtigung ihrer Entwicklung*. Heidelberg 1966-os orosz fordítása: *История письма*, Наука, Moszkva.

Gelb, I. J. 1982. *A Study of Writing*, The University of Chicago Press, Chicago/London 1963 alapján készült orosz fordítás: *Опыт изучения письма*. Радуга, Moszkva.

Haarmann, Harald, 1990. *Universalgeschichte der Schrift*. Kampus Verlag, Frankfurt/New York.

Истрин, В. А. 1965. *Возникновение и развитие письма*. Издательство Наука, Moszkva.

Jensen, Hans 1969. *Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart*. VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin.

Kuckenburg, Martin 1990. *Die Entstehung von Sprache und Schrift*. Du Mont Buchverlag, Köln.

Keszler Borbála
professor emeritus, ELTE

Siket és süket

A szóhasadásnak aránylag újabb példája a *siket* – *süket* szópár. Nem azért újabb, mintha fiatal szavakkal lenne dolgunk, hanem mert a jelentéselkülönülés új keletű, és nem is teljesen spontán. Az alakpár tagjaiban meglevő *i* – *ü* ingadozás már a kódexek korabeli adatokban is megmutatkozott, s egész a 20. századig köznyelvi rangú volt. Heltai Gáspár 1574-ben megjelent „Cancionale, az az históriás énekes könyv”-ében például ez olvasható: „eszt csak *siket* füllel magyarok mulaták”, Lippay Jánosnak 1662-ben kiadott mezőgazdasági tanácsadójában viszont ilyen utalást találunk a harangzúgás nélküli, nagyheti napokra: „*süket* hétben, vagy gyümölcsoltó boldogasszony nap tájban”. A szótárak különféleképpen döntöttek arról, hogy melyik a főváltozat. Ballagi Mór és Balassa József értelmező szótárában a címszó egyaránt a *süket*, a másik csupán utalószó, a hétkötetes, 1959–1962 között megjelent Magyar értelmező kéziszótártól kezdve azonban a *süket* a címszó, s az *i*-zű változat vette át az utalószó szerepét. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a *süket* és származékai – *süketedik*, *süketesség*, *megsüketít* stb. – elnyomnák az *i*-zű formákat, mert az élőbeszéd e tekintetben továbbra is változatos képet mutat, sőt az írott nyelvben is vannak olyan származékok, összetételek, amelyek *i*-zű alakban rögzültek. Ilyen a *fülsüketítő*

melléknév, a hegyvidéki erdőkben élő vadmadárnak (Tetrao urogallus) hivatalos állattani megnevezése, a *siketfajd*, amely a köznyelvben is meghonosodóban van, valamint a *siketnéma* összetétel, amely nagymértékben elősegítette, illetve elősegíti a *siket* – *süket* szóhasadás végbemenetelét.

Az egykori Váci Királyi Magyar Siketnéma-Intézet.

Kép: Globetrotter19 – A feltöltő saját munkája, CC BY-SA 3.0, forrás: Wikipédia

A siketek és hallássérültek érdekében az első igazán nagy lépést Cházár András ügyvéd, megyei főjegyző tette meg azzal, hogy 1802-ben, 220 évvel ezelőtt megalapította a „Vácsi Királyi Magyar Siketnéma-Intézet”-et. Attól kezdve egyre több szó esik nálunk is, és természetesen más országokban is a süketsegről, annak fajtáiról, valamint ennek a fogyatékosoknak a megítéléséről s a társadalomnak ezzel kapcsolatos teendőiről, kötelességeiről. Nem könnyű ez a feladat, mert a siketek, főleg a már így születettek többnyire nagyon öntudatosak, olyannyira, hogy fogyatékos voltukat sem ismerik el, s nem vesznek részt a paralimpiákon sem. Ehelyett négyévenként, mindig az olimpiát követő évben megrendezik saját világjátékukat, a siketlimpiát, és több sportágban is szép eredményeket érnek el. A halló többség tagjaival való érintkezés nehézségei miatt elszigetelődnek a társadalom nagy részétől, s leginkább sorstársaikkal tartanak kapcsolatot, tehát azokkal, akik között nem fogyatékosnak, hanem épeknek érzik magukat. A siketség egész problematikáját igen színvonalasan tárgyaló Wikipédia idevágó cikkeiből azt is megtudhatjuk, hogy a siketek közül sokan az *i*-vel írt siketnéma szót is vitatják. A némaságot nem tudják értelmezni a maguk számára, mivel a legtöbb siket valamilyen fokon, módon tud vagy tudna beszélni. Ezt az álláspontot szerintem el is fogadhatjuk, sőt el is kell fogadnunk, hiszen ha maguk a siketek állítják magukról, hogy a siketségük nem jár együtt szükségszerűen némasággal, akkor ezt a hallóknak nincs joguk kétségbe

vonni. Hogy tudnak kommunikálni, arra voltaképpen bizonyítékuk is van, hiszen ők egymás között jelelnek, azaz jelnyelvet használnak. A jelnyelv nem nemzetközi, hanem minden országban más. A magyarországi siketek többnyire két jelnyelvet is ismernek: a magyar jelnyelvet, amely a veleszületett siketek anyanyelve, továbbá a jelelt magyart, amelyet hallók jelenlétében használnak. Fontos tudnunk, hogy a magyar jelnyelv 2009 óta hivatalos nyelv Magyarországon. Ezért érzem én is fontosnak azt, hogy szótáraink a jövőben már ne egy címszóba sűrítve adják meg a *siket* és *süket* alakpár jelentéseit s azok esetleges stílusértékét, minősítését, hanem a szóhasadás révén létrejött szópár tagjait külön-külön szóként kezeljék, s a siketiséggel, hallássérültséggel kapcsolatos jelentéseket *i*-ző formában minősítsék köznyelvűnek. Van egy aránylag új igei származéka a *süket* szónak, a *süketel* ige. Értelmező kéziszótárunk első kiadásában még nem szerepel ez a szó, de a 2003-ban megjelent, alaposan átdolgozott, bővített kiadásban már benne van, ’mellébeszél, halandzsázik’ jelentésben, ’bizalmas’ minősítéssel. Ennek a származéknak a szótár nem is jelzi *i*-ző változatban való meglétét. Helyesen járt el, mert nincs is ilyen. De talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy a siketek és hallássérültek még elnevezésükben se akarjanak közösködni a süketekkel.

Grétsy László

professor emeritus, ELTE

az Édes Anyanyelvünk tiszteletbeli főszerkesztője

Szép magyar vers

Az *Ablakok* beszédhelyzete az emlékezés. A beszélő vonaton utazik, amikor – talán az alkony hatására – egyszer csak megelevenedik a múlt, és körülvézi esős, hideg hangulatával. Hirtelen a jelen része lesz az egykori közeli hozzátartozó. Nem tudjuk, kiről van szó – valamelyik szerelméről, elhalt rokonról, jóbarátról? Valakiről, aki már nincs mellette, és többé nem is lesz. Mégis olyan közelinek érzi, hogy hangját, lélegzetvételét is szinte hallja. Annak ellenére, vagy talán éppen azért, mert nem sokat tudunk a titokzatos ismeretlenről, akinek emléke elemi erővel tör a beszélőre, állíthatjuk, hogy a költemény – életre keltve az eltávozottat – búcsúzás is a mindenkori eltávozottaktól. Nem csupán halottainktól, hanem a lezárult, felújíthatatlan kapcsolatok résztvevőitől, az elérhetetlenné vált távoliaktól, és főleg magától a vonzalomtól, ami az összetartozás újabb élményét adhatta volna, ha mindkét fél egyaránt akarja. Kissé profán hasonlat, de nemzedéki okok miatt nem egészen indokolatlan, ha felidézük az önvád és az elégedetlenség dalát: „Miért hagytuk, hogy így legyen?”

Mert bizony önvád is van ebben a versben, nem csupán búcsúzás. A beszélőn is múltott, hogy kihűlt, elhalt vagy

meg sem született a kapcsolat, amelybe a megszólított – az emlék látomása szerint – életet lehel, abba az érzelmebe, ami úgy volt az övé, hogy lehetett volna, vagyis igazán sohasem volt az övé, csak a lehetősége volt meg, hogy az övé legyen. Kideríthetetlen, ki miatt nem teljesedett be az ígélet, de annyi bizonyos, hogy egyikőjük elmulasztott valamit, és már csak utólag, az emlékezet billenti helyre a vágyat, a „lehetett volna” bevallásával. A beszélőt felkavarják az előtörő emlékképek. A régi történetek feltolulása megviseli az emlékezőt. A versbeszéd szaggatott, ziháló lesz. Minden szakaszban legalább egy erős áthajlás van, amely az érzelmi-gondolati tartalom szenvedélyességére és mélyen megrázó voltára utal. Az első és második versszakban egymást érik az elcsuklások, a sorvégi befejezetlenség megbicsakló hangsúlyai: „A lélegzésed is hallom / ahogy kikönyökölsz lé- / ted ablakán”, a harmadik szakaszban a névutó válik el a főnévtől: „a semmi ablakán / át nézed”, a negyedikben pedig az állítmányhoz kötődő birtokos-személyes névmás tolódik az új sor elejére: „úgy volt a / tiéd”. A zaklatott hangnem az oka, hogy alig vesszük észre, a versben szabályos 7-es és 8-as szótagszámú sorok váltakoznak, ké-

sei utódjaként a magyar költészetben igen népszerű nyolcas-hetes sorkapcsolatnak, a felező nyolcas és a 4||3-as tagolású sorpár ismétlődésének. Csokonai kedvelt strófaszerkezete volt ez, akkor még pontos ütemezéssel. Némi szemfülességgel Kisfaludy Sándor szerelmes elbeszélő költeményéből, *A kesergő szerelem* nyolcsoros énekeiből a kis Himfy-versszak kétszereződése ugyancsak felismerhető a négy egyenlő szakaszra osztott tizenhat sorban. Csakhogy itt átfordul, öszszezilálódik a hagyomány. A rokokó, az érzelmesség és a korai romantikus látásmód elemeit nem hagyhatja változatlanul a kései utód. Miközben őrzi a magyar költészet kifejezési formáinak örökségét – saját jelenében, a huszonegyedik században élve – magától értetődően meg is újítja azt. A nyolcas-hetesből he-tes-nyolcas lesz, a felező nyolcából többnyire 6||2-es metszet, még legtisztábban a hetesek 4||3-as ütemezése marad meg. A „dült idegzet” tükröződik a rimelésben is. A folytonos öszszezcsengés következményeként majdnem felépülő harmóniát az a b x b rímszerkezet makacs „vak-sora” gátolja. Még a legtökéletesebb rím, a *könnyed* szó homonimájára épülő szójáték is tragikus színezetű lesz a jelentése és a *nehéz-könnyed* ellentétpár érvényesülése miatt, de az azonos szóalak által összekapcsolt kétféle jelentés nemcsak ellentétben áll egymással, hanem groteszk párhuzamot is sugall a mozdulat könnyedsége és a kicsorduló könny súlya: „Olyan könnyed / mozdulatod amilyen / nehéz kicsorduló könnyed”. Nem túl kockázatos állítás, hogy a központozás nélküli, gomolygó szöveg mögött a beszélő gondolatait meghatározó, rohamszerű emocionális teher feszül.

Zolán Tibor

ABLAKOK

*A vonatablakon túl
lassan leesik az alkony
Valahol felsírsz-nevetsz
A lélegzésed is hallom*

*ahogy kikönyökölsz lé-
ted ablakán Olyan könnyed
mozdulatod amilyen
nehéz kicsorduló könnyed*

*vagy a semmi ablakán
át nézed arcom merengve
mint aki halottra lát
nézi de már nem hisz benne*

*a múltban eső esik
s életet lehelsz vacogva
abba ami úgy volt a
tiéd hogy lehetett volna*

(Kötetben: Holdfénytől megvakult kutya,
Bp., Palatinus, 2013.)

a tudás villámként cikázó belső fényéig (a semmi ablakából). Amíg odakint egyre sötétebb lesz, a lélek mélyen egyre erősödik és felragyog a fény. Az emlékező bűnbánata ez, a megvalósulás kudarcának beismerése, hiszen a múlt idejű feltételes mód éppen a beteljesedés elmaradását jelzi.

Az ablak a kilátás, kitekintés jelképe, az ablakon át jön a fény, amely sokszor a megértés metaforikus megjelenítése. A motívum hármas ismétlődése visz a végkifejlet belátásához. A vonatablakon túl érzékelhető alkonyodás elindítja az emlékezés folyamatát. A második ablakban a megszólítottat kissé szenvtelen, sőt érdektelenséget sugalló testtartás, kikönyöklés jellemzi, noha itt még vannak érzelmek a könnyed mozdulatban és a kicsorduló könnyben, „léted ablakán” kitekintve, hogy aztán a harmadik fázisban a „semmi ablakán” át mintegy halottként, kiábrándultan nézze az egyre halkabb beszélő arcát, és minden riasztó akadály ellenére vacogva életet leheljen a felkínált,

mégis beteljesületlen lehetőségbe, mígnem a rádöbbenés erejével csap le a megvillanó felismerés: nem történt semmi, de volt rá esély, „lehetett volna”. Lehetett volna, de nem lett, csak azaz volt övé a másik, hogy a „lehetett volna” esélyét birtokolta. A három ablak a felismeréshez – megvilágosodáshoz – vezető út három szintje a köznapi látvány (vonatablak) ösztönző hatásától az élet egységben, egészben látásának szemléletén át (léted ablaka)

Fráter Zoltán
irodalomtörténész

Néhány gondolat a francia nyelv múltjáról, jelenéről és jövőjéről 1.

Négy olyan kérdést vetek föl, amelyek a szélesebb hallgatóság számára is megvilágíthatják, milyen út vezetett a francia nyelv egyetemleges vezető szerepének kivívásához, majd annak hanyatlásához, és mit tesznek ma a franciák azért, hogy nyelvük versenyképes világnyelv maradjon.¹

1. Valóban latin eredetű nyelv a francia?

A köztudatban az él, hogy a francia – akárcsak például az olasz vagy a spanyol – újlatin nyelv, azaz a latinból származik. Ez általánosságban igaz ugyan, de azért érdemes a kérdést árnyaltabban is megvizsgálni. Julius Caesar *Bellum Gallicum* című művéből tudjuk, hogy Galliában – a mai Franciaországban – a római hódítás idején több nép és nyelv létezett egymás mellett. Köztük a kelta eredetű **gall** nyelv volt a legjelentősebb, mégis keveset tudunk róla, mivel – néhány felirattörödéket és egy glosszáriumot leszámítva – nem maradtak fenn írásos emlékei. A nyelvészeti kutatások azonban feltárták azokat az elsősorban a szókincsre gyakorolt hatásokat (pl. *cervoise* 'árpasör', *chêne* 'tölgyfa', *cloche* 'harang', *if* 'tiszafa', *mouton* 'birka', *ruche* 'kaptár', *lieue* 'kb. mérföld', *quatre-vingts* '4 x 20 = nyolcvan'), amelyeket a francia nyelv **gall szubsztrátumának**, alapjának nevezünk.

Az V. századra fokozatosan asszimilálta és kiszorította a gall nyelvet a természetes nyelvfelődés során létrejött ún. „**vulgáris** vagy **népi latin**”, amelyet Caesar Galliát elfoglaló katonái és az őket követő kereskedők beszéltek, és amely már erőteljesen különbözött a cicerói írott és beszélt **klaszszikus latintól**.

A népi és a klasszikus latin közötti különbségeket mutatja az alábbi táblázat néhány példája.

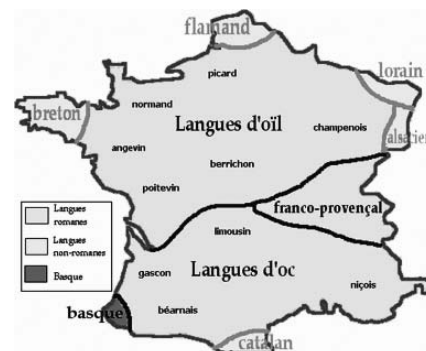
A népvándorlás hatásaként a germán eredetű **frankok** már az V. században egész Galliát meghódították, befolyásuk azonban csak a Loire folyótól északra eső területeken

Klaszikus latin alak	Népi latin alak	Természetes fejlődéssel kialakult mai francia alak	Tudós képzéssel utólag létrejött mesterséges francia alakok
EQUUS	<i>caballus</i> →	<i>cheval</i> 'ló'	<i>équestre</i> 'lovas'
EDERE	<i>manducare</i> →	<i>manger</i> 'enni'	<i>comestible</i> 'ehető'
CAPUT	<i>testa</i> →	<i>tête</i> 'fej'	<i>chef</i> 'főnök'
LOQUI	<i>paraulare</i> →	<i>parler</i> 'beszélni'	<i>locuteur</i> 'beszélő'

1 Olvasóink ebben a számban az első két kérdést és az azokra adott válaszokat olvashatják. A tanulmány a következő számban folytatódik.

lett igazán jelentős. Míg a római hódítók nyelvileg is asszimilálták a kelta őslakókat, addig a frankok átvették a latin nyelvű római katolikus vallást, valamint a gallorómánok náluk sokkal fejlettebb gazdasági-társadalmi rendszerét, és a VI–VIII. század folyamán fokozatosan feladták nyelvüket is. Ugyanakkor a francia nyelv **germán szubsztrátumának** nevezett frank nyelv jelentős nyomokat hagyott a francia **szókincsben** (pl. a germán *frank* 'szabad ember' szó rejtőzik az alábbi francia alapszavakban: *France* 'Franciaország', *français* 'francia', *François* 'Ferenc', *franc* 'szabad, őszinté'), illetve **nyelvtanban**, például a jelző és a jelzett szó **szórendjét** illetően. A toponimákban például Franciaország északi részében a jelző + jelzett szórend dominál (*Neufchâteau*), míg a frank nyelvvi hatástól mentes délen a jelzett szó megelőzi a jelzőt (*Châteauneuf*).

A frank nyelvi hatás a legnagyobb szerepet a máig meglévő és jól elkülönülő három francia **dialektustípus** – az **oïl**, az **oc** és a **francoprovençal** – kialakulásában játszotta. A IX. századra kialakuló, jellemzően népi latin dominanciájú protofrancia tehát három fő alkotóelemből létrejött **keveréknyelv**, amely később számos arab, olasz, spanyol stb. jövevényszóval gazdagodott, és amelynek kezdetől fogva jellemzője volt a két fő dialektális terület – az **oïl** és az **oc** régiók – közötti **ikertestvérharc**. Ennek máig ható nyelvpolitikai következményeiről később még szó lesz. A XVI–XVII. században, amikor az írók, művészek gyakran merítettek ihletet az ókori klasszikusokból, zavaró volt az a felismerés, hogy a gall alapú és germán nyelvekkel is keveredő francia nyelv a népi latinból származik, és hogy mintegy a klasszikus latin nyelv „**árvajaként**” a legkevésbé latin jellegű az újlatin nyelvek között. Ekkor a nyelvvel foglalkozók a klaszszikus latin szavaihoz visszanyúlva, a **tudós képzésnek** nevezett mesterséges eljárással új francia szavakat, ún.

latinizmusokat alkottak. Elsősorban ezek az **utólagos tudós képzések**, latinizmusok magyarázzák tehát azt a **legyszerűsítő kijelentést**, hogy a francia nyelv őse a latin.

2. Hogyan és miért vált a francia világnyelvvé?

813-ban a tours-i zsinat elrendelte, hogy a prédikációkat ne csupán latinul tartsák, hanem az ún. „lingua romana aut thiotisca rustica”, vagyis a latintól immár jelentősen különböző, protofranciának (illetve protogermánnak) nevezhető „rusztikus” nyelven is, hogy azokat a nép is megértse. Három évtizeddel később, 842-ben, Nagy Károly unokáinak a birodalom felosztásáért folytatott harca lezárásaként már ennek az új nyelvnek első összefüggő írásos dokumentuma, a *Strasbourgi eskü* (*Les Serments de Strasbourg*) is megszületett. E latin nyelvű szerződés egy protofrancia és egy protogermán nyelven íródott esküszöveget is tartalmaz, amelyeket a győztes uralkodók – II. (Kopasz) Károly és II. (Német) Lajos – a másik országának köznyelvén mondtak el, és amelyek így a francia és a német nyelv születési anyakönyvi kivonatának, továbbá Franciaország és Németország államiséga alapjának tekinthetők.

Alighogy megszületett ez az ófrancia nyelv, máris első külföldi hódító útjára indult. Mégpedig a viking felmenőkkel rendelkező Hódító Vilmos normandiai herceg révén, aki az angol királyi trón örökléséért folytatott háborúban 1066-ban Hastingsnél legyőzte az angol sereget, és elfog-

lalta Anglia trónját. A hódítás történetét a híres bayeux-i falikárpit gyönyörű képei mesélik el. Az esemény nyelvi következménye az lett, hogy míg az egyszerű nép nyelve Angliában természetesen a germán eredetű óangol maradt, a francia nyelv egészen a XVI. századig az angol királyi udvar, az arisztokrácia és az igazságszolgáltatás hivatalos nyelvévé vált.

Az angol nyelvre gyakorolt jelentős francia hatásokat jól illusztrálja például az élő állat, illetve húsának megnevezése közti különbség.

	DISZNÓ	MARHA	BORJÚ	BIRKA
Élő állat neve (germán)	<i>swine/pig</i>	<i>cow</i>	<i>calf</i>	<i>sheep</i>
A levágott állat húsa (francia)	<i>pork</i> ← porc	<i>beef</i> ← bœuf	<i>veal</i> ← veau	<i>mutton</i> ← mouton

De Nagy-Britannia címerében is mindmáig olvasható két francia nyelvű mondat (*Dieu et mon droit* és *Honni soit qui mal y pense*) vagy az angol parlamentben ma is használatos két francia nyelvű jogi formula (*Le roy le veult*

‘A király így akarja.’ = a törvényjavaslat elfogadásra kerül, *Le roy s’advisera* ‘A király mérlegel’ = a törvényjavaslat elutasításra kerül). Amint azt látni fogjuk, az angol nyelv kilenc évszázaddal később vesz majd revansot a francián.

Annak köszönhetően, hogy a XI–XII. századtól Tours helyett a Párizs melletti Saint-Denis lett a királyság vallási központja, Párizs pedig az uralkodók székhelye, továbbá a Sorbonne megalapításával az ország tudományos-oktatási centruma, az udvarban divatos beszédmód – az ún. *francien* nyelvjárás – tekintélye és befolyása egyre nőtt a többi nyelvjárás rovására, és a XIII–XVI. század folyamán alapját képezte a mai francia nemzeti és irodalmi nyelv kialakulásának.

I. Ferenc 1539-ben kiadott villers-cotterêts-i nyelvi rendeletének következtében pedig a latin és a regionális nyelvek helyett a francia lett az igazságszolgáltatás, valamint a közigazgatás hivatalos nyelve, és számos területen (teológia, orvostudomány, grammatika, a Collège de France előadásai), ahol a latin addig teljesen vagy csaknem teljesen egyeduralmú volt, a franciát kezdték használni.

A klasszikus irodalmi nyelv kialakítóinak (pl. Boileau, Corneille, Racine, Molière, La Fontaine, Pascal, Vaugelas),

továbbá az 1635-ben megalapított Francia Akadémia nyelvűvelő programjának köszönhetően a francia nyelv a XVII. század végére a „világosság”, „tisztaság”, „logikusság”, „elegancia”, „stabilitás” szavakkal jellemzett, ideálisan kiforrott nyelvvé vált, amely lényegileg – a helyesírás apróbb és a szókészlet érthetően nagyobb változásait leszámítva – már alig különbözött a mai francia nyelvtől, és amely a nemzeti egységet és az egységes nemzeti nyelvet kereső számos európai ország számára követendő példa lett. Nagyan hozzájárultak a francia nyelv európai és tengerentúli elterjedéséhez a katolikusok és protestánsok közötti vallási békét biztosító nantes-i ediktum 1685-ös visszavonását követő Szent Bertalan-éj tragikus eseményei is. A kitört vallásháború nyomán mintegy 300 ezer francia protestáns, hugenotta menekült Svájcba, Hollandiába, Németországba, Angliába, de Észak-Amerikába is, terjesztve ezekben a régiókban a francia nyelvet és kultúrát. Az író és filozófus Pierre Bayle joggal állapíthatta meg ugyanebben az évben, hogy a francia nyelv immár az európai népek közötti érintkezés legfőbb eszköze.

A moralista író Antoine de Rivarol 1784-ben megjelent *Discours sur l’universalité de la langue française* [Értekezés a francia nyelv egyetemességéről] című művéből származó ismert mondása szerint pedig „ami nincs világosan megfogalmazva, az nincs is franciául” (*ce qui n’est pas clair n’est pas français*). Nem meglepő tehát, hogy a század is-

mert, nem francia anyanyelvű uralkodói, tudósai, írói számára természetes volt a francia nyelv használata.

Az 1789-es francia forradalom jakobinus szárnyának legfőbb célkitűzése az lett, hogy radikálisan megváltoztassa a girondista irányzatnak a forradalom első néhány évében a nyelvjárásokkal szemben tanúsított igen toleráns, liberális nyelvpolitikáját, és – a dialektusoknak a forradalmi terror politikai eszközeit is igénybe vevő hatékony háttérbe szorításával – az évszázadokon keresztül kicsiszolt, egységesült nyelvet az egész nemzet közkinccsévé tegye, és elismerését növelje szerte a világban. Ez a Grégoire apát nevével fémjelzett irányzat mindent elkövetett annak érdekében, hogy a régi, feudális rendszer tagoltságát és az emberek közötti egyenlőtlenséget jelképező tájnyelvek helyébe az „egy és oszthatatlan köztársaságban” a „Szabadság,

Testvériség, Egyenlőség” jelszavai alatt mindenütt a francia nyelv lépjen.

A XIX. században folyamatosan nőtt a franciául tudók száma. Fontos szerepet játszott ebben a francia republikánus és laicista baloldal alapító atyja, Jules Ferry által 1880 és 1886 között bevezetett **ingyenes, kötelező** és **világi** iskola-rendszer, amelynek középpontjában természetesen a francia nyelv oktatása állt. Az írók, költők pedig – élükön Victor Hugóval, Baudelaire-rel, Prousttal – a nyelvi anyag önállóbb kezelésével mind hajlékonyabbá és gazdagabbá tették a francia nyelvet, megőrizve ugyanakkor annak klasszikus jellemzőit, a kifejezés világosságát, határozottságát, a szerkesztés szabályosságát és a stílus tisztaságát.

Bárdosi Vilmos
egyetemi tanár, ELTE

Vizes világbajnokság és vizes központ

A *vizes világbajnokság* kifejezés használata ellen az Édes Anyanyelvünkben ketten is érelyesen felléptek: öt évvel ezelőtt Gaál Csaba (2017/2: 15), az idei áprilisi számban pedig Buvári Márta (2022/2: 14). Elítélő véleményükkel egyetértetek, érvelésükkel viszont csak részben.

A *vizes* helyén mindkét szerző a *vízi* jelzőt látná szívesen.

Gaál Csaba az ironizálásnak, a szándékos túlzásnak az eszközt választotta a *vizes világbajnokság* helytelen voltának leleplezésére. Úgy tett, mintha a *vízi* előtagot vagy jelzőt a *vizes* elemmel kívánna felcserélni az olyan összetett szavakban vagy szókapcsolatokban, amelyekben közismerten a *vízi* a szokásos. A szándékosan abszurd példákban ezeket az utótagokat, illetőleg szerkezeti alaptagokat szerepeltette a *vizes* után: *labda, madár, mentő, rendőr, baleset, malom, város, erőmű, cirkusz*.

Az olvasói levélhez csatolt szerkesztői válaszban Kemény Gábor egyrészt azt hangsúlyozta: nincs olyan veszély, hogy a Gaál Csaba felsorolta példák a nyelvhasználat valóságában is megjelennek. Másrészt azt emelte ki, hogy a *vizes világbajnokság* szókapcsolatot a kényszer szülte a túlságosan hosszú *úszó-, műugró-, műúszó- és vízilabda-világbajnokság* helyett; továbbá azt is megállapította, hogy a sajtónyelvből elterjedt rövidebb megnevezés már hivatalossá vált. Ugyanakkor hozzátette: „Annyit azonban el tudok fogadni Gaál Csaba véleményéből, hogy a *vizes világbajnokság* lehetett volna *vízi világbajnokság* is a *vízi sport* meg a *vadvízi evezés* mintájára. Ezt magam is jobbnak tartanám”. Mégis azt tanácsolta Gaál Csabának, hogy „nyugodjék bele a *vizes világbajnokság*ba, vagy ha erre nem képes, mondjon helyette *úszó-világbajnokság*ot, úgysis tudjuk, mit kell rajta érteni”. – Kemény Gábor minden bizonnyal csupán azért döntött (önmaga számára és tanácsként is) a belenyugvás mellett, mert a *vizes világbajnokság* megszokottá vált; hi-

szen kiderült, hogy az elnevezés különben nemigen tetszett neki sem.

Buvári Márta tömören és találóan mutatja be a *vizes* és a *vízi* jelentésének különbségét, erre az eredményre jutva: „Az úszás, az evezés, a vitorlázás *vízi sport*. Tehát a világbajnokság is *vízi*, nem *vizes*”. Ez így logikus is volna, csak hogy a nyelven kívüli valóság miatt baj van a példák egy részével. Az evezés és a vitorlázás (az úszáshoz hasonlóan) természetesen valóban vízi sport, viszont az úgynevezett „vizes világbajnokság”-hoz semmi közük, az ugyanis nem a vízi sportok világbajnokságát jelöli, hanem lényegében az uszodai sportokét. (Azért csak „lényegében”, mert a hosszútávúszást nem az uszodán belül, hanem nyílt vízen rendezik.)

Mielőtt rátérnék a saját javaslatomra, szeretnék egy szótörténeti észrevételt tenni. Buvári Márta nem foglalkozik azzal, mióta használatos a *vizes világbajnokság* kifejezés. Gaál Csaba írásából úgy tűnik, hogy ő a 2010-es évek újdonságát látja benne. Nekem úgy rémlett, hogy már az 1990-es években többször találkoztam vele. Az interneten elérhető Arcanum Digitális Tudománytár (ADT) segítségével kiderült, hogy a kifejezés egyszer-kétszer már az 1970-es években is felbukkant a sajtóban.

A *vizes világbajnokság* sportújságírói találmány. Mint Kemény Gábor is írta, az egyszerűsítés szándékával hozták létre. Alkotói ilyenféleképpen gondolkozhattak: „A hosszú hivatalos név helyett mondjunk valami sokkal rövidebbet. Elég annyit kifejezni, hogy a vízzel kapcsolatos a dolog. Legyen hát *vizes*”. Így születhetett az átgondolatlan ötlet. Azután más újságíróknak, riportereknek is megtetszett, és gondolkodás nélkül követték. Ez nyilvánvalóan egyszerűbb volt, mint félresikerültségét felismerni és jobbat találni helyette.

Kétségtelen, hogy a *vízi világbajnokság* jobb volna, de ezt sem tartom megfelelőnek, mivel túlságosan tág értelmezésre csábíthat, félreértést okozhat (ahogy ezt Buvári Márta példásorával kapcsolatban láttuk). Pontosabb volna az *uszodai sportok világbajnoksága* (noha ez egy kicsit hosszú név) vagy rövidebben: *uszodai világbajnokság* (bár – mint megjegyeztem – a hosszútávúszás ügye miatt ez sem tökéletes). A legjobb és leegyszerűbb megoldás szerintem az lenne, ha – Kemény Gábor második javaslatának is megfelelően – megmaradnánk az *úszó-világbajnokság* elnevezésnél (pontosabban szólva: visszatérnénk hozzá), hiszen a sport iránt érdeklődők valóban tudják, mit kell érteni rajta.

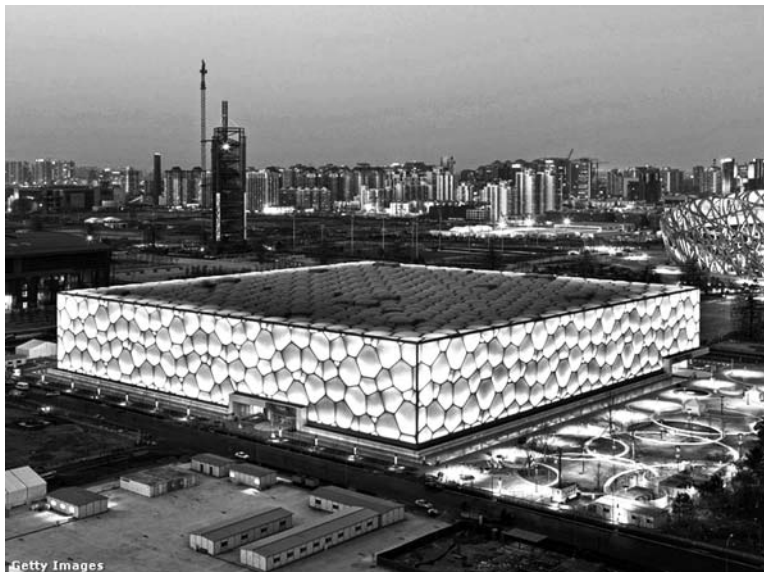
Nem hiszem, hogy bele kellene nyugodni a *vízes világbajnokság* érdemtelen karrierjébe. Aki felemeli ellene a szavát, az nem a természetesnek, spontánnak mondható nyelvi változási folyamatba avatkozik be, hanem egy eleve elhibázott, tudatos kifejezésalkotásnak a termékét igyekszik felszámolni.

Hogy cikkem másik címszereplője, az 'uszoda'-féle jelentésű *vízes központ* a keletkezését és 20. század végi történetét tekintve közvetlen kapcsolatban volt-e a társával, azt nehéz volna kideríteni. Abban viszont biztos vagyok, hogy a 21. századi elterjedését nagyrészt neki köszönheti.

A *vízes központ* kifejezés használata főleg az olimpiákat közvetlenül megelőző időszakokban és az olimpiák idején szokott megsűrűsödni a médiában, hiszen akkor esik sok szó az olimpiai versenyszámoknak helyet adó létesítményekről. A sportújságírók, riporterek a *vízes világbajnokság* elnevezést folytonosan alkalmazva annyira hozzászórtak a *vízes* jelzőhöz, hogy az olimpia uszodai versenyszámainak helyszínéről szólva szintén nagyon szívesen élnek vele. Bár általában erősen hajlanak az angol nyelvi minták követésére, a *vízes* kedvéért még erről is lemondanak. – Az olimpiai létesítményekről szóló angol nyelvű tájékoztatókban az uszodai versenyszámok helyszínét többnyire az *aquatics centre* elnevezés jelöli. Ennek szerintem *vízisport-központ* volna a legkézenfekvőbb magyar fordítása. Ez mindenesetre logikusabb és szakszerűbb név volna, mint a magyar újságírók használta *vízes központ*.

Egy kis kitérőként megjegyzem, hogy a 2008-ban rendezett pekingi olimpiáról ismerős, jellegzetes uszodaépület a *Vizeskocka* ragadványnevet kapta. (Ahogyan ugyanott a

stadion *Madárfészek* lett.) Mivel a *Vizeskocka* a létesítményt elsősorban építményként (és tréfásan) jelöli meg, nekem rokonszenvesebb, mint a funkciót hangsúlyozni kívánó *vízes központ*.

A pekingi „Vizeskocka” (kép: Index, 2008.)

Visszatérve a *vízisport-központ* elnevezésre (és angol mintájára), bevallom, hogy ezt sem pártolom. Az érveim lényegében ugyanaz, mint a *vízi világbajnokság* ellen szóló: a vízi sportok köre tágabb az uszodaiakénál. Eppen ezért a *vízes központ* helyett szerintem az egyszerű *sportuszoda* volna a megfelelő elnevezés, ehhez lenne jó visszatérni, hiszen mindenki tudja, hogy egy „tisztességes” sportuszodában nemcsak a versenyszabályokhoz illő hosszúságú és szélességű úszómedencék vannak, hanem lehet vízilabda-mérkőzéseket is rendezni, ugrótorony persze szintén van, a rangos eseményekhez méltó nagyságú és felszereltségű látóról nem is beszélve.

Összegzésképpen tehát azt javaslom, hogy a címben szereplő, igencsak félresikerült kifejezések helyébe lehetőleg térjen vissza a természetes és bevált *úszó-világbajnokság* és *sportuszoda*.

Horváth László

nyelvész,

Nyelvtudományi Kutatóközpont

Személynévkincsünk alakulása

A világi névadás

Az első magyar nevek a 9. századból maradtak fenn, amikor a magyar névadás egyelemű volt: mindenki egyetlen elemből álló nevet viselt, pl.: *Farkas, Kopasz, Gyöngy*. Ekkor névadásunkra a természetközeli népek névadási szokásai lehettek a jellemzőek. A névcserek még általánosak voltak, a születéskor kapott név akár többször is cserélődhetett egy ember élete során, például a csecsemőkorban kapott Nem- vagy óvónév felnőttkorban a személy foglalkozására vagy valamilyen testi-lelki tulajdonságára utaló névvel cserélődhetett fel. A magyarok névadására a világi névadás volt a jellemző, amelynek fő sajátossága a nyílt névállomány volt. Tehát ebben az időszakban a névadó közösség bármiről elnevezhette a gyereket, felnőttkorban pedig új nevet kaphatott a személy, még a többnevűség is előfordulhatott. A név szoros kapcsolatban állt viselőjével, hiszen az azonosítás mellett viselőjét jellemezte.

Az ősi magyar névadást a következő névtípusok jellemezték:

1. A születés körülményeire utaló nevek: például a születés napjára utal a *Karácsony, Szombat* egyénnevek. Ebbe a csoportba tartoznak azok a névalakok is, amelyek azt jelölték, hogy az újszülött hányadik gyerek a családban, pl. *Senke* ('elsőszülött'), *Hota, Hotus* ('hat, hatodik'), *Kesue* ('szülei idősebb korában vagy nagyobb szünet után született').

2. A kívánság- vagy predesztinációs nevek általában valamilyen pozitív jelentést hordoztak, és belső tulajdonságot fejeztek ki. A gyerek születésekor adták a szülők azzal a szándékkal, hogy a névben valamilyen vágyukat fejezzék ki. A férfiak körében ezek általában tiszteleti nevek, pl. *Bahatur* ('bátor'), *Hokus* ('okos'). A nőkre vonatkozókat pedig bókneveknek is szokás nevezni: pl. *Scepa* ('szép'), *Jolyan* ('jó leány'), *Gyöngy*.

3. A leíró nevek az elnevezettek jellemző tulajdonságait, szokásait, társadalmi hovatartozását fejezték ki. Ez a névtípus felnőtt korban lehetett jellemző, de újszülött korban is előfordulhattak, ilyenkor a névalak jellemzően kicsinyítő képzős formában szerepelt, pl. *Chepke* ('kicsike, alacsonyka'), *Cusid* ('kicsike'). Csak felnőtt korban kapható név lehetett a *Zacal* ('szakáll'), *Medeu* ('meddő, gyermektelen').

4. Az óvónevek minden nép ősi névadásának legjellemzőbb formái. A rossz szellemeket megtevesztendő választották ezeket a neveket a szülők, főleg akkor, ha a gyermek születésekor gyengének, kevésbé életerősnek tűnt. Ennek a névtípusnak két fajtája ismert: a tagadó név, mellyel a gyerek létét igyekeztek tagadni, pl. *Numwog* ('nem vagy', 'nem létezel'), *Numel* ('nem él'), *Halaldi* ('haláldi'), *Maoug* ('ma vagy, csak ma létezel'); valamint a negatív jelentésű nevek, pl. *Fergudi* ('férgecske'), *Zennes* ('szennyese'), *Patkan* ('pat-

kány'). Ezekkel a szülőknek az lehetett a céljuk, hogy a rossz szellemek előtt értéktelennek tüntessék fel a gyermeket, hogy azok ne tartsanak rá igényt.

5. A foglalkozásneveket elsősorban a felnőttek kaphatták, ugyanakkor az újszülöttek is öröklhették az apjuktól (az ilyen típusú névöröklések lehettek a kezdetei a mai családnévöröklésnek). Az elnevezett foglalkozására utalhatott a *Sceres* ('szekeres'), *Erdeus* ('erdész'), *Chomoslou* ('összetörő, zúzó, aki préselés előtt összetöri a szőlőfürtöket'), *Luas* ('lovas').

6. A társadalmi helyzetre, tisztségre utaló nevek a tisztséggel együtt öröklődhettek, jellemzően azonban felnőtt korban kaphatták viselőik, gyakran névcsere által, például *Inod, Inos* ('szolga' = udvarnok), *Vasar* ('szolga, akit vásároltak'), *Assunch* ('asszonyka', a szó régebbi jelentése 'fejedelmű').

7. A népek vagy etnikumok nevei valószínűleg felnőtt korban válhattak egyénnévé, ha közülük vagy felőlük érkezett valaki, vagy éppen az adott népcsoporttal volt kapcsolatban, az kaphatta új nevéként: *Bulgar* ('bulgár'), *Hwruat* ('horvát'), *Lengen* ('lengyel').

Az egyházi névadás

A kereszténység felvétele és megerősödése alapvető változást eredményezett a magyar névadásban és névkészletben. Egyre nagyobb számban terjedtek el az egyházi nevek, amelyek többnyire latinisított formában, néha görög, szláv, német nyelvek közvetítésével kerültek a magyar nyelvbe. Az egyházi nevek elvesztették eredeti, közszoji jelentésüket, hiszen a gyakran csak magyarul tudó névvasztók nem értették a nevek jelentését, így a nevek leíró funkciója háttérbe szorult, a megnevezett azonosítása lett az elsődleges cél. Ezáltal megváltozott a névadás motivációja is. Ezek a változások természetesen a névrendszerre is kihatottak: míg a világi névadásra jellemző leíró nevek nyílt névállományt alkottak, addig az egyházi névadáshoz tartozó egyházi nevek köre behatárolt, zárt névkészletet. Ez a zárt névkészlet lassan bővült ugyan a szentté avatott személyek neveivel, de ez a bővülés is az egyház ellenőrzésével zajlott. Az egyházi nevek fő forrásai a Biblia és a martirologiumok, vagyis a szentek és vértanúk neveit ünnepükkel együtt tartalmazó könyvek.

A világi névadásról az egyházra való áttérés lassú, folyamatos változás volt. A 10–11. században még jellemző volt, hogy a névviselő a keresztségben kapott egyházi neve mellett „rég” világi nevét is tovább használta. Például *Aba Sámuel* király az *Aba* török eredetű 'apa' jelentésű világi neve mellett a keresztségben a *Sámuel* nevet választotta, és együtt használta mindkettőt. Az egyházi nevek kezdetben a nemesség és a papság körében voltak népszerűek. Az 1279. évi budai zsinaton kihirdetett határozat, mely szerint ne-

vet csak pap adhat, valamelyest felgyorsította ezt a változási folyamatot, de ekkor sem állt be radikális változás. Az egyház majdnem száz évvel később tudta csak következetesen érvényesíteni a határozatot. Csak a 14. század elejére vált általánossá az egyházi nevek használata minden társadalmi rétegben, és ennek hatására megváltozott az egyes nevek megterheltsége is. Ekkor az elnevezésben használt nevek száma alacsonyabb volt, mint a világi, pogány névadás során, így nőtt a nevek megterheltsége, tehát egy adott nevet több személy viselt egy közösségben.

A kételemű névrendszer kialakulása

A 14. században elkezdődött a kételemű névrendszer kialakulása, tehát az egyénnevek mellett fokozatosan megjelentek a megkülönböztető névelemek, melyeket a családnevek „elődjének” tekintünk. A családnevek kialakulása és a rendszer megszilárdulása igen lassú folyamat volt, és csak a következő évszázadokban vált általánossá. Az államigazgatásban II. József 1787-ben kiadott rendelete tette kötelezővé a családnevek használatát, és hangsúlyozta a családnevek megváltoztathatatlan voltát. A magyarban – más népektől eltérően – a családnév megelőzi a keresztnévet. Ennek okát nyelvünk sajátosságában kell keresnünk. A magyarban és a rokon finnugor nyelvekben a jelző megelőzi a jelzett szót (*nyári élmények, kedves pillanatok*). A családnevek pedig jelzőként viselkednek a keresztnévek mellett. Hiszen kiala-

kulásukkor az volt a feladatuk, hogy a több azonos keresztnévű személy közül jelöljék meg azt az egyet, akiről éppen szó van. Melyik *János* a sok közül? A *Török* családhoz tartozó. Így alakult ki és szilárdult meg a mai *Török János* kételemű név. A családnév nemzedékről nemzedékre öröklődve egy kisebb közösséghez, általában az apa családjához kapcsolja a személyeket. A családnevek igen sokféle névből alakultak ki. (A családnevek típusairól a következő számban olvashatnak.) A gyerekek legtöbbször továbbviszik édesapjuk családnévét. Az utóbbi években azonban az apa vagy az anya családneve mellett a szülők összekapcsolt családnéveit is viselhetik a gyermekek, pl. *Török-Kovács János*. De arra is van lehetőség, hogy a meglévő családnévét hivatalos eljárásban megváltoztassa az, akinek erre megfelelő indoka van.

Felhasznált irodalom

Fercsik Erzsébet–Raátz Judit 2009. Keresztnévek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfi keresztnévek. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Hajdú Mihály 2003. Általános és magyar névtan. Személynevek. Osiris Kiadó, Budapest.

Haindrich Helga
tudományos munkatárs

Raátz Judit
tudományos főmunkatárs,
Nyelvtudományi Kutatóközpont

Blanka néni levelesládája

Blanka néni: jelenség és fogalom volt az egykori Magyar Rádióban. Egyenes tartású, idős dáma, elegáns bottal, pont úgy, ahogyan a Vígyszínházban láhattuk Vronszkaja grófné szerepében az Anna Kareninában. Valaki, akinek nevéhez a hibátlan magyar beszéd társult, amelynek elsajátítására az általa indított és több mint 30 évig általa készített *Beszélni nehéz!* című műsorában buzdította hallgatóit.

Péchy Blanka művésznőnek azonban volt évtizedeken át egy olyan rádiós szerepe is, amelyben a hazai közönség alig ismerhette őt. A nyugati magyar emigrációnak szóló Szülőföldünk nevű műsorcsatornán hetenként ugyanabban az időpontban megszólalt a „Tavaszi szél vizet áraszt...” dallamából készült szignál, benne a konferálás: „Levelesláda – Kárpáti Zoltánné válaszol hallgatóinknak”. Kárpáti Zoltánné kitalált neve és személye arra volt hivatva, hogy a távoli haza hangján, annak üzenetével szóljon a 20. század történelmi viharaiiban külföldre került magyarokhoz, mint egy távoli nagynéni. Mintha Mikes Kelemen „édes néném”-je egyszer csak megszólalt volna Zágónban, hogy Rodostóba üzenjen.

Az ötlet valamikor a 60-as években született, mint számos más kezdeményezés, amellyel a konszolidálódó hatalom

hidakat akart építeni a nyugati magyar emigráció felé, új, barátságosabb arcot mutatva. Úgyes választás volt Péchy Blankát felkérni a szerepre: idős, meleg hang, az érzelmek sokféle húrján játszó színésznő, és a magyar beszéd művésze. Természetesen valódi nevét nem árulták el a műsorban, hadd legyen létező személy az újkori Mikes Kelemen számára.

Amikor gyakornoknak felvettek a szerkesztőségbe, a Levelesláda már a Szülőföldünk egyik legnépszerűbb műsora volt. Az öt földrészről érkező, Kárpátinának címzett borítékok tartalmát két középkorú kolléganő dolgozta fel Blanka néni számára, azaz megírtak egy választervezetet, de utána néztek a korábbi levelek témáinak, hogy Kárpátiné érdeklődhessen: hogy meggyógyult-e a kedves mama, elégedettek-e az új lakással, sikerült-e a magyar bál, stb. Természetesen Blanka néni mindig átírta a kapott szöveget, mert annak a magyar nyelvhelyesség szempontjából is hibátlannak kellett lennie, a színésznő számára pedig előadhatónak.

Heti jelenésének megvolt a szertartása: a megadott időpontban a szerkesztőségi titkárnő átszólta a rádiós garázsba, hogy induljon gépkocsi a művésznőért. Mikor megérkezett

a Bródy Sándor utcába, várta valamelyik szerkesztő, hogy felkísérje a stúdióba. Nem mindenkit lelkesített az időigényes feladat. Blanka néni ugyanis lelkiismeretesen felkészült: kiterítette a kéziratot, elővette tollát, és az általa egyszer már átfirt oldalakat újból átvizsgálta. Miközben olvasta a szöveget, és bejelölte a hangsúlyokat, olykor megcsóválta fejét kicsit bosszúsán, néha kifejezetten rosszállóan. Nem másra, önmagára haragudott, amiért nem vett észre előzőleg egy-egy hibát. Ő még a régi iskolát képviselte azzal, hogy nem ülünk készületlenül a mikrofon elé, nem „blatolunk”, hanem elolvassuk többször is a szövegünket, mert ha felvételkor bakizgatunk, feltartjuk az egész stábot. Blanka néni gondossága, a magyar nyelv iránti szeretete tiszteletreméltó volt, lehetett és kellett is tanulni tőle.

Mikor befejezte az alapos felkészülést, kezdődhetett a felvétel. Átalakulása Kárpáti Zoltánné felért egy színiakadémiai helyzetgyakorlat bemutatójával. Mintha vele szemben ülne, úgy szólt minden egyes levél feladójához. Soha nem lehetett érezni, hogy megírt szöveget olvas fel: öröm, sajnálkozás, meglepetés, aggodás, derű, elgondolkodás, együttérzés, és még hányféle érzelmi árnyalat váltakozott a hangjában, és mindez természetesen, erőltetés nélkül.

Gondban csak akkor voltunk, amikor feltelefonált a portás: itt van egy kanadai úr, találkozni szeretne Kárpáti Zoltánnéval. Ki legyen Kárpátiné? Csak idősebb nők alakíthatták a szerepet, bár akkor is feltűnt az eltérő hang és beszédmód, ezért egyszerűbb volt, ha Kárpátiné „hirtelen megbetegedett”. Harmadik lehetőségként maradt az igazság, annál is inkább, mert idővel egyre több nyugati magyar járt itthon, színházba szinte mindenki elment, óhatatlanul felismerték Péchy Blanka hangjában Kárpátinét, jóllehet az 1970-es évektől már ritkán lépett színpadra.

1984-ben köszönthettük 90. születésnapján, és akkoriban került sor arra a nehéz lépésre, hogy elbúcsúzzák hallgatóitól, levelezőitől: a „kedves honfitársaitól”, ahogy szólította a Szülőföldünk közönségét. A búcsú jó alkalmat kínált arra, hogy Kárpáti Zoltánné mögül előléphessen Péchy Blanka, s a hallgatók megismerjék annak az életét, aki oly sokuk gondját, örömét osztotta meg az évek során.

Blanka néni Pécsen született 1894-ben, szülővárosának nevéből alakította ki művésznévet, amikor 1914-ben elvégezte a Színművészeti Akadémiát. Ugyanabban az évben kötött házasságot Magyar Lajos újságíróval, aki szintén pécsi volt. A fiatal színésznő első szerződése a Vígszínházhoz

szólt, két évvel később a Magyar Színház és a Belvárosi következett, de korán feltűnt versmondó tehetségével is. Ez alatt férjét a Világ nevű polgári radikális laptól egyenes út vezette a Tanácsköztársaság szellemi termékek sajtóbizottságának élére, majd három év börtön után a Szovjetunióba. Többé nem találkoztak.

Péchy Blanka 1928-tól Bécsben folytatta pályáját Max Reinhardt híres társulatánál. Öniróniával mesélte, hogy bár színpadon kifogástalan német kiejtésén senki sem gyanított külföldit, de az első levelezőlap megvásárlásakor a trafikos átnyújtotta a Magyarországra érvényes bélyeget, mert a színházból kilépve, máris visszatért magyar akcentusa. 1934-ben aztán ő is hazatért, hogy újra pesti színész legyen.

1945 után hosszas utánjárással tudta meg, hogy férje a Szovjetunióban koncepció per áldozata lett. Kárpótlásként kapta-e Péchy Blanka, vagy német tudásának és műveltségének köszönhető, hogy 1948-

ban kinevezték a bécsi magyar követség kulturális attaséjának és a bécsi Collegium Hungaricum igazgatójának? Feltehetően mindkettő közrejátszott. De ez a bécsi kirándulás sem szólt hosszú időre, 1952-től ismét pesti színházakban játszott. Számos filmben is szerepelt, s jóllehet jelentős szerepekkel nemigen becsülték meg, ő maga megbecsülte a karakterszerepeket, egy-egy gesztussal, hangsúllyal az adott figuráról szinte teljes jellemrajzot adva.

Igazi hivatása azonban a magyar nyelv védelme, ápolása volt. Már 1960-ban díjat alapított a szépen beszélő hivatásos előadók jutalmazására (Kazinczy-díj), ahogy írta: *Sokszoros felelősség hárul a szép magyar beszéd hivatásos terjesztőire és művelőire. Beszédkultúránk színvonala azonban korántsem kielégítő. Sőt,*

fájdalom, veszedelmes gyorsasággal süllyed. Gátat kell vetnünk a rossz hangsúly, értelmetlen tagolás, helytelen kiejtés mételyező hatásának. Sürgősen föl kell ébresztenünk a felelősségteljes érdeklődést az élő beszéd és anyanyelvünk szent ügye iránt.

Ő maga 1962-től a Zeneművészeti Főiskolán színpadi beszédet tanított, s elindította a Beszélni nehéz! műsort. 1986-ban Magyar Lajos emlékére is díjat alapított újságírók számára, ennek kiírása is kapcsolódott az igényes nyelvhasználathoz. Ma már Blanka néni emlékét is őrzi díj: 1994-ben hozta létre a Kazinczy-díj Alapítvány a Péchy Blanka-díjat általános és középiskolai tanárok elismerésére.

Cservenka Judit
az Édes Anyanyelvünk szerkesztője

Péchy Blanka (Film Színház Muzsika, 1963.)

Az *ígyebbül* – *úgyabbul* használatáról

Az *így* és az *úgy* többszófajú szavak, ami azt jelenti, hogy a szövegkörnyezettől függ, milyen szófaj szerepében állnak a mondatban. Szerepelhetnek határozószói mutató névmásként (*Így hajtsd össze a ruhát, ne úgy*). Az *így* szerepelhet következtető mellérendelő kötőszóként is, pl. a *tehát, ezért* szinonimájaként, akár szerkezeti tagokat összekapcsolva (*szorgalmas, így sikeres is*), akár tagmondatokat összekapcsolva (*Sokat tanul, így nem okoz számára nehézséget a vizsgát teljesíteni*). Az *így* a beszédben ezeken kívül előfordul olyan szerepben is, amelyben (hangsúlytalanul) kiemeli az utána következő részletet a mondatból (*A szurkolók így kiabáltak a lelátón*), kifejezve azt, hogy az utána jövő résznek (főként igének) a mondanivaló szempontjából nagy jelentősége van. Ez szünettartással társulva együtt járhat azzal is, hogy beszéd közben a beszélő időt igényel a mondanivalójának átgondolására és a megfelelő szavak megtalálására (*A hőségtől egészen így... émélyegni kezdtem*), esetleg azzal, hogy a beszélő maga is bizonytalan a mondanivalóját illetően. Az *úgy* pedig mondatfajta-jelölő partikulaként felkiáltó mondatokban fordulhat még elő (*Úgy vártam már, hogy jöhessenek!*). Az *így-úgy* összekapcsolva határozószóként is használatos 'nagy nehezen, éppen csak' vagy 'kis mértékben, esetleg nem megfelelően' jelentéssel. Előbbire példa: *Így-úgy elviseltem ezt a kánikulát*. Utóbbira pedig: *Csak így-úgy beszélt angolul*.

Ebben a cikkben azt szeretném áttekinteni, hogyan használjuk a címben szereplő *ígyebbül*, *úgyabbul* szóalakokat.

Az *ígyebbül* morfológiai felépítése az alábbi módon írható le: a szótó az *így*, ehhez járul a középfok jele: *-ebb*, majd határozóragként az *-ül*. Az *úgyabbul* értelemszerűen ugyanaz, a mély hangrendű megfelelőekkel. A fokjel a melléknév ragozási sorához tartozik, ugyanis egy minősítő melléknév teljes paradigmája egy alapfokú (*nagy*), egy középfokú (*nagyobb*) és egy felsőfokú (*legnagyobb*) paradigmából áll. A fokjel a melléknév szóosztályára jellemző morféma, hiánya esetén zéró morfémát veszünk fel: onnan tudjuk, hogy egy melléknév alapfokon van, hogy nincsen rajta fokjel. (A viszonyító melléknévek általában nem rendelkeznek ilyen sorral: létezik, hogy valaki *szolnoki születésű*, de nincsen *szolnokibb* és *legszolnokibb születésű*.) A fokozás megjelenhet továbbá egyes határozószók esetében is: *kint* – *kijjebb* – *legkijjebb*. Előfordul az is, hogy a határozószók fokozási sora hiányos vagy rendhagyó. Létezik például *felül* és *legfelül*, nincs azonban *felülebb*, ehelyett a *fel* középfokát: *feljebb* használjuk. A középfok jelének hiánya analógiásan kiterjed a felsőfokra is, ott is csak a *leg-* prefixum jelenik meg a szóalakon, az *-ebb* nem: *legfelül*. Ez hasonlóságot mutat a *felső* és *legfelső* esetével is, azonban itt megjelenik a szabályosabb fokozás; a középfok és rajta a *-bb* fokjel is: vö. *felsőbb utasítás*, illetve a felsőfokú *legfelsőbb* alak, vö. *Legfelsőbb Bíróság*. Az tehát, hogy a fokozás paradigmája hiányos vagy rendhagyó, nem példátlan eset.

Az *így*, *úgy* határozószók *ígyebbül*, *úgyabbul* alakjai több szempontból is különlegeseek. Ezeknek ugyanis nincsen fokozási soruk: a standard használatban nincsen *ígyebb/úgyabb* és *legígyebb/legúgyabb*, mivel elvont viszonyt jelentenek. A térbeli viszonyokat tapasztalati úton, érzékszervekkel lehet felfogni. Tehát az egymáshoz képesti elhelyezkedésük alapján lehet valami *fent*, *fentebb* vagy *legfentebb/legfelül*, de ez a sor az elvontabb viszonyoknál kevésbé működik. Szintén nem egyértelmű a határozói viszonyt kifejező *-ül* módhatározórag egy olyan szóalakon, amelynek töve eleve módhatározói viszonyt jelöl. *Úgy* tűnik tehát, hogy az *-ül* rag és a fokjel csak együtt (*-abbul*, *-ebbül*) járulhatnak a szótóhoz.

Kérdés, hogy milyen szerepet töltenek be ezek az alakok a mondatban. Ehhez érdemes megnézni azokat a szerkezeti típusokat, amelyek rendszerint együtt járnak ezen szavak használatával.

A nyelvhasználatra jellemző a fokozás többszörös kidolgozása, azaz a többszörös fokozás. Az interneten is hozzáférhető szövegadatbázisokban (Magyar történeti szövegtár, Magyar Nemzeti Szövegtár) az alábbi szerkezetekben fordulnak elő gyakran:

1. a *még* fokozó partikulával: *Én még ígyebbül indultam neki a szakmának*.

2. a *sőt* fokozó kapcsolatos kötőszóval: *éppoly hévvel lőtte a szociáldemokrata pártvezetőséget, mint egykor Szabó Ervin. Sőt, úgyabbul*.

3. a kettő együttes előfordulásával: *így megy ez mifelénk. Sőt! Még ígyebbül*.

4. az alapfokú szóalak nyomatékosítására szolgál a középfokú, ragos szóalak: *És ez így lesz, s még ígyebbül*.

Ezekből azt a következtetést lehet levonni, hogy az *ígyebbül*, *úgyabbul* használatával a beszélő a fokozás tényét a saját nézőpontjából szeretné még hangsúlyosabbá tenni. Felsőfokú alakra egyébként egyetlen példát lehet találni a Magyar Nemzeti Szövegtárban, abban is az *így* alapfokú alakkal együtt: *így volt ez mindig, legígyebbül talán az istenkirályok idejében*.

Léteznek persze egyéni, kreatív, hapaxszerű használatok is: *Egy mese. Vagy ha úgy tetszik: tanmese. Vagy ha úgyabbul tetszik: egy rémmese*. Ebben az esetben az állandósult *ha úgy tetszik* szerkezettel játszik a beszélő. Illetve hapaxként előfordul az *ígyebb* 'ígyebbül' is: *a vörös frakció terroristái így szokták... Sőt, még ígyebb!!*

Felmerül kérdésként az is, hogy milyen mondatrészi szerepet tölthet be az *ígyebbül*, *úgyabbul*. A leggyakrabban ezek a szavak az igei folyamatnak a módját határozzák meg, és különösen gyakori, hogy statikus igéhez csatlakoznak, kifejezetten a létigéhez: *lesz ez még úgyabbul is; ha még ígyebbül lenne...* Szintén megfigyelhető a történetet kifejező igékkel, pl. a *megy* 'történik' jelentésű igével: *Sokáig ment ez így, aztán egyre ígyebbül*.

Ritkán jelenik meg állapothatározóként, ekkor például öltözetre utalva (tehát külső állapotként) az alábbi mondatban: *Ha az iménti fiatal nő így mutatkozott, vagy még ígyebbül, mit restelkedik.* Illetve „tisztább” állapothatározóként: *Maga látott már engem úgyabbul is, igaz?*

Összegezve tehát az *ígyebbül, úgyabbul* a határozószói szófajkategóriának egy rendhagyó paradigmámasorba tartozó eleme. A mondatban legtöbbször módhatározó, ritkán állapothatározó szerepét tölti be, de nem e miatt a tulaj-

donsága miatt figyelemre méltó, hanem amiatt, ahogyan arra alkalmas, hogy a fokozás tényét kiemelje. Egy átlagos fokozott melléknévhez vagy határozószóhoz képest ez tipikusan olyan szerkezetekben fordul elő, amelyekben az összehasonlítás más nyelvi elem, például partikula vagy az alapfokú alak használata által is jelölt.

Pomázi Bence
nyelvész, ELTE, NYKK

A rádió a nyelvművelés új színtereként Halász Gyula *Édes anyanyelvünk-je*

Halász Gyula

A közel egy évszázados hagyományú rádiós nyelvművelés a magyar kultúrtörténet megkerülhetetlen része. Legjelentősebb alakjai: Halász Gyula, Lőrincze Lajos és Grétsy László a rádióknak köszönhetően elsőként lettek „sztárnyelvészek”, nevüket hazánk minden táján ismerték, tanításukra, intelmeikre figyeltek. A rádiós nyelvművelésnek elévülhetetlen szerepe volt a modern nyelvi identitás, az anyanyelvről való gondolkodás, a kommunikációs tudatosság kialakulásában.

A Magyar Rádiót gróf dr. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter javaslatára 1925-ben alapították. Akkor még talán csak remélték, hogy az eleinte kevés hallgatóval számoló hírközlő fórum egyszer a legfőbb csatornák egyikévé válik. A rádió sok szempontból egyedi: auditív (hangzó) eszköz, vizualitás (betűk, jelek, képek) nélkül. A korabeli rádió kommunikációja egyoldalú, többnyire egyidejű, időnként késleltetett volt (pl. válasz a hallgatói levelekre). A hangzás, noha gyors, a pillanatnak szóló, „illékony”, éppen ezért megfelel a szóbeli kultúrák elvárásainak: az elmondott szó erejét erősíti. A rádiós nyelvművelők jól tudták kihasználni ezt a sajátosságát: a szép szó erejével tanítani, értelmezni, magyarázni nyelvi jelenségeket. Az új műfaj nemcsak új lehetőséget kínált a nyelvművelés számára, hanem megújulásra, szemléletmódbeli váltásra is kényszerítette: a nyelvművelő közelebb lépett a nyelvhasználókhoz. A papírra vetett betűk helyett a hang erejével, olykor derűjével a rádióban megszólaló nyelvészek a hétköznapi beszélők számára rokonszenvesebbé, emberibbé válhattak.

A rádiós nyelvművelés megindítója Kodály Zoltán volt, aki első perctől nagy lehetőségnek tartotta a rádiót, és hamar témái közé vette egyik szívügyét, a nyelvhelyességet. Számos esszéjét hallhatták a korabeli rádióhallgatók már a '20-as évek végén. Ezek többsége sajnos csak lejegyzett formában maradt fenn. A kodályi előhang után Halász Gyula vállalkozott egy állandó nyelvművelő műsor, az *Édes anyanyelvünk* elindítására. A két világháború közti időszak kiemelkedő újságírója a földrajzi szakírások után fordult

a nyelvművelés felé a *Pesti Hírlap*, majd a Magyar Rádió irodalmi osztályának munkatársaként. 1938-ban jelent meg *Édes anyanyelvünk* című kötete a *Nyugat* kiadásában, amelyben elhangzott írásait közli. A bevezetőben azt vallja, hogy már tíz éve (1928 óta) készíti ezt a műsort, míg más források a kezdés évét 1934-re teszik. A pontos dátumot vélhetően sohasem fogjuk megtudni, ugyanis a rádió archívumában már nincsenek meg a Halász Gyula-féle műsor első korszakának hangszalagjai.

A műsornak kedvezett a két világháború közti nyelvvédő hangulat. A rádió irodalmi osztályát a harmincas években vezető Németh László *A Magyar Rádió feladatai* című írásában így fogalmaz a *Nyelvápólas* címszó alatt: „A rádió ma a magyar szó legbővebb buzgó forrása, ezerszerannyian meríthetnek belőle, mint mondjuk a Nemzeti Színházból, melyet Széchenyi és Vörösmarty a magyar beszéd kútfejének szánt... Míg az Akadémia nyelvi döntései összetekert bullák maradnak, a rádió nyelvszokást teremthet és nyelvszokásokat írthat. Nem mindegy tehát, hogy a szó, melyet szétfolyat: kanálislé vagy ártézfórrás.”

Halász Gyula műsorából kevés maradt fenn, azonban az elhangzó szövegekből készült kötetet lapozgatva teljes képet kapunk rádiós tevékenységéről is. Halász sokszor hasonlítja a nyelvművelő tevékenységét az orvoséhoz, hiszen a nyelv bizonyos „elváltozásait” betegségnek tartja: „[A nyelvművelő] szerepe a jó orvosé, aki nemcsak a betegség tüneteire tapint rá, hanem a kórokozókat is leleplezi. Mértékletesen adagolja az orvosságot, és nem szimatol bajt az ép szervezet egészséges életjelenségeiben. Nyelvérzéke megóvjá a féltő szeretet túlzásaitól.” Másik kedvelt metaforája az árvíz: „ha kicsap a szabályozott medréből, hihetetlen gyorsasággal lepi el a földeket. Ne riadjunk meg tőle túlságosan! Ne úszunk a sekély árral!” Úgy véli, hogy a nyelv művelőinek és művészeinek feladata a helyes magyarság megőrzése. Nyilvánvaló, hogy e két metafora mára elavult nyelvművelői szemléletmódot tükröz, hiszen a nyelv nem beteg, amit gyógyítani kell, és nem medréből kifolyó víz, hanem változik, fejlődik, így gondoskodhatunk róla.

Halász Gyulára olykor jellemző a stigmatizáció (nyelvi megbélyegzés). Bizonyos esetekben viszont megengedő, elfogadó: „nem mindig az a helyes, amit az elmélet szab meg.” Noha sokszor nyelvrontásról, a nyelvrontás bűnéről beszél, felismeri a nyelvi változás lényegét: „bármilyen mélyre bocsátja gyökereit a nyelv az évezredek talajában: az ember formálta, nevelte, nyesegette azzá, ami ma. Nem érintetlen vadonerdő a nyelv, még kevésbé érinthetetlen. Az ember beleszól a természet művébe. Ajkról ajkra száll a szó, jelentése bővül, szűkül, elhomályosodik – változik.”

Az idegen szavaknak a magyar nyelvben való megjelenésével kapcsolatban egészen modern nézeteket vall: „sem az új szót nem tartom jobbnak a réginél, sem a régit az újnál, pusztán, mert új, vagy mert régi. Az idegen szavakat sem üldözöm – azok üldöznek engem! –, módjával még szeretem is őket. Sok tisztos ősi magyar szavunk alól kibúvik az idegen, ha kissé megkaparjuk.” – mondja helyreintve egy levélíró, aki azt javasolja, hogy az *estebédet* használják a *vacsora* szó helyett, mert az szláv eredetű, mire Halász megosztja vele, hogy az *ebéd* szó is az.

Azt javasolja a nyelvműveléssel foglalkozóknak, hogy „kövessük az arany közeputat: védekezzünk, de ne legyünk túllontúl követelők és aggodalmasak”, hiszen a nyelvművelő feladata nem más, mint hogy „ő tartja számon és óvja a gyarapodó nyelvkincset, őrzi tiszta fényét és ragyogását”.

Halász Gyula előadássorozatának témái – egyik kiváló rádiós utóda, Deme László szavaival – „felölelték-átölelték az egész magyar nyelvközösséget”. Nyelvművelő esszéinek remek stílusát már a címek is jól jelzik: *Bicegő mondatok*, *Nyelvhígítás*, *Aki, amely zökkenői*, *Híre-hamva*, *Kákán csomó*, *Az autóprincessz randevúja*, *Lomposágok* stb. Halász lendületes stílusa és humora üdítő ellentéte a korszak nyelvéseire jellemző többnyire száraz fejtegetéseknek. Igazi sikerét viszont nem a rádióműsornak, hanem az abból készült kötetnek köszönhetette.

Halász szakszerű, de szellemes és színes írásai, rádiós felolvasásai a későbbi anyanyelvi mozgalom fontos előzményének tekinthetők. Ő volt az első, aki, ha nem is tudatos nyelvművelő programmal, de szilárd értékrenddel, állandó sorozatot indított a rádióban. Szemléletén megfigyelhető a korszak nyelvművelésének számos jellemző vonása: az idegen szavak ellenzése, a nyelvromlás tényének belátása, ugyanakkor a nyelv változását, az emberek általi formálását, a nyelvhelyesség igennel és nemmel nem mindig eldönthető kérdéseit (f)elismeri, ezzel valamelyest kiemelkedve kortársai közül. Olykor harcias hangvételbe átcsapó megnyilatkozásai sem idegenek saját korától, ennek ellenére képes volt nem kioktató, hanem derűs lenni.

Blankó Miklós
az Édes Anyanyelvünk szerkesztője

Olvasói levelek – szakértői válaszok

Olvasói levél

Tisztelt szerkesztőség!

A média nyelvezetének lesújtó színvonala általában is aggályos, de most egy újabb jelenségre szeretném szíves figyelmüket felhívni. Egyre több felelős beosztású személyiség, szakértő elemző, riporter stb. a „már” szót rendszeresen, jól hallhatóan „márt”-ként mondja.

Mi erről az Önök véleménye?

Tisztelettel

Surányi Imréné

A szakértő válasza

Már vagy márt?

A Tisztelt Olvasó valóban egy feltűnő és érdekes jelenségre hívja fel a figyelmet, annál is inkább, mert – ahogy majd látni fogjuk – nem a *már* szó az egyetlen érintett. A helytelen *márt* alak minden bizonnyal gyakoribb szóbeli megnyi-

latkozásokban, azonban némi keresés után nyomtatott sajtószövegekben, internetes hírportálokon is találkozhatunk vele, feltételezve, hogy ezekben az esetekben is többről van szó véletlen elütésnél. Az egyik weboldalon a következő címet olvasom: „*Áthajtott egy férfin, majd továbbhajtott egy szlovák sofőr – márt nem lehetett megmenteni az életét.*” Egy másik hírmagazin arról ad hírt, hogy „*Fényesen márt járt a Mikulás*”; megint máshol pedig: „*Márt tesztelik a gépeket a dunaiújvárosi Hankook-gyárban.*” A jelenség megértéséhez érdemes megvizsgálni néhány másik határozószót, valamint a határozószók általános viselkedését is.

Határozószók gyakran jöttek létre, jönnek létre ragos névszóból, névmásokból úgy, hogy az eredetileg ragos alak a toldalék-morfémával együtt önálló, tagolatlan szótári szóvá válik. Ezt nevezzük ragszilárdulásnak, és ennek köszönhető, hogy számos határozószó-végződés a finnugor eredetű *-n*, *-l* vagy *-t* határozóragra vezethető vissza. Határozószóink jelentős része végződik ezeknek az egykori toldalék-morfémáknak valamelyikére. A *-t* végződésűek között szerepel többek között az *oldalt*, a *rögvest*, a *tüstént*, a *most*, az *örömet* vagy az *imént*.

Megfigyelhető viszont néhány olyan határozószón, amely eredetileg nem a *-t* határozóra végződött, hogy az analógiára törekedve felveszi ezt a *-t* ragot. Ennek a folyamatnak, törekvésnek egyik ékes példája lehet a *szemközt* szavunk. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának levezetése szerint a *szem* és a *köz* tövek összekapcsolódásával létrejövő összetétel eleinte nem a ma ismert formájában jelent meg, megelőzte azt a *szemközbe*, *szemközben*, valamint a *szemközre* alakváltozat is. A *szemközt* alak később született, és vált elterjedtté, valószínűsíthetően az *oldalt* vagy a *jobbkézt/balkézt* ('jobboldalon/baloldalon' jelentéssel) határozószók analógiájára.

Hasonló viselkedés figyelhető meg egy másik adathoz, a *korán* időhatározó-szónál. Mára már kiszorult a használata, de ezelőtt élt egy *koránt* változat is, amelyben ugyanaz a *-t* határozórag fedezhető fel, mint a *márt* (egyébként hibás) végződésében. Ez a *koránt* alak jelenik meg a *korántsem* határozószóban, valamint a *koránt sincs* szókapcsolatban is, önállóan azonban csak a *korán* változatot használjuk.

A *viszont* határozószó esetében éppen az ellenkezője történt. A csupán *-n* ragos alak rövidebb ideig volt jelen a használatban, az analógiásan létrejött *-t* végződésű *viszont* szilárdult meg mind a kötőszók, mind pedig a határozószók között.

Szembetűnő az analógia megjelenése a *fent*, *lent*, *kint*, *bent* helyhatározószóknál is. Ezeket az alakokat megelőzte a *fenn*, *lenn*, *kinn* és *benn* változat, majd ezekből az *alatt* és a *fölött* *-t* lokatívuszragos határozószók mintájára jelentek a már említett *fent*, *lent*, *kint* és *bent* alakváltozatok.

Ne felejtjük el, hogy a hiperkorrekció gyakorlata is szerepet játszhat a *márt* alak kialakulásában. A beszédtempó gyorsulásával együtt jár az, hogy gyakorta elharapjuk a szóvégeket, így lesz az élőbeszédben a *megint*-ből *megin*, a *mert*-ből *mer*, a *miért*-ből pedig *miér*. Amikor aztán a beszédhelyzet megkívánja, ezeket az alakokat természetesen korrigáljuk, helyes használatukra figyelünk, azonban hibásan járunk el, ha ezeknek az analógiájára tévesen kijavítjuk a helyes *márt* alakot *márt*-ra.

Ki kell emelnünk azt is, hogy nem a *márt* az egyetlen helytelen szóalak, amely mostanában többször hallható, olvasható: a *hiszen* és a *mivel* kötőszók használatában is megfigyelhetünk hasonló tendenciát. „A szívünk egészségének szintén jót tesz, **hiszent** csökkenti a vérnyomást és javítja a keringést” – olvasható az egyik internetes magazin oldalán. Egy másik portál pedig a *mivel* kötőszót használja helytelenül, ott így szól a szöveg: „*Csipkebogyó is igen hasznos, **mi-velt** a legtöbb C-vitamint tartalmazza az összes vad és kerti gyümölcs közül*”. Természetesen ezeknek az alakoknak a használatát sem tartjuk elfogadhatónak, ugyanúgy, ahogy a *márt* is kerülendő, helytelen megoldás.

Irodalom

ÉrtSz. = A magyar nyelv értelmező szótára. Főszerk. Bárczi Géza – Országh László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962.

Kiss Jenő – Pusztai Ferenc szerk. 2003. Magyar nyelvtörténet. Osiris, Budapest.

Papp Ferenc szerk. 1969. A magyar nyelv szóvégmutterató szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest.

TESz. = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–3. Főszerk. Benkő Loránd. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.

Horváth Zsófia
egyetemi hallgató, ELTE

Olvasói levél

Tisztelt Szerkesztőség!

Érdekes kérdés vitáját hallottam az egyik rádiócsatornán a betűszavakról, mozaikszavakról. Egy betelefonáló kifogásolta a *huxit* szót, mondván: az *exit* a kilépést jelenti, tehát a *hexit* lenne helyes. A *H* jelképezi Magyarországot, az *exit* szót sok középületben látjuk a kijáratot jelző feliratként. Szerinte a *hexit* jobban átlátható, mint a *huxit*.

Nem tudtak megegyezni, a műsorvezető „kekeckedésnek” nevezte a betelefonáló érvelését, szakmai magyarázatot nem adott. Szerintem a hallgatónak van igaza, de nem minden országot jelölő betűjelhez, autójelhez lehet az *exit*et hozzáfűzni.

A szó használatának kérdése talán nem fontos, de a szó létrehozásának menete érdekes lehet.

Üdvözlettel:

Dénes Gyuláné

Szakértői válasz

Nézsön, nyalkás, nyamlong és a huxit

Lewis Carroll Alice Tükörországban című művében olvasható a következő vers: „Nézsönra járt, nyalkás brigyók / turboltak, purrtak a zepén, / nyamlongott mind a pirityók, / bröfytent a mamsi plény.” Hiába a magyar fordítás, a vers szavai nemcsak Alice-ban, de az olvasóban is felvetnek némi kérdést. A regényben Dingidungi siet Alice segítségére, és egyenként elmagyarázza, mit is jelentenek a furcsa szavak, mint a *nézsön*, a *nyalkás* vagy a *nyamlong*. Az elsőre érdekesnek tűnő szavak valójában a tudatos szóalkotás termékei, amelyek nem számítanak egyedinek a magyar nyelvben. Ilyen ritkább szóalkotás, pontosabban szóösszerántás eredménye a *huxit* kifejezés is.

A szóösszerántás a ritkább szóalkotásmódok közé sorolható, a mozaikszó-alkotás egyik fajtája. A mozaikszók, ahogy nevükben is megjelenik, több szó elemeiből, „mozaikjából” épülnek fel. A betűszavak mellett másik altípusa a szóösszevonás, amely már nemcsak betűket, hanem nagyobb egységeket őriz meg az új szóalakban. A mozaikszó-alkotás specifikus altípusai a szóösszerántás és a szóalakvegyülés.

A szóösszerántás során két különböző jelentésű szó olvad össze egyetlen, új jelentésű szóvá, leggyakrabban az egyik szó első és a másik szó utolsó részeinek összeillesztéséből. Először a nyelvújítás során alkottak szavakat ezzel a módszerrel, így jöttek létre például a *csőr* (*cső* + *orr*), a *lég* (*levegő* + *ég*) és a *higany* (*híg* + *anyag*) szavak. Újabb példája a *citrancs*, a *citrom* és a *narancs* gyümölcsnevek kereszteléséből, amely a *grapefruit* nehezen kiejthető angol nevét kívánta helyettesíteni, széles körben azonban nem terjedt el.

A magyar nyelvben ma a szóösszerántás a ritkább szóalkotási módok közé tartozik, hétköznapi szókincsünk azonban számos, az angol nyelvből átvett szóösszerántással keletkezett szót tartalmaz. Az angol nyelvben a *portmanteau* kifejezéssel is jelölt szavak, azaz szóösszerántások viszonylag gyakoriak. A *portmanteau* szó ebben az értelemben először Lewis Carroll Alice Tükkörországban című művében jelent meg, a szintén szóösszerántással létrejött kifejezés eredeti jelentése 'két tárolórészből álló bőrönd'. A magyar nyelvben már korábban meghonosodott angol szóösszerántások például a *motel* (*motor* + *hotel*); a *brunch* (*breakfast* + *lunch*), amely egyre inkább kiszorítja magyar villásreggeli megfelelőjét; *smog* (*smoke* + *fog*, 'füst' + 'köd') szavak. A technológia fejlődésével párhuzamosan kialakuló új kifejezések nagy része is szóösszerántással vagy annak analógiájára keletkezett, mint például az *internet* (*interconnected* + *network*), a *podcast* (*Ipod*+*broadcast*), vagy a magyar helyesíráshoz igazított *emotikon* (*emotion* + *icon*) és *ímél* (*electronic mail*) szavaink.

A *huxit* szó is szóösszerántás, amely a *Hungarian* és az *exit* angol szavak bizonyos részeinek összeillesztése, a *brexit* kifejezés mintájára. A *brexit* szó, amely a *British* ('brit') és az *exit* ('kijárat, kilépés') szavak összerántásából jött létre, Nagy-Britannia Európai Unióból való kilépését jelenti. Elődje a *grexit* kifejezés, amely Görögország lehetséges kilépésére utalt. Először a *bricit* alakban jelent meg a szó, amely nagyobb részt tartott meg az első, azaz *British* szóból az új szóalakban. Talán az ejtéskönnyítés, vagy a *grexit* előd mintájára változott a kifejezés *brexitté*. A *brexit* az elmúlt években állandó szereplője volt a világsajtónak, így nem meglepő, hogy mintájára több új szó keletkezett. A briteknél maradván, a bulvársajtó egyik terméke a *Megxit* kifejezés, amely Meghan Markle és Harry herceg „kilépését” jelöli a brit királyi családból. A magyaroknál a *brexit* mintájára pedig megjelent a *huxit* kifejezés, amely az eredeti szó jelentéséből kiindulva Magyarország lehetséges kilépésére utal. Az Olvasó által hallott *hexit* talán jobban megfelel a magyar magánhangzók rendjének, azonban a szóösszerántás jellemzőbb módjának tekinthető a *huxit* szó, amely nagyobb egységet őriz meg a *Hungarian* szóelemből.

A *huxit* szó tehát egy angol mintát követő szóösszerántás, éppen úgy, mint a fent említett példák. A szóösszerántás az új szavak alkotásának tudatos, esetleg játékos módja, amelyvel egymástól akár távol álló kifejezéseket olvaszthatunk össze, ezzel létrehozva egy új jelentést. Ahogyan a tudatos

szóalkotások során legtöbbször, idővel majd eldől, hogy a *huxit* mennyire válik mindennapi szókincsünk részévé, jelenleg azonban inkább alkalmi összetételnek tűnik, mint a nyelvújítás egyes elfeledett szavai, vagy a tükkörországbeli *nézson* (*négyszórai uzsonna*), *nyalkás* (*nyalka* + *nyálkás*) vagy *nyamlong* (*nyamvadtan szállong*) szóösszerántások.

Irodalom:

Lengyel Klára 2017. A ritkább szóalkotási módok. In: Keszler Borbála–Lengyel Klára (szerk.): *Magyar Grammatika*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest. 338–345.

Lewis Carroll 2005. *Alice Tükkörországban*. ford. Révbíró Tamás, Tótfalusi István. Ciceró Könyvstúdió Kft. Budapest.

Oxford English Dictionary, third edition. Oxford: Oxford University Press. 2010. > *portmanteau*, *brexit*, *grexit* (angol szavak).

Martzy Kinga
egyetemi hallgató, ELTE

Olvasói levél

Eszem vagy eszek, alszom vagy alszok

Tisztelt Édes anyanyelvünk! (Vagy Édes Anyanyelvünk? – talán illő lenne egységesíteniük!)

Engedjék meg, hogy a Kossuth rádióban elhangzott 2022. március 28-i műsorukkal kapcsolatban két észrevételt tegyek.

A téma ez volt: „*Eszem vagy eszek, alszom vagy alszok? Melyik a helyes?*” A tudományosan megalapozott válasz reményében Blankó Miklóssal, az Édes Anyanyelvünk című folyóirat szerkesztőjével Takács Tibor beszélgetett.

„Az *alszom* és az *eszem* a helyes, hiszen itt ikes igékről van szó...” – hangzott a válasz. Csakhogy ez nem igaz minden esetben, csupán akkor – legalábbis eredetileg –, ha a ragozott igéhez határozott tárgy társul. Ha a tárgy határozatlan, akkor bizony lehet helyes az *alszok* és az *eszek* forma. Úgy gondolom, a kedves nyilatkozó tanár úr figyelmét elkerülte, hogy éppen abban a cikkben, amelyre később hivatkozik (Magyar Nyelvőr 47. évfolyam 1918. Simonyi Zsigmond: *Az úri igeragozás*), a szerző már az első oldalon példának hozza a nép nyelvéből: „eszek vmit, de eszem a mézet”. Ne feledjük az ezt igazoló irodalmi példát sem, József Attila *Tiszta szívvel* című költeményét: „Nincsen apám, se anyám, / se istenem, se hazám, / se bölcsöm, se szemfedöm, / se csókom, se szeretöm. // Harmadnapja *nem eszek*, / se sokat, se keveset.” A szintén közismert *Kertész leszek* című versben pedig – bár itt a népiességre való kétségtelen utalással: „Tejet *iszok* és *pipázok*, / jóhíremre jól vigyázok...”

Talán célszerű lenne, ha a nagyközönség tudatába nem plántálnánk tévhiteket, nyelvi babonákat, s ezzel – akarla-akaratlan – nem minősítenénk hibásnak klasszikus magyar költeményeket. Hallgassuk meg erről a kérdéstről a régi

egyetemi tankönyv egyik szerzőjét. Bencédy József azt írja: „Az ikes ragozásról röviden csak annyit, hogy **nem hibásak az alszok, eszek** stb. alakok sem, csak az eszem, alszom választékos, s az írott köznyelvben inkább ezt ajánljuk.” (Magyar Nyelvőr 125. évfolyam 2. szám [2001.] Bencédy József: *A nyelvi, nyelvhasználati változások belső hatóerőiről*. [Kiemelés az eredetiben.]

Szívélyes üdvözlettel:

Töttös Gábor
ny. főiskolai docens

Tisztelt Töttös Gábor Tanár Úr!

Grammatikusként, a Magyar grammatika című egyetemi tankönyv ige fejezetének írójaként válaszolok az ikes igéket érintő kérdésére.

Én is végighallgattam az Édes anyanyelvünk című rádióműsor március 28-i adását. Úgy vélem, valójában alig-alig van különbség Tanár Úr és Blankó Miklós véleménye között. Ön, tisztelt Töttös Tanár Úr, amellet szól, hogy a *Most éppen eszek; Holnap nálad alszok* mondatok igéi ugyanannyira helyesek, mint az ikes változatok, vagyis az *eszem* és az *alszom*. Idézem leveléből: „Ha a tárgy határozatlan, akkor bizony lehet helyes az *alszok* és az *eszek* forma”. Blankó Miklós pedig a Nyelvművelő kézisztár helytálló megállapításai után így fogalmaz: „Én is úgy gondolom, hogy egyre megengedőbbnek kell lennünk az ikes igék helyes használatát tekintve; de ha grammatikailag, nézzük: valóban van ikes igeragozás, ami elkülönül az általános igeragozástól”. Itt egy helyreigazítást kell tennem: az ikes ragozás az általános igeragozás része. Az általános igeragozásban elkülönülő ragozási sorban tartjuk számon az ikes és az iktelen igeragokat.

Visszatérve az ikes és az iktelen ragozás vitájára: az elhangzott rádióműsorban Blankó Miklós nem minősíti tévesnek vagy hibásnak sem költemények, sem szakemberek nyelvhasználatát és véleményét. Nem terjeszt babonát, nem plántál tévhitet. Sőt: megengedhetőnek fogadja el ugyanazt, amit Ön lehetségesnek nyilvánít: *alszok/alszom, eszek/eszem*. – A kérdésben a mi állásfoglalásunk az, hogy az ikes ige ikes használata egyes szám 1. személyben az írást minősíti (nem az író, félre ne értse!). Az író ember minden helyzetben igazodik a megkívánt stílus nyelvtani formájához, azaz grammatikai eszközökkel is stilizálhat. Pontosan emiatt lehet Simonyi Zsigmond kifejezését („úri ragozás”) találónak nevezni.

Meg kell mondanom: mi ennél szigorúbbak vagyunk a grammatikaórákon. Megköveteljük, hogy leendő magyartanáraink jól ismerjék az ikes ragozás elemeit, tisztában legyenek használatának stílusértékével, azzal a nyelvi gazdagsággal, amelyet az általános igeragozás e két alparadigmája elénk tár. A hallgatók beszélt nyelvhasználatában természetesen nem követeljük meg az ikes ragozást, írásos munkáikban azonban buzdítjuk őket a kifinomult nyelvhasználatra.

Még egy felvetésére kell válaszolnom. Az **Édes anyanyelvünk** című **rádióműsort** 1952-ben indította el Lőrincze Lajos tanár úr Kodály Zoltán támogatásával, minden bizonnyal egy korábbi, még a '30-as évekre tehető rádiós anyanyelvi műsor mintájára. Az **Édes Anyanyelvünk folyóirat** első számának első cikkét, a köszöntőt Lőrincze Lajos írta. A rádióműsor és a folyóirat címozonosságát indokoltak látjuk tehát. A rádióműsor címe az *egyedi címek*, a folyóirat címe az *állandó címek* helyesírási szabályát követi. Ennek tulajdonítható az, hogy a két cím eltérő írásmódú.

Szívélyes üdvözlettel

Lengyel Klára
nyelvtan, ELTE

Nem akar eltűnni?

A magamfajta 90. életévét taposó ember a hétköznapi beszélgetéseket hallgatva, újság-, ma inkább: médiacikkeket olvasva, csak úgy kapkodja a fejét, amikor azt hallja-látja, hogy egyes szavak értelme, használatuk árnyalata mennyire változott az elmúlt évtizedek során, a szavakhoz kapcsolt toldalékokról nem is beszélve. Nem vagyok vaskalapos, a régebbi nyelvhasználatot visszasíró ember. Tudomásul veszem, hogy az esetek nagy többségében természetes folyamattal állunk szemben, hiszen az élő nyelv mindig változik, fejlődik. Amiért ezt egyáltalán szóvá teszem: kíváncsúnak vélem, hogy a mai fiatalok (legalábbis az írástudók) legyenek tisztában azzal, hogy az elmúlt évtizedekben mi minden módosult anyanyelvünkben. Ha ugyanis ezzel nin-

csenek tisztában, akár már a fél évszázaddal ezelőtti szöveg olvasásakor is szövegértési problémájuk lehet.

Kezdjük a ragokkal. Azelőtt a *pultban* (jobbára üveg alatt) a fagyaltot vagy a szalámit tartották az üzletekben. Ma maga a cukrász vagy a kereskedő tartózkodik a *pultban*, az, aki régen a *pult mögött* állt. Régen a *szállóban* lakott az emberfia, az elmúlt jó fél évszázadban, főként azóta, hogy megjelentek a munkás- és a diákszállók – a szállón teszi ezt.

Sok esetben változnak a vonzatok is. Ha ebben a cikkben tévesen állítok valamit (ami persze könnyen lehetséges), a mai olvasó számon kér ezért (már tudniillik: *engem*). Ha azelőtt hibáztam, azt *rajtam* kérték számon.

A szavak értelmének – félreértésre okot adható – változására jó példa a *belváros* szavunk. Én az iskolában, ha jól emlékszem, a negyedik elemiben, még úgy tanultam, hogy a Belváros (nagy kezdőbetűvel, mert tulajdonnév!) Budapest V. kerülete, Pest régi városmagja, amelyet a Duna, a Vámház körút, a Múzeum körút, a Károly körút és a Deák Ferenc utca határol. Manapság már a terézvárosi-erzsébetvárosi bulinegyedet is belvárosként emlegetik, sőt nem egyszer ideértik a Rottenbiller utcáig, sőt egészen a Hungária körútig terjedő városrészt is, mindent, ami nem Rákospalota, Újpest vagy Pestszentlőrinc. Balosnak ma a baloldali világnézetű személyt nevezik. Az úgynevezett szocializmusban, amikor mindenkinek illett baloldalinak lenni, azokat átkozták ki a világból ezzel a szóval, akik még a hivatalos pártvonaltól is balra álltak, akkori kifejezéssel: a baloldali elhajlókat. A sofőr még alig fél évszázada egyértelműen *foglalkozás* volt (magyar szóval: gépkocsivezető), ma viszont már így neveznek mindenkit, aki az autó kormányá mögé ül, tehát azt is, akit régen *úrvezetőnek* hívtak. Azt azonban változatlanul kifogásolom, félreértelmezésnek, nyelvi hibának tartom, amikor egy híradásban a *traktor* vagy a *villamos* sofőrjéről hallok. Ámbár ha így folytatódik, lehetséges, hogy hamarosan már nem lesz szembetűnő, ha bármilyen jármű vezetőjét ezzel a megnevezéssel illetik majd... *Szakinak* valaha (de talán nem is olyan régen) még az egy szakmában dolgozó *szaktársak* szólították egymást, ma a *szakmunkást*, de leginkább a háztartásokban tevékenykedő kisiparost (mázolót, redőnyjavítót, villanszerelőt stb.) emlegetik így.

Vannak aztán olyan szavaink is, amelyeknek a jelentése ugyan lényegében nem változott, de a hangulati árnyalatuk, az, hogy hol, hogyan, milyen közegben lehet őket használni, annál inkább. Vajon tudják-e a népszerű bűnügyi magazin olvasói, hogy a lap neve, a *Zsaru* (ezt a lapcímet alig néhány évtizede maga az akkori belügyminiszter hagyta jóvá) gyermekkoromban még a rendőrök durva *gúnyneve* volt? Az én fiatalkoromban a *kupleráj* szó egyértelműen

trágárnak számított. Ezt jobb társaságban egyszerűen nem lehetett kimondani, újságban leírni. Ma pedig már a *bordeley*, a *nyilvánosház* szinte egyenrangú szinonimája. Arról nem szólva, hogy a köznyelvben a *nagy rendetlenségre* is ezt mondják. Más kérdés – és ezt már nemigen tudom elfogadni –, hogy az utóbbi időben, különösen, ha idéznek valakit, a legrágárabb szavakat is egy az egyben kiírják az újságokban, könyvekben, még csak ki sem pontozzák őket.

Tudomásul kell vennünk, hogy azelőtt a magyar ember az orvosi vizsgálat során elrendelt laborvizsgálatkor *vizelt*, ma *pisil*, erre szólítják fel. Régebben erről nyilvánosan nem volt illendő beszélni. Ma nem csak családi körben vagy a gyereknyelvben szinte általánosan elfogadott, hogy ez utóbbi szót használják, és ezt nem egyszer ezzel a szóval be is jelentik a társaságnak, még hozzá nem az *illemhelyre*, nem is a *toalettre*, hanem a *vécébe* igyekeznek. De mert azért mostanság is szeretünk finomkodni, vannak, akik – az angoltól átvett eufemizmussal – a *mosdóba* (bathroom) mennek ki. Riportalanyom volt egyszer egy arisztokrata hölgy, aki órákig tartó beszélgetésünk végéhez érve azzal fordult hozzám: Kedves Kulcsár, nem akar eltűnni? – Így is lehet mondani.

Kulcsár István
újságíró

(Nem lehet így mondani. – A Privát panoptikum, Kulcsár István tanulságos, szórakoztató új könyve a 20. század eseményeit, helyszíneit, ismert szereplőit megjelenítő pillanatfelvételek gyűjteménye. Az egyes korszakokra jellemző hangulatok, életérzések felidézésében nagy szerepet kapnak az anyanyelvi példák, a szó-, kifejezés- és szövegmagyarázatok. Kulcsár István: Privát panoptikum, Atlantic Press Kiadó, Budapest, 2022. – a szerkesztőség.)

Úgy eladni, mint a cukrot?

Zaicz Gábor Etimológiai szótára szerint a *cukor* szó már 1546-ban megjelent nyelvünkben. Az óind sarkarától az arabon és az olaszon át a bajor-osztrák Zuckerig hosszú idő és út vezetett. Érdemes arra is gondolnunk, hogy az orvosi nyelv néhány idegen (görög vagy latin) szakkifejezését épp „cukor”-ként fordítva tették magyarrá és a páciens számára érthetővé. Elég csak arra utalnunk, hogy a diabetológiai rendelésre (azaz: a cukorbeteg-gondozóba) az jár, aki diabetes mellitusban szenved. Ő is tudja tehát, hogy „cukra van”, pontosabban a vércukor nincs nála rendben; magyarárn cukorbeteg az illető. Ma is fölcsendül a fülemben

egy angol nyelvű táncdal, amelyet gyermekkoromban gyakran hallhattam a rádióban, most is elő-előkeresem a YouTube-on: az épp száz éve született Eve Boswell (†1998) énekelte, és ekként konferálták be, meg hozták a Rádióújságban: Cukorbokor. Angol eredetiben: Sugar Bush/Sugarbush. A magyar cím szó szerinti fordításon alapul, de a véletlen folytán telitalálattá lett, mivel az összetétel elő- és utótagja még rímel is egymással. És hosszan sorolhatnánk azon összetételeket, amelyekben akár elő-, akár pedig utótag a *cukor*... Azt pedig, hogy még költeményekbe is bekerülhet, ékesen bizonyítja József Attila Altatójából ez

a szép, megszemélyesítést tartalmazó sor: „a jó cukor is aluszik”.

Néhány szólás is keletkezett a nép körében, amelynek megint csak a *cukor* a kulcsszava. Közülük a legközismertebb az, amely a vétellel, vásárlással kapcsolatos. O. Nagy Gábor ezt a variánst hozza szótárában: *Kapnak rajta, mint a cukron*. Zárójelben a másikat is megemlíti: *Úgy veszik vagy vásárolják, mint a cukrot*. Mindkettő ugyanazt jelenti: nagyon kelendő valami. Nagyjából hasonló közegben hozza említett szavunkat a Bárdosi Vilmos–Kiss Gábor-féle Szólások c. gyűjtemény: *Úgy vesznek (visznek vagy vásárolnak) valamit, mint a cukrot*. Értsd: valami nagyon kelendő, sokat vásárolnak valamiből. Ezt a szólást remekül poentírozva emelte be annak idején Moldova György a Tetovált kereszt című riportjába. A szövegösszefüggés kedvéért (egyúttal az idén elhunyt neves prózaíróra is emlékezve) álljon itt néhány sor, mégpedig egy nagyon is jellegzetes dialógus ezen írásából. Egy nevelőintézet a színhely:

- Te miért kerültél be, Csicsó?
- Mi lent lakunk Pápán, a város szélén, gyakran bejártunk a piacra a haverommal. Karácsony előtt láttuk, hogy

nincs hús, na mondom, ha nincs, majd én viszek. Fogtunk egy nagy, öreg kutyát, kicsaltuk a kanálishoz, megkötöttük egy fához, fejbe vágtuk és megnyúztuk. Kimostuk a húst a kanálisban, és szétválogattuk külön a csontokat, ami fasírt-nak való, azt külön. Bevittük a piacra, eladtuk kecskehúsnak különként huszonnyolc forintért. Vitték a népek, mint a cukrot.

Nemrégiben érdekes megfogalmazásban hallhattam e szólást (avagy közhelyet?), ráadásul épp a dolog másik oldaláról nézve! Egy múzeumi szakember vagy talán művészettörténész ekképp nyilatkozott a rádióban: „*Úgy adták el a képeket, mint a cukrot*.” Nem hinném, hogy egyszerűen nyelvbotlás lett volna. Hanem az „adok-veszek” jegyében fogalmazódott meg így. Ha szokatlan, ha némileg egyelőre hibásnak tűnhet is: majd megszokjuk! Sőt, ha elterjed, gazdagíthatja a kölcsönösség/kettősség példatárát, amint bevett frázissá lett az is, hogy manapság már a házasuló férfinak ugyancsak „bekötik a fejét” ...

Holczer József
piarista szerzetes, ny. gimn. tanár, Kecskemét

Az osztálytermi kommunikáció sajátosságainak vizsgálata a pandémia tükrében

Az ember legelemibb vágya a másokkal való kapcsolat kialakítása és megtartása, melynek elsődleges eszköze a kommunikáció. A tudás átadásának és megszerzésének egyik lehetséges terepe az iskolai osztályterem, ahol a tanár kommunikáció révén osztja meg a tudását a tanulókkal. A tanterem továbbá fontos színhelye a szociális szerepek megtanulásának és a megfelelő társas viselkedés elsajátításának is, mely folyamatok során szintén fontos a kommunikáció.

Az elmúlt időszakban a világjárvány új kihívások elé állított mindannyiunkat. A járványügyi intézkedések miatt előbb az iskolán belüli élet átalakítására volt szükség, majd az iskola átkerült az otthonokba, és áttértünk az online oktatásra. Ez természetesen nagymértékben befolyásolta az iskola szereplői közötti kommunikációt is. Az iskolában betöltött hagyományos

szerepek már korábban kezdtek fellazulni, megváltozni az innovatív oktatási segédeszközök megjelenésével, de ez nagyon lassú folyamat, melynek tényezői között beszélhetünk a pedagógusok továbbképzésének hiányáról, a nem megfelelő technikai felszereltségről az iskolákban, és még sorolhatnánk. Bár elkezdődött az átalakulás az oktatásban, amely az osztálytermi kommunikációra is hatással volt, a hirtelen teljes mértékben az online térbe áttevődött tanórák azonban rendkívüli kihívások elé állították az oktatási

intézményeket, a pedagógusokat, a diákokat és a szülőket egyaránt.

A következőkben a szakdolgozatom alapjául szolgáló kutatásom folyamatát és eredményeit fogom bemutatni. Tanárszaksok hallgatóként fontosnak tartottam a témában való elmélyülést – nemcsak azért, mert úgy véltem, hasznos tudást és tapasztalatot szerzek majd a kutatás során, de a megvál-

tozott társadalmi elvárások miatt is. Hiszen a XXI. század információs társadalmá új kommunikációs stratégiákat követel meg a tagjaitól, és az iskolai oktatás folyamatára is erőteljes hatást gyakorol. A ma iskolájának tanulói digitális bennszülöttek, akik esetében eltérő szocializációs és fejlődési mintákat kell figyelembe vennie a pedagógusnak szemben a korábbi generációkkal, ezáltal pedig más stratégiák biztosítják az osztálytermi kommunikáció sikerességét is.

A dolgozatomhoz végzett kutatásom során arra vállalkoztam, hogy megvizsgálom, hogyan befolyásolták a koronavírus-járvány és az annak megelőzése érdekében hozott járványügyi intézkedések az osztálytermi kommunikációt. Arra fókuszáltam, hogy megállapítsam, hogyan változott meg a tanár-diák, diák-diák kommunikáció a tanórákon; ezek a változások hogyan befolyásolták a tanórák tervezését és menetét; és milyen módszertani újítások születtek ennek nyomán.

A kutatásom során három módszert alkalmaztam: online tanórákat figyeltem meg, kérdőíveket küldtem ki tanároknak és diákoknak, valamint interjúkat készítettem egy iskola diákjaival és az ott tanító pedagógusokkal. A vizsgálatban megfigyelt személyként 7 pedagógus és 8 csoport vett részt, válaszadóként 25 diák és 25 tanár, interjúalanyként pedig 4 tanuló és 4 tanár.

A megfigyeléseim és a megkérdezettek válaszai alapján az alábbi észrevételek tehetőek. Az online oktatás során a kommunikációs tényezők közül megváltozik a használt kód. A kamerahasználat hiánya miatt kevesebb a nem nyelvi jel használata: „Elvesztettük a tanári jelenlét és a nonverbális kommunikáció adta nem direkt fegyelmező eszközöket” (online kérdőívet kitöltő pedagógus). Megváltozik az alkalmazott csatorna (hangcsatorna, kamera) és a zaj (nem megfelelő internetkapcsolat, fizikai zajok, a kamerahasználat hiánya). A járványügyi intézkedések során bevezetett maszkhasználat szintén zajforrásnak minősül; a nem nyelvi jelek nagy része elveszik, megszűnik, ezért kevésbé érthetővé válik az üzenet: „A diákok a maszkban zajosabban viselkednek, a hang forrása pedig gyakorlatilag kideríthetetlen. A tanári magyarázat is kevésbé érthető, így a figyelni szándékozók is hamarabb elvesztik a fonalat, elterelődik a figyelmük” (online kérdőívet kitöltő pedagógus). A járványhelyzetnek köszönhetően a kommunikáció kontextusa is megváltozik (karantén, a betegségtől való félelem, a szociális kapcsolatok csökkenése), erőteljesen befolyásolva a kommunikáció résztvevőinek lelkiállapotát és előítéleteit: „Nekem ez nagyon nehéz időszak volt az emberi kapcsolatok hiánya miatt” (interjúalany, tanár); „A covid megtanított hálásnak lenni, hogy nem a gép előtt ülök. Az nagyon megviselt” (interjúalany, tanár).

A kutatási eredmények azt mutatták, hogy a pedagógusok új IKT-eszközöket kezdtek használni az oktatás megváltozott körülményei miatt. Az online oktatás során videókonferencia-szoftvereket alkalmaztak a szinkron tanórák megtartására (Google Meet, Microsoft Teams, Discord),

az LMS-rendszerek közül a Google Classroom bizonyult a legnépszerűbbnek, a tanulást segítő internetes oldalak felhasználását tekintve rendkívüli sokszínűség mutatkozott. Az óraszervezés tekintetében a tanárok rugalmasnak bizonyultak, és igyekeztek olyan munkaformákat és módszereket alkalmazni, amelyek a leghatékonyabban segítik a tanulási folyamatot. Az elmúlt időszakban újonnan felfedezett és alkalmazott eszközök és programok közül a Google Classroom felületét a mai napig használják az iskolákban, és a különböző, tanulást segítő internetes weboldalakat is alkalmazzák az oktatás során. Mind a diákok, mind a tanárok digitális kompetenciája fejlődött, köszönhetően az új felületek megismerésének. Továbbá fejlődött a kommunikációs kompetenciájuk is, hiszen például az általános iskolás gyerekek gyakorlottabbá váltak a hivatalos levelek megfogalmazásában; mind a diákok, mind a tanárok bővítették az általuk használt infokommunikációs eszközök és online csatornák körét; valamint (főként az interjúalanyok beszámolóival alapján) nyitottabbá váltak a kommunikációs partner visszajelzéseire. Az eredmények alapján elmondható, hogy az iskolák igyekeztek az online oktatás során egy mindenki számára hatékonyan működő egységes rendszert kialakítani, ugyanakkor számos példát láttunk arra is, hogy a pedagógusok módszertani szabadságukat is megélhették.

Az online oktatással kapcsolatban a kérdőívet kitöltő diákok a következő pozitívumokat említették:

„A némítás gomb lehetőséget adott arra, hogy adott esetben kizárja magát az illető az óráról, így ami alapható zavaró lett volna, azt fegyelmezni sem volt szükséges.”

„A tanárok csináltak nekünk egy videót, hogy hiányunk nekik.”

„Van, amiből jobbak lettek a jegyeim. Délután könynyebben el tudtam menni barátokkal.”

„Olyan sokat aludtam, mint még soha.”

Az interjúk során megkérdezett diákok a következőket emelték ki:

„Annak ellenére, hogy egy olyan közösség vagyunk, amit nagyon sokáig nem szerettek a tanárok, meg kicsit széthúzó közösség, szerintem össze tudunk mi azért tartani, ha baj van.”

„Az életre nevelt, mert a jövőben is sokunknak lesz olyan munkája, ahol csak meetingen kell jelen lenni, meg sok alkalmazást kell ismerni.”

Az egyik általános iskolás diák elmondása szerint jobban kezeli a számítógépeket, és ügyesebb a gépirás tekintetében is, valamint „[el tudja majd mesélni a gyerekeinek], hogy volt olyan, hogy egy évig nem kellett iskolába járni”.

A pedagógusok is sokféle tanulást foglaltak meg az online oktatással kapcsolatban. A kérdőívet kitöltő pedagógusok válaszaiból néhány:

„Az otthoni környezet lazábbá tette a munkafegyelmet sok diáknál. A kamera előtti lét sok viccre ad alkalmat a 'leleményes' diákoknak.”

„Nyugodtabban készültem az órákra, lelkifurdalás nélkül keresgélhettem szemléltető anyagokat a neten.

(Előtte ugyanis csak időbráblásnak tartottam az internetes keresgélést.)”

„Jó volt látni, hogy mennyire össze tudunk fogni nehéz helyzetekben.”

„Olyan fantasztikusan kreatív digitális produktumokat (pl. online képregény, vers megzenésítése stb.) készítettek a tanulók projektmunka keretén belül, amit hagyományos oktatás során nem biztos, hogy megtettek volna.”

Az interjúk során kapott tanári válaszok közül a számomra leginkább elgondolkodtatóak:

„Évente néhányszor jó lenne az online oktatás, például szombati tanítási napokon. [...] Nem tobzódik itt annyi szülő, nyugodtabbak a diákok és a tanárok is, és a szülők is rájöttek, hogy ez felesleges.”

„A korom nemhogy hátrány, hanem előny. Már annyi újat kellett megtanulnom, hogy ez már semmi nem volt. [...] A szakmánk alapja a személyes jelenlétén alapuló kapcsolat. Egy percig nem adnám fel a tantermi órát,

és ha oktatáspolitikusnak esze van, vagy bármi köze a szakmához, meg sem fordul a fejében, hogy akkor tegyék online-ná az egészet.”

„Az online oktatás a közoktatás szintjén csakis vészmegoldásnak alkalmazandó. Szerintem felsőoktatási intézményben sem vált ki mindent. [...] Egy tanárembernek mégiscsak az kell, hogy személyesen részt vegyen a tanítási, tanulási folyamatban.”

Összességében tehát a kutatásom alaphipotézise – az osztálytermi kommunikáció megváltozik a pandémia és az annak hatásait mérsékelni kívánó járványügyi intézkedések hatására – bizonyítást nyert a vizsgálati eredmények alapján. Azt bátorsággal kijelenthetjük, hogy mind a pedagógusok, mind a diákok, mind pedig a szülők erejükön felül teljesítettek az elmúlt két év során az oktatást illetően, és rendkívüli összefogásnak lehettünk tanúi.

Berényi Adél

egyetemi hallgató, ELTE

Akinek a szívében boldogok a tárgyak

„Hogy mondjam ki? Tollam félrevezessen;”
(Nemes Nagy Ágnes: Barátom emlékére)

„A költők elemi ösztöne a szavak forgatása, megkocogtatása, ide-oda görgetése. S hogy mikor, hogyan egyesül ez a játékosztón a belecsapó, tízezer voltos érzelmi feszültséggel, azt jobb, ha nem firtatjuk” – vallotta Nemes Nagy Ágnes A csengettyűsfü című Babits-vers elemzésekor.

Nemes Nagy Ágnes (1922–1991) művészete, értékrendje, intellektusa, külvilág felé fordulásának motívumrendszere, mögöttes lelki gazdagsága kerüljön a középiskolás diákok látókörébe. Évfordulóhoz kötődő kötetek, gyűjteményes kiadások segítik most ennek a szép feladatnak a teljesítését. Levelezésének elérhetősége, Polcz Alaine-nel, Mészöly Miklóssal kötött barátságuk árnyalt megjelenítése, házastársi kapcsolatának rezdülései Lengyel Balázssal újabb utakat nyithatnak Nemes Nagy Ágnes megértéséhez.

Mit tehet az oktatás ennek érdekében? A Nat 2012 az 1–4. évfolyamban a Nyári rajz című versének megismerését tartalmazza. (Ki ne emlékezne az „Ez itt a ház, ez itt a tó, / ez itt az út, felénk futó” sorokra, egyre bővülő motívumaival?) A 12. évfolyamon a *további művek a XX. századi magyar lírából* című egységben Áprily Lajos, Dsida Jenő, Nagy László, Orbán Ottó, Sinka István, Szilágyi Domokos művei mellett Nemes Nagy Ágnest is említi. A 2012-es

Nat-ra épülő kerettanterv 8 órában konkretizálta a *Művelődéstörténeti, irodalomtörténeti tájékozódás – Portrék, látásmódok a 20. század magyar irodalmából* (választható szerzők, művek) tematikai egységben a lírikusok munkásságából és az értekező prózai művekből, esszékből választható szerzőket.

A középiskolában a 2022/23-as tanévben az utolsó olyan évfolyam kezd meg a tanulmányait, amelyre a 2012-es Nat vonatkozik. Mire készülhetünk a továbbiakban? A Nat 2020-ra épülő kerettantervben találkozunk Nemes Nagy Ágnes nevével (a Nat maga nem nevezi meg). A *Metszet a tárgyias irodalomból – az Újhold alkotói* egységben Pilinszky János és Mándy Iván mellett Nemes Nagy Ágnes három verse található: Fák (A fák címmel írva), Kiáltva, Ekhnáton éjszakája. A három szerző közül Nemes Nagy Ágnes és Mándy Iván az ajánlott és nem a kötelező szerzők között szerepel. A tankönyv még nem áll rendelkezésünkre, várhatóan ez a három vers szerepel majd benne.

Tárgyilagos felvezetésem után néhány megközelítést vázoltok fel, közelítési pontokat, metszeteket arra vonatkozóan, hogyan lehetséges középiskolás korú fiatalokat Nemes Nagy Ágnes hangulati telítettségéhez elvezetni. Szándékosan nem Nemes Nagy költészetének tanításáról beszélek, mint ahogy az megszokott lenne. Érzelmi hatás, emberi közelség megéreztetése tanulói aktivitással

érhető el, nem pedig a pusztá közléssel. A fiatalok olyan azonossági pontokat találhatnak műveiben, levelezésében, esszéiben, amelyek élménnyé válnak, aktualizálódnak. A legfontosabb eszköz ehhez a szövegek központúság.

Már nem is vita tárgya, hogy az életrajz-központúságot fel kell váltania a műközpontúságnak, de ez nem jelent életrajz-ellenességet. Alkalmanként szövegen kívüli források segíthetik, hogy interpretációnk helytálló legyen. Azokat a történelmi, társadalmi erőket nem lehet figyelmen kívül hagyni, amelyek formálják a szerző írói szándékát. Így kerülhetünk közelebb Nemes Nagy Ágneshez a *Maszk nem takarta már* című gyűjteményben szereplő, a hagyatékában fennmaradt fényképek és a hozzájuk rendelt versek, vallo-másos szövegek közvetítésével. A gyerekkorától kezdve a fájdalmas anya-gyermek kapcsolat leírásáig szokatlan mély őszinteséggel találkozhat az olvasó. Az irodalomrajongó középiskolás, a háborút gyűlölő, irodalmi társaságot kereső fiatal lány már a kezdetekben a tárgyakkal megnevezhető tényeket ragadta meg: beszél a zenélő óráról, a tarokról, a rómiról. Ám a történelem miatti aggodalom mindent áthat: az egyetemi évei közben ment férjhez az akkor katona Lengyel Balázshoz 1944-ben; esküvője másnapján pedagógiavizsgáját bombatámadás szakította félbe. Diákjaink találkozhatnak szövegekkel, versekkel ebből a korszakból, ezáltal az érett Nemes Nagy Ágnes-költészet is befogadhatóbbá válik.

„Fény, fény, napfoltok, illatozó színek, / szívem helyén – ahogyszokás – virág. / – Még most az egyszer mindent megbocsátok, / de ezután már javulj meg, világ!” – írta abban az időben. A katonafeleséggént 1945-ben jegyzett vers is Nemes Nagy Ágnes-olvasóvá emelheti diákjainkat: „Szeretlek. Milyen kínos ez a szó. / Minden tagom úgy húzza, mint a görcs. / Messze vagy. Isten tudja, mikor látlak. / Megszakadok, és te is összetörsz. / Ki lehet bírni. Hogyne, ki lehet. / Ma például igen jól vacsoráztam. / Te vajjon ettél? Vagy még gyalogolsz? / Csúszik a láb az összefagyott sárban. / Lehet az is, hogy lefagy majd a lábad, / és fiú-tested vajjon hova rokkan? / amelyet látva, a gyönyörűségtől, / emlékszem, hogy gyakran sírvafakadtam.”

Kikerülhetetlen az Újhold létrehozásáról beszélni, arról a menedékről, áramlásról, amit az 1945–48 közötti időszak jelentett. Az ösztöndíjas házaspár nélkülözéséről szóló feljegyzések a realitásérzékot erősíthetik: Olaszország és Franciaország modernségének megélése azonban magával ragadó a fiatalok számára. A hazatérés utáni veszélyeztetettség érzéséről tett feljegyzései is kiemelendők.

Az objektív líra befogadásához ő maga adta meg a megértés kulcsát: „Szeretem a tárgyakat, az objektumokat, szeretem magamat tárgyakon át kifejezni” – mondta. Fontos hangsúlyoznunk, hogy a tárgyilagosságra való törekvést módszernek tekintette, nem irányzatnak. A fordító Nemes Nagy Ágnes hozhatja közel a diákokhoz Rilket, a fordítás kapcsán hivatkozott arra, hogy a tárgyakat jeleknek kell tekinteni, és az egyes szám első személyt a vers középpontjából ki kell emelni.

A legnagyobb kihívás az *Ekhnáton éjszakája* című vers értelmezése lehet majd a középiskolás, érettségi évében Nemes Nagy Ágnessel foglalkozó diákok számára (ehhez jelenleg nem áll rendelkezésre még tankönyvi fogódzó). Az éjszaka-, a kert-, a bibliai keresztény motívum, a tisztítás rituáléja ismerős a diákoknak. A József Attila-, Radnóti Miklós-, Pilinszky János-párhuzamok felismerése segíti a megértést, az egymásra rétegződő értelmezést.

Az értelmezés-értés elengedhetetlen feltétele tudni, ki volt Ekhnáton: legcsodálatosabb magának a költőnek a Lator Lászlóval folytatott beszélgetését (*Jelenkor*. 1980. 9. szám, 833. oldal) megismerni. Lator László a művet a háborús filmhez hasonlítja, ez a megállapítása elindíthatja a képi-tárgyi asszociációt a diákokban.

A Kr. e. 14. században élt fáraót, filozófust, vallásújítót nyughatatlan emberként értelmezi Nemes Nagy, aki felforgatta Egyiptomot. A gyönyörű Nofretete-szobor az ő feleségét ábrázolja – amit Párizsban a Tutankhamon-kiállításon látott a költő (a *Múzeumi séta* című prózavers csodálatos párhuzama is ide kívánkozik). Az Ekhnáton-ciklus líranyelve részletes vizsgálódást igényel. A nyelvezet megértését a Nemes Nagy Ágnesre jellemző csend, sűrítettség, kihagyás nehezíti. A látomásos-mitologikus alkotás kétféle szövegelemből áll. Megkülönböztetésük a kurzív, illetve hagyományos álló betűtípussal történik. A görög tragédiák párbeszédének allúziója sejlik ebben. Az étellel teli, mégis baljós leírás városi környezetében egy meg nem nevezett alak mozgását érzékeljük, akiről egyes szám harmadik személyben olvasunk, majd istenfigurának vélhető hang kommentál egyes szám második személyben, amiben a bizalom érzete is fellelhető.

Az objektív líra mögött is személyes élmény húzódik: menekülés négykézláb, éjszaka, robbanás közben. A pillanatnyilag felfogható képek látványa a gondolkodó ember örök kérdéseivel párosul: miért élünk, mi a feladatunk. Olyan nyugtalanság tapintható, amely a művészet fő kérdéseinek megbeszéléséig juttathat el bennünket. A kortársunkká emelt Ekhnáton is átéli a pusztítást – megbeszélés tárgya lehet, mi hozhat feloldást ebben a komorságban.

A Nemes Nagy Ágnes költészetével foglalkozó órák további témái lehetnek: nőies-e a női írásmód (egész életében tiltakozott a női író megkülönböztetés ellen); Nemes Nagy Babits-értése, Kassák-rajongása; az iratmosások; a levelezésének finomsága, mégis őszinte tárgyilagossága. A karakterek különbözősége a Szorongatott idill címet viselő Lengyel Balázs-, Nemes Nagy Ágnes-, Mészöly Miklós-, Polcz Alaine-leveleket tartalmazó kötetben; zeneiség, játékoság, könnyedség a gyerekversekben; Az öt fenyő című regény kiadásának érdekességei, a detektívtörténetek rajongója. Kimeríthetetlenül gazdag, amit Nemes Nagy Ágnes intellektusa kínál – kínáljuk a szavakkal mi is diákjainkat, *kocogtassuk, görgessük* azokat, engedjük, hogy szeressék, értsek, és ha kell: fájjon is akár.

Deák-Takács Szilvia

magyartanár, szaktanácsadó mesterpedagógus

Mi a panasza(.HU)?

Növeli a gyógyulás esélyét, ha az orvos széleskörűen tájékoztatja betegét állapotáról? Hatékony-e, ha az internetről tájékozódunk a betegségeinkről? Már egy 1972-es kutatás (Korsch és Negrete végeztek) rámutatott arra, hogy a betegek kevésbé vagy egyáltalán nem tartják be az orvosuk javaslatát, ha az orvos kevés információval látja el őket. Egy másik elemzésben a kutatók kétezer-ötszáz, orvos-beteg közötti kommunikációról készült hangfelvételt vizsgáltak meg, amelyek segítségével feltárták, hogy ezek a párbeszéd-ek jórészt orvosközpontúak.

Mit is jelent az orvosközpontúság? Amikor egy vizsgálat során az orvos, uralva a beszélgetést, saját nézőpontját fejt ki, és kevés teret enged a betegnek a kérdésekre vagy a betegsége értelmezésére, ezáltal pedig elfojthatja a beteg érzelmeit és kétségeinek feloldását a körmegállapítás kapcsán. A kezelték szemében az orvosi szakértelem és az információkhoz való nagyobb hozzáférés hatalommal ruházza fel a gyógyítót, míg a betegek aggódva, fájdalommal és segítségre szorulva fordulnak az orvoshoz, ezáltal gyengébb pozícióba kerülnek a kapcsolatban.

Magyarországon a kutatások szerint az a típusú orvoslás a meghatározó, amelyben a beteg függő viszonyban van a szakértelmet nyújtó orvossal. Az emberek elfogadják a tudáskülönbség által kialakított kapcsolatot, és teljes mértékben az orvosokra ruházzák át a döntés jogát az egészségi állapotuk javítása érdekében.

Léteznek azonban betegközpontú stílusok is, amelyek a beteg nézőpontjából, a páciens döntéshozási jogából indulnak ki. A modern orvoslás gyakorlatában a társadalmi és a technológiai fejlődés hatására megfigyelhető egy újrarendeződés, ahol a hatékonyság érdekében közös gondolkodás és döntéshozatal történik. A Shared Decision Making (továbbiakban: SDM) módszer a kölcsönös tanácskozás stílusához köthető, amelyben az orvos és beteg közösen, partnerként vesznek részt az egészségügyi állapot javításának folyamatában és a döntések meghozatalában. Elwyn és társai egy 2012-es tanulmányukban az SDM módszert három, gyakorlatban használható lépésre bontják az alkalmazás könnyítése érdekében. Az első lépés a választási lehetőségek egyeztetése, ahol a szakértő felsorolja a lehetőségeket, majd a második fázisban ezeket részletesen elmagyarázza, körülírja a betegeknek, ha kell, az értelmezést segítő hasonlatokkal. Végül pedig közösen mérlegelnek a legjobb opcióról a harmadik szakaszban, ami a megbeszélés tartalma és súlya miatt legtöbb időt igényli. Természetesen „nulladik lépésként”, azaz a párbeszéd kezdete előtt minden esetben meg kell alapozni a módszer sikerességét az információnyújtással és a párbeszéd támogatásával. Az orvosnak meg kell értetnie a beteggel a számára esetlegesen ismeretlen fogalmakat, ezzel segítve elköteleződését a partnerségi kapcsolatban, és magának az orvosnak is fel kell

térképeznie, mi az, amiről a betegek már információval rendelkeznek a betegség kapcsán annak érdekében, hogy ismeretei kellően helyes és tudományosan megalapozott tények legyenek. A párbeszéd, tanácskozás támogatásában fontos, hogy ne érezze a beteg: egyedül kell döntést hoznia. Ettől ugyanis elhagyatottnak érezheti magát, és egyes betegeknek elzárkózó magatartást válthat ki.

A technikai fejlődés az egészségügyben is változásokat hozott, hiszen az orvosi műszerek, adatbázisok mellett a kapcsolattartásnak is új módjai jelentek meg. Már nem ritka, hogy a betegek telefonon kérnek időpontot, e-mailes úton küldik el leleteiket az orvosoknak, vagy az interneten járnak utána a betegségüknek. A tudásmegosztás, az információkhoz való hozzáférés azonban önmagában még nem ér fel az orvosi szakértelemmel, így fontos megemlíteni a médiatudatosság fogalmát. A médiatudatosság olyan készségrendszer, amely a médiából (többek között a televízióból, illetve az internetről) érkező információk értelmezését jelenti. Felismerjük például, hogy hiteles forrásból származik-e az, amit olvasunk, látunk vagy hallunk. Az orvos és beteg közötti tudáskülönbséget csökkentheti a média, azonban a megszerzett információk elemzéséhez már magasabb szintű kompetencia szükséges, illetve lényeges a közös gondolkodás az orvosunkkal.

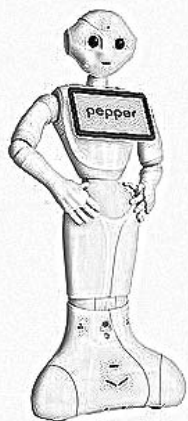
Egy újabb kutatás szerint (amelyet Györffy Zsuzsa és Mészáros Bertalan végzett) az orvosok 76%-a nem tartja helyesnek, hogy betegek a weben utánajárjanak a betegségüknek. Hiszen emiatt a betegek a valóstól eltérő betegséget észlelhetnek magukon, később fordulhatnak orvoshoz, de akár félre is kezelhetik magukat. Hogyan nyújthat ezekre megoldást a technológia? Egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek napjainkban az úgynevezett „self-tracking” applikációk (mint az okosórák vagy a lépésszámlálók), amelyek segítenek feljegyezni, adatokkal rögzíteni a tevékenységeinket és életmódunkat. Az eszközökkel mért eredményeinket megoszthatjuk az orvosunkkal, aki ily módon az egészségkultúránkról rövidebb idő alatt szerezhet minél több információt.

A modern orvoslás korában nem beszélhetünk csupán orvos és beteg viszonyáról a gyógyítási folyamatban: egy új szereplő jelent meg, mégpedig a számítógép. Az internetes tartalommosztás, közösségi hatása minden résztvevőre (orvosra, páciensre, családtagokra stb.) kiterjed. Nem csak a technológia hat a kapcsolatra, a korszerű betegellátásban sokkal inkább beszélhetünk már csapatmunkáról, amelyben nemcsak a digitális eszközök jelentek meg új tényezőkként, hanem a beteg kezelésében részt vevő konzulens orvosok, gyógytornászok is, hiszen tőlük is sok információ származik. A fejlődés azonban nem áll meg, sőt az egészségügy kiemelt fejlesztési terület a mesterségesintelligencia-alapú technológiák számára.

Mit nevezünk mesterséges intelligenciának? A mesterséges intelligencia pontos meghatározásának fő akadálya az intelligenciáról alkotott fogalmunk, ami bizonytalan annak ellenére is, hogy különböző kutatási területek (mint a pszichológia, neurológia stb.) tanulmányainak széles tárháza érhető már el erről. Tehát amíg nem tudjuk pontosan, mi is az emberi intelligencia, hogyan épül fel, milyen részei vannak, milyen funkciókat lát el, nem tudjuk teljes biztonsággal állítani, hogy egy számítógépes program képes azt ellátni. A mesterséges intelligencia tehát a legtöbb esetben gyűjtőfogalom.

Mire képes jelenleg a mesterséges intelligencia alapján működő technológia? Képes információk felismerésére, besorolására, előrejelzésekre, kommunikációra a betegekkel. Fontos hozzátenni, hogy a nyelvi vagy társadalmi kontextusok felismerésében még korlátokba ütközik, tehát amíg az emberek érzékelnek iróniát, kétértelműséget, addig a mesterséges intelligencia szó szerinti jelentéseket értelmez. Hogyan alkalmazhatók ezek az orvostudományban? Szalavetz Nóra szerint a képfelismerési funkciójának köszönhetően segíti a diagnosztikát, röntgen-, CT- és egyéb felvételek elemzése révén. Ehhez azonban nagy adathalmazra van szüksége, amelynek gyűjtésében szerepet vállalnak kormányzati és magánintézmények egyaránt. Példá erre a Google Deep Patient projekt, amelyben a mesterséges intelligencia a páciensek egészségügyi adatainak elemzésével képes előrejelezni betegségeket, a kórházban töltött idő hosszát és a visszatérés valószínűségét, valamint a zárójelentésbe kerülő adatokat jegyzi érkezéskor, a kórházban töltött 24 óra után és az elbocsátáskor. Egyelőre a súlyos cukorbetegség, skizofrénia és különféle rákos megbetegedések előrejelzésében teljesíti a legjobban.

A kölni St. Marien Kórházban Pepper robot került alkalmazásra, a világ első emberszerű robotja, ami képes az

Pepper, az emberszerű kórházi robot (Kép: Wikipédia)

alapérzelmek felismerésére és az emberekkel való kommunikációra a gépi látás, beszéd felismerés és a gépi tanulás segítségével. Ralph-Joachim Schulz, a kórház igazgatója szerint mosolygó, barátságos kinézete segítségével az idősebb páciensek is könnyen elfogadják, miközben Pepper segítségével közösen kvízeket töltenek ki, és fitneszgyakorlatokat végeznek. A demenciás betegekkel aktuális érzelmi állapotuknak megfelelően kommunikál érzelemfelismerő képessége által. Mi a Pepper robot sikerének kulcsa a kutatók szerint? Kenesei Zsófia és Bognár Fanni a gépekkel történő kommunikáció elfogadásának lehetőségeit vizsgálták az érzelemkifejezési képességük függvényében. A kutatásból

kiderült, hogy az emberszerűség nagyban befolyásolja a mesterséges intelligenciától való idegenkedés csökkentését. Fontos szerepe van tehát annak, hogy a chatbot, vagyis az emberszerű kommunikációra képes eszköz rendelkezik-e emberszerű személyiségjegyekkel.

A mesterséges intelligencia egészségügyi alkalmazása azonban nem csupán új rendszerek használatának elkezdését jelenti, hanem lehetőséget biztosít a régóta alkalmazott (kevésbé hatékony) kezelések újragondolására is. Például a csípőimplantátumok esetében a protézisek szavatossági idővel rendelkeznek, mert az anyag, amelyből készülnek, a csont kopása során kilazul a combcsontból, így újbóli beavatkozásra van szükség, ami sokkal kellemetlenebb a beteg számára, és az implantátum egy idő után már nem cserélhető. A kutatók azonban felvetik annak a lehetőségét, hogy 3D fémnyomató segítségével egy mesterséges intelligencia megfelelő szövetszerkezetű protézist hozzon létre, növelve annak élettartamát.

Mi az orvosok álláspontja a mesterséges intelligencia kapcsán? 2022 tavaszán kutatást végeztem, amelyben az orvosok attitűdjét, hozzáállását vizsgáltam a mesterséges intelligenciához fűződően, mert Magyarországon még nem történt meg a mesterségesintelligencia-alapú rendszerek bevonása a közegészségügybe, így nem tudtam alkalmazás közben magát a folyamatot vizsgálni. Kiderült azonban, hogy orvosaink ezen technológiát nem tartják önmagában alkalmasnak a gyógyításra, hiszen elmondásuk alapján csupán támpontot adhatnak eredményei. Az emberi test összetett: fizikai és lelki egészségünk megőrzéséhez szükségünk van az emberi kapcsolatokra. Megemlítették azt is, hogy rendkívül drága műszerekről van szó, aminek költségét nem minden intézmény képes kifizetni.

Érzelmeket tekintve, a mesterséges intelligencia mint féltelmet kiváltó technológia jelenik meg, hiszen veszélyezteteti álláspontjuk szerint az emberi kapcsolatokat, illetve az orvosi hivatás tiszteletét. Hozzá tették azonban, hogy előnyei is vannak a technológia használatának, mégpedig az idővel való gazdálkodás szempontjából, hiszen meggyorsítja a folyamatokat előszűrések segítségével. Az időnyeres természetesen lehetővé teszi a minőségi beszélgetéseket a betegekkel.

Összegezve, a technológia fejlődése kiegyensúlyozottabb kapcsolatot idézhet elő orvos és betege között, felváltva az évszázadok óta megszokott fölé- és alárendeltségi viszonyt. A hiteles forrásból történő tájékozódással a betegek is részeseivé válhatnak a gyógyuláshoz vezető út megtalálásának. Az orvos és betege közti bizalom és a ráfordított idő megteremtéséhez pedig mesterséges intelligencia alapján működő rendszerek is hozzájárulhatnak.

Csáki Csilla
mesterszakos hallgató, BCE

Beszélsz-e reklámul?

Bár reklámok milliói érnek el bennünket naponta – sutytyomban belénk sulykolva márkákat, szlogeneket –, keveset beszélünk arról, milyen hatással vannak édes anyanyelvünkre.

Pedig érdemes lenne, mivel a reklám csalfa dolog, a tudatalattinkra hat. Klasszikus példája ennek, hogy amikor évtizedekkel ezelőtt Amerikában bevágták – néhány másodpercra – egy bizonyos üdítőital képét a filmbe, a vetítés után kétszer annyit adtak el a büfében a megjelenített édes löttyből, pedig egy árva szó nem hangzott el róla. De minket most nem az eladási adatok érdekelnek, hanem a mostanában észlelhető igénytelenség, amely ezerféle nyelvi, nyelvhelyességi hibában tükröződik.

Nézzük, miről is van szó.

Fordítási malőrök

A külföldi hirdetések, használati utasítások, termékleírások szövegének fordítása kétségbeesítő. Nem lehet fordításnak nevezni azokat a szóátalakításokat, amelyeket egy gépi fordítóprogram állít elő. A fordítás a gondolat megformálásának átalakítása egyik nyelvből a másikba. Lényeges, hogy a gondolat azonos maradjon akkor is, ha a forma változik. Nem nevezhetjük fordításnak azt a folyamatot, amikor a nyelvi átalakítás során elvész a gondolat.

„5 éve tanulmányozza a megcsalás hatását azon nők részéről, akiknél állandó a szex hiánya a férjükkel” – olvasom a Ha lankadt a biga című, messziről cikknek tűnő közleményben, amely percenként felbukkan, kéretlenül, persze. A fordítást egyértelműen számítógépre bízta az oldal üzemeltetői. Elgondolkodtató és megdöbbenő, hogy sem a kiadó munkatársai, sem az olvasók (ha vannak ilyenek) nem szólhatnak, hogy a szöveget át kellene ültetni magyarra.

Fordítási malőrök lépten-nyomon előfordulnak, mintha tényleg csak a Google-ra támaszkodnának a hirdető. *Jóképpű (!) cipő... Randivonal egyedülállóknak...* Miért, egyébként házásoknak ajánlanák a partnerkeresést? Persze, olyan is van, csak az más műfaj.

A másik gyakran használt fordulat – ugyancsak külfönből átvéve – az árákon *Ön meg fog lepődni*. Aki így népszerűsíti szolgáltatását, maga is meg fog lepődni, ugyanis magyar nyelvi közegben ez azt is jelentheti, hogy nagyon drága. Újabban már hozzáteszik zárójelben, hogy azért, mert „alacsony az ár”, de ez nem segít a setesutaságon.

Hanyagság, tanulatlanság

Anita lesokkolt – engem meg ez a reklámnak szánt szöveg sokkol, vagy inkább elsomorít. És mit szól hozzá vajon a színésznő, aki a nevével felvállalta ezt a megbízást (vagy éppen állapotot)?

Miként lehet az, hogy hónapokon keresztül senki nem javítja ki az elütéseket, a helyesírási hibákat? *„Betelet a pohár”* – olvasom egy címben. – *„Ügyis érted miről van szó, nem?”* – kérdezte egy szerkesztő barátom. – Ne ez legyen az elvárható színvonal!

Mikor kezdődik egy szó nagybetűvel?

Előfordul, hogy a reklám főcímében minden szó nagybetűvel kezdődik – nem, nem a németből van átvéve a szöveg, mert még az *és* is. A kisebb cégeknél, termelőknél nincs ember, aki elmagyarázná a főnöknek, mit miért kell nagybetűvel írni és mit kicsivel. Mivel a tulajdonosnak szívügye az adott újdonság, minden szót nagybetűvel szeretne írni, hogy hangsúlyozza annak fontosságát. Ezen a téren is előfordul káosz. A prospektusban máshogy van írva a cég- és terméknev, mint az interneten, a tulajdonos pedig meglepve konstatálja, hogy a témáról írt cikkben a portéka neve, bizony, kisbetűvel szerepel, minthogy nem márkanév és nem is tulajdonnév.

A micellás víz meg a liposzóma

Az angol és egyéb idegen szavak használatáról itt most nem tisztem szót ejteni, foglalkoztunk vele eleget. Közismert tény, hogy a hirdetésekben szereplő márkák többsége külföldi betűszó vagy fantáziánév, és legtöbbször angol eredetű. Ezek nyilvánvalóan szerepelnek a reklámokban, másképp aligha töltenék be funkciójukat. Minden országban ugyanúgy hirdetik, ebből nem enged a cég, a márka. Az alapgondolat bizonyára az, hogy ami tudományosan hangzik, azt nagyobb becsben tartják!

Tisztában vagyok vele mint újságíró, hogy a reklámokat készen kapják a lapok, nem fogalmazhatják át, semmit nem változtathatnak rajta, mert akkor nem fizet a hirdető. A hirdető azonban azzal nincsenek tisztában, hogy a vásárló csak akkor fizet a termékért, ha pontosan tudja, mit vesz, és hogyan kell használnia, amit vesz. Ehhez lenne szükséges egy jó és igazi fordítás, mely nemcsak a szavak magyarázatát tartalmazza, hanem a mondanivalót is érthetően, egyszerűen közvetíti.

Eltűntek az olvasószerkesztők

Ne általánosítsunk: a nívós magazinoknál akad még reklámszerkesztő, aki adott esetben elmagyarázza a megbízó-

nak, hogy az elküldött szöveggel maga alatt vágja a fát, és senki nem fog tőle vásárolni, valamint arra nézvést is tanácsot ad, melyik számban, melyik oldalon, és azon belül hol hirdessen az üzleti partner. A reklám nagyon komoly szakma, egyik fő mozgatórugója az egész gazdasági életnek – nem valami szükséges rossz. Megérdemelne tehát kicsit több törődést, gondozást, finomítást.

Tudom – hiszen magam is online lapoknak dolgozom –, hogy kiélezett a hírversenység, pláne háború és járvány idején. Nincs idő a hirdetésekkel foglalkozni, olykor még az érde- mi, vezető anyagok alanyainak és állítmányainak egyeztetésével sem! Ráadásul munkaerőhiány van, és bérkölt-

ség-takarékosság, sok helyütt nem foglalkoztatnak ma már olvasószerkesztőt, aki ügyelne az értelmes fogalmazásra, a helyesírára. Legfeljebb egymás cikkeit futják át a kollégák, több szem többet lát alapon.

A gond még mindig fennáll: a szlogent át kellene ültetni magyarrá. Van, amikor sikerül, van, amikor nem. A gyönyörűen megkomponált termékfotó és a millióért felkért sztár adja el a terméket, így aztán nem is kell foglalkozni a nyelvhelyességgel... Vagy mégis?

Elek Lenke

újságíró, olvasószerkesztő

Visszahallgat, visszahív

A *vissza-* szó igeikötőként és határozószóként is használatos a nyelvünkben. Eredetileg határozószó, az Értelmező kézi- szótár címszavában is a határozószói jelentése szerepel első helyen. A szótár példákkal szemléltetve mintegy másfél ha- sábon sorolja fel a határozószói előfordulásokat, i. 'oda, ahol előbb volt', pl. *Elköltözött vissza Pécsre*; 'korábbi időszakba', pl. *Pillantás vissza a múltba*.

Az igeikötők jelentős része határozószókból keletkezett; így történt ez a *vissza* esetében is. A szót igeikötőként jó- val gyakrabban használjuk, mint határozószóként. A *vissza* igeikötő jelentése is szélesebb körű, árnyaltabb, gazdagabb, mint a határozószói jelentés. A Magyar értelmező kéziszótár három határozószói és nyolc igeikötői jelentést sorol fel, a *vissza* igeikötős ige hat oldalon szerepelnek a szótár lapjain, pl. *visszabújik, visszafordul, visszaenged, visszahall, visszahallgat, visszanéz*. Az igeikötő olyan viszonzó, amely az ige jelentésének módosítására, esetleg megváltoztatására szolgál. A cikkben a *vissza* igeikötős igeikkel, részletesebben pedig a címben szereplő két szóval foglalkozom.

Először a *visszahallgat* használatáról szólok. A rádióban gyakran halljuk, hogy az egyes műsorok végén, a bemondó a következő tájékoztatást adja: *Adásunkat visszahallgathatják az interneten. A visszahallgat* jelentését az ÉKsz. így fejti ki: „<Hangfelvételt> a felvétel után azonnal v. később újra meghallgat.”

A mondatban, mint látjuk, semmi nyelvhelyességi hiba nincs. Én azonban ebben a jelentésben kissé pontatlannak érzem a szót. A rádiós szaknyelvben elfogadom, és másképpen értem a *visszahallgat* szót, ti. egy-egy adás elkészítése közben bizonyára *vissza kell hallgatni* egyes műsorrészeket technikai okokból, a vágás, a hangszín, a hangerősség stb. javítása végett. A rádióhallgató szempontjából inkább az *újra meghallgat* szó szerkezettel élnék. Pl. *Nagyon tetszett a veled készített riport, úgy határoztam, hogy holnap újra meghallgatom* (és nem *visszahallgatom*). Vannak olyan műsorvezetők, akik ezt használják. Bevallom, nekem jobban tetszik, persze ez csak szubjektív vélemény.

A *visszahív* igeének bizonyos beszédhelyzetben való használatával azonban nem értek egyet. Nevezetesen azzal, amikor az egyes áruházak hírül adják, hogy valamelyik árucikket minőségi kifogás miatt „visszahívunk”. Ezt azért kifogásolom, mert a *visszahív* jelentése: 'Arra a helyre hív vkit, ahonnan eltávozott'.

Hangsúlyozom a *vkit* (*valakit*) határozatlan névmás arra utal, hogy csak személyt, élőlényt lehet visszahívni. Ezért a fenti tájékoztatáshoz, egy kis iróniával, a következő kérdést teszem fel: Mi történik akkor, ha a visszahívott áru minden kecseskedés, kedveskedés ellenére sem akar visszatérni oda, ahonnan eltávozott? Jobb neki ott, ahol most van, az áruház polcán.

Mivel a kérdésre nem várunk választ, inkább csak ajánlást adhatunk: mit tanácsolhatunk az *áru visszahívása* kifejezés helyett. Talán ezeket: *megszüntetik a forgalmazását (árusítást)*, vagy esetleg (a forgalmazó cég) *visszaveszi az árut*, (tudniillik) *kivonják a forgalomból*. Ez utóbbi ugyan kissé hivatalos ízű, de legalább nem értelemzavaró.

A *visszahív* igeének van egy másik, szintén elgondolkodtató jelentése, mégpedig: 'Telefonon felhív vkit, aki (telefonon) kereste'. A szótár ugyan pongyolának minősíti ezt a jelentést, de használata immár általánossá vált. A legtöbb nyomógombos készüléken megtaláljuk a visszahívást kezdeményező gombot, az okos készülékeken is beállíthatjuk a visszahívás parancsot, vagyis a *visszahívás* szó ez esetben nem számít pongyolának. Ennek megtárgyalásától most tekintsünk el.

Dóra Zoltán

ny. magyartanár, Vác

Homo fisz, firhang, hi7etleN

A Nyelvtudományi Kutatóközpont nyelvinapló-író pályázata

A Nyelvtudományi Kutatóközpont Nyelvhasználati és Nyelvi Tanácsadási Kutatócsoportja nyelvinapló-író pályázatot hirdetett 14 év feletti középiskolások számára. A pályázat kiírásának háttérében az az elgondolás állt, hogy az anyanyelvi nevelés megreformálásához olyan módszertani megoldásokra van szükség, amelyek a jelenleginél nagyobb hangsúlyt fektetnek a tanulók nyelvi tapasztalataira.

A felhívás anyagának kidolgozása során ezért arra törekedtünk, hogy az anyanyelvi versenyek hagyományát problémaközpontúan, a diákok nyelvi közegéből kiindulva újítsuk meg. A nyelvi napló módszerének kiválasztása azért tűnt megfelelőnek, mert a naplóírás gyakorlata a diákok szempontjából akár önmagában, további magyarázat, értelmezés nélkül is növeli a nyelvi tudatosságot; kutatói és tanári szempontból pedig betekintést enged abba, hogy a diákok milyen nyelvi sajátosságokra figyelnek fel, és milyen módon értelmezik, értékelik azokat.

A felhívásra összesen 16 pályamunka érkezett magyarországi és határon túli középiskolásoktól. A pályázaton – egyéni és csoportos kategóriákban versenyezve – összesen 44 diák vett részt. Az előzetes értékelés alapján öt pályamunka – két egyéni és három csoportban készített – szerzői kaptak meghívást a szóbeli döntőre, amelyet 2022. június 14-én tartottak a Nyelvtudományi Kutatóközpontban.

Mivel a pályázat célja a nyelvi tudatosság fejlesztése, a nyelvi jelenségekről való gondolkodás árnyalása volt, fontosnak tartottuk, hogy a diákok betekintést nyerjenek a tudományos munkába is, ezért meghallgathatták a Kutatóközpont Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézetének tudományos tanácsadója, Bartha Csilla előadását arról, hogy mi jellemzi a szociolingvisztika szemléletét, és miért fontos annak érvényesítése az oktatásban. A döntős diákok a nyelvi naplók bemutatása után élénk szakmai párbeszédben válaszoltak a zsűri kérdéseire, meglátásaira. A zsűrielnöki tisztséget Bartha Csilla látta el, tagjai pedig Domonkosi Ágnes (NYTK Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet), Eöry Vilma (MKI Nyelvtervezési Kutatóközpont), Jánk István (EKKE Magyar Nyelvészeti Tanács, MKI Nyelvtervezési Kutatóközpont) és Molnár Mária (Árpád Fejedelem Gimnázium) voltak.

A diákok pályamunkáiban a magyar nyelv változóságának számos jelenségével találkozhattunk. Legnagyobb számban a szókinccsel kapcsolatos megfigyeléseket jegyezték le, korábban általuk nem ismert tájszavak és az internetes nyelvhasználathoz köthető szlengszavak, -kifejezések keltették fel érdeklődésüket: *segyi* 'fakult ruha', *pacuha* 'rossz, ócska ruha', *bokló* 'sapka bojtja', *dumó* 'a kenyér csücske', *firhang* 'függöny', *palincs* 'mérleghinta', *pampus(ka)* 'palacsinta, fánk', *hi7etleN* 'hihetetlen', *FOMO* 'Fear Of Missing Out, azaz félelem attól, hogy lemaradunk a digitális téren valamiről'. A nyelvi naplók kedvelt témái voltak a koronavi-

rus-járványhoz köthető neologizmusok is: *oltakozik*, *homo fisz* 'otthonról dolgozó ember' vagy akár a *monitorkoncert*.

Az értelmezésekben a pályázók reflektáltak az új szavak születésének körülményeire, értékére, szerepére is: „Énekelni tanulok egy énekművésznél. Minden év decemberében koncertet adunk, de most a Covid alatt esély sem volt az élő koncertre. Az énekórák is be voltak tiltva. Tanárnő kitalálta, hogy vegyük fel a dalainkat, és osszuk meg őket esténként a Facebookon. »Monitorkoncert! Ez lesz a koncert neve!« – mondta. A *monitorkoncert* szót sohasem hallottam ezelőtt, ő alkotta meg. [...] Olyan ügyes szóösszetételnek tartom ezt a szót, hogy nem lennék meglepődve, ha elterjedne az országban” (Varga Hanna).

A szókincs mellett a morfológiai alakváltozatok is szerepet kaptak a naplókban. Az egyik pályamunka szerzője a *jön* ige többes szám második személyű, kijelentő módú, jelen idejű alakjának területi kötöttségű *jösztök* változatára figyelt fel egy családi találkozón. A naplóból pedig képet kaphattuk arról is, hogyan beszéltek meg, értékelték a családban a nyelvjárási változat szerepét: „[...] megkérdeztem anyukámat, hogy őt ez miért nem zavarta. Ő erre elmagyarázta nekem, hogy miért is normális ez, és miért nem javítjuk, nevetjük ki azt, aki nyelvjárásban beszél” (Fekete Réka Anna, Hack Eliza Szonja, Pallagi Rebeka, Nagy Mónika pályamunkájából).

Az egyik győztes diákcsoport (Béres Debora Antonia, Besseney Mónika, Costea Daria-Melissa, Koll Ibolya-Johanna) több népetimológias jelenséget is feljegyzett nyelvi naplójába. A kerti víztárolóról beszélgetve az egyik naplóíró nagyapja meglepő szót használt a térfogat meghatározására, a bejegyzésben pedig a kiváltott reakció leírásán túl értelmezték is a jelenséget a diákok: „Nevetni kezdtem, mert számomra nagyon vicces volt, hogy átalakította a *köbméter* szót *ködméterré*. [...] Az emberek hajlamosak értelmesíteni a számukra ismeretlen szavakat. Nagytatám is ugyanezt tette, mivel számára a *köb* kifejezés értelmetlen volt. Helyettesítette a *köd* szóval, így a maga számára valamelyest értelmet adva a *köbméter* szónak.”

A naplók nyelvi világában más szóalkotásmódok, így például a gyermeknyelvi kontamináció is helyet kaptak. Az egyik pályázó hároméves testvére nyelvhasználatában figyelt fel az *összegabincsolódott* szóra: „Sokáig tartott, amíg képes voltam értelmezni, pontosan mit is szeretett volna ezzel a szóval kifejezni, de egy kis idő elteltével ráeszméltem, hogy ez a szó az *összegabalyodott* és az *összecsomózódott* szavak nászával jöhetett világra” (Nagy Abigél Sára).

A naplóbejegyzések azt mutatják, hogy a diákok érdekesnek találják az idegen átvételek egymás mellett élő ejtészváltozatait is. Az egyik naplóban arról olvashattunk beszámolót, hogy szerzője egy éttermi látogatás alkalmával a kedvelt olasz térszótárában, a *gnocchinak* négyféle ejtészváltozatát is

megfigyelte: [gnoccsi], [gnokki], [nyoccsi], [nyokki] (Bori Blanka, Lakatos Sára). A pályázó diákok nyelvi tudatosságát mutatja, hogy az eset után környezetükben hangfelvételeket is készítettek a különböző ejtészváltozatokról, és csatolták is őket a pályázati anyagukhoz. Ugyanez a csapat a döntőben már egy kisebb empirikus kutatást is bemutatott az észlelt nyelvi jelenségek megítéléséről.

A pályamunkák bemutatását követően a diákok a Nyelvtudományi Kutatóközpont Lexikológiai Intézetének munkatársai által szervezett interaktív, játékos bemutatón vettek részt, ahol bepillantást nyertek a Nagyszótár készítésének folyamatába is.

A zsűri a döntőbe jutó összes pályamunka erősségét figyelembe vette, így az egyéni kategóriában egy első és egy második, a csoportos kategóriában pedig két első és egy második helyezést osztott ki.

Egyéni kategória: I. helyezett: Varga Hanna, Berze Nagy János Gimnázium, Gyöngyös; II. helyezett: Nagy Abigél Sára, Révai Miklós Gimnázium és Kollégium, Győr; felkészítő tanára: Illés Attila

A dicsőszentmártoni Andrei Bârseanu Elméleti Líceum győztes csapata. Kép: Kardos Tamás

Csoportos kategória: I. helyezett (megosztva): Béres Debora Antonia, Besenyei Mónika, Costea Daria-Melissa, Koll Ibolya-Johanna, Andrei Bârseanu Elméleti Líceum, Dicsőszentmárton; felkészítő tanáruk: Szilágyi Anna-Rózsika

I. helyezett (megosztva): Bori Blanka, Lakatos Sára, Kisvárdai Besenyei György Gimnázium és Kollégium; felkészítő tanáruk: Deák-Takács Szilvia

II. helyezett: Fekete Réka Anna, Hack Eliza Szonja, Pallagi Rebeka, Nagy Mónika, Jedlik Ányos Gimnázium, Budapest; felkészítő tanáruk: Brutovszky Gabriella

A pályázók és a felkészítő tanáraik könyvtulványokat és az Anyanyelvápolók Szövetsége által felajánlott értékes könyveket nyertek, iskoláik pedig a NYTK Lexikológiai Intézetének jóvoltából *A magyar nyelv nagyszótára* eddig megjelent 8 kötetével gazdagodtak.

A pályázat kidolgozása során meghatározó célunk volt, hogy a kiírásában is jelezzük: figyelembe vesszük a tanulók nyelvi hátterét, építünk nyelvi tapasztalataikra, és minél jobban kiküszöböljük a sztenderdközpontú szemléletet, a nyelvi jelenségeket a helyesség-helytelenség szempontja alapján minősítő gyakorlat érvényesülését. A beérkezett pályamunkák anyaga azt mutatja, hogy bár megjelennek a diákok értelmezéseiben a helyesség szempontjai, nagyon sok a változatos funkciókat, nyelvi működéseket leíró, a nyelvhelyességi szemléleten túlmutató magyarázat is született.

A pályázati folyamat egésze azt igazolja, hogy elgondolásunk célravezető, és a középiskolás korosztályban a nyelvinapló-írás megfelelő gyakorlat a nyelvi tudatosság fejlesztésére. A szervezők szándéka szerint ezért a pályázat folytatódik, a tervek szerint a Nyelvtudományi Kutatóközpont jövőre is várja majd a középiskolások nyelvi naplóját, hozzájárulva a korosztály nyelvről való gondolkodásának formálásához.

Ludányi Zsófia, Domanekosi Ágnes

Nyelvtudományi Kutatóközpont
Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet

A magyar nyelv hete Gyömrőn

Az idei magyar nyelv hete városunkban igazi ünnepi alkalom volt. A mindenki által nagyrabecsült gimnáziumi tanár, a Beszélni nehéz! mozgalom mozgatórugója, rádiós szerkesztő, több díj kitüntetettje, Kerekes Barnabás volt az előadó.

Többen már ismerték korábról is, így hamar megtelt a nemrégiben megnyitott Városi Könyvtár legnagyobb helyisége. A fiatalok számára már csak babzsák jutott ülőhelyül.

Az érdeklődők népes tábora a legkülönbözőbb korosztályokból tevődött össze. Kerekes tanár úr kötetlenül, saját tapasztalataiból származó példákon keresztül mutatta be mai nyelvhasználatunk hibáit. Szóba került a nyegle, gyakran

tiszteletlen stílus, a szavak felesleges rövidítése, a hangsúlyok gyakori helytelensége. Az előadásába sokszor becsémpészett humor nagy sikert aratott. Mindenki elégedetten, a hallottakon elgondolkodva, egy fokkal jobb emberként távozott.

Deme László professzor úr szavait is idézte jeles előadónk: „Vigyázzunk, amikor beszélünk, mert mai nyelvhasználatunk hibája a jövő normája lesz!”. És ezzel valamennyien egyetértünk.

Köszönjük szépen a látogatást és a megszívlelendő gondolatokat!

Angyal Jenő Andorné

tanár, Gyömrő

A 25. Simonyi-verseny döntőjéről

A Magyar Nyelvtudományi Társaság és a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Karának szervezésében május 21-én zajlott le a Simonyi Zsigmond Kárpát-medencei helyesírási verseny harmadik fordulója, a döntő, mintegy 140 tanuló és 120 felkészítő pedagógus részvételével. A versenyzők ismét tanúbizonyosságát adták annak, hogy magas szinten művelik a magyar nyelvet, és kiválóan mozognak a digitális térben. A 100 pontos digitális feladatsort mindegyik évfolyam 80% felett teljesítette, az eredmények között egyes esetekben mindössze tized vagy század pontok döntöttek. A magyarországi diákokkal azonos kategóriában versenyző határon túli résztvevők is kiemelkedő teljesítményt nyújtottak.

Az 5. évfolyam legjobbjai

1. helyezett: Balázi Dénes (95,71 pont), Hejőkeresztúri IV. Béla Általános Iskola, felkészítő: Váradi Józsefné; 2. helyezett: Ichnáth Nikoletta (94,94 pont), Nyíregyházi Móra Ferenc Általános Iskola, felkészítő: Lengyelne Bodnár Tünde; 3. helyezett: Kincses Darinka (94,17 pont), Gyulakutai Általános Iskola, Maros megye, felkészítő: Császár Klára.

A 6. évfolyam legjobbjai

1. helyezett: Illés Zsombor (97 pont), Kempelen Farkas Gimnázium, Budapest, felkészítő: Miernik Beáta; 2. helyezett: Imre Levente (95,5 pont), Balatonkeresztúri Festetics Kristóf Általános Iskola, felkészítő: Lukácsné Tuli Ildikó; 3. helyezett: Murai Milan Christopher (94,47 pont), Kazinczy Ferenc Gimnázium és Kollégium, Győr, felkészítő: Bierwarth Linda.

A 7. évfolyam legjobbjai

1. helyezett: Szűcs Eleonóra (98,9 pont), Toldy Ferenc Gimnázium, Budapest, felkészítő: Eck Júlia; 2. helyezett: Hanyus Regina (98 pont), Alapiskola és Óvoda, Almágy, Felvidék, felkészítő: Agócs Eszter; 3. helyezett: Börzsei Sára (96,7 pont), ELTE Bolyai János Gyakorló Általános Iskola, Szombathely, felkészítő: Vas Takács Marietta.

A 8. évfolyam legjobbjai

1. helyezett: Hegedűs Anna Judit (96,24 pont), Szent István Katolikus Általános Iskola, Mezőkövesd, felkészítő: Seres Istvánné; 2. helyezett: Rus Lilla (94,5 pont), Rákóczi Ferenc Általános Iskola, Szatmár megye, felkészítő: Rus Annamária; 3. helyezett: Maráz Elena (91,57 pont), Palonai Magyar Bálint Általános Iskola, Fonyód, felkészítő: Fekete Györgyi.

A diaszpórában élő magyar származású gyermekeknek idén első alkalommal szervezett magyar nyelvi verseny résztvevői szintén szép eredményt értek el a saját kategóriájukban. A résztvevők két korcsoportban (11 év alattiak és 11–16 évesek) versenyeztek.

Az első korcsoport legjobbjai

1. helyezett: Orbán Alexa (95 pont), Egyesült Királyság, felkészítő: Major Renáta; 2. helyezett: Flora Eisner (93,33

pont), Csehország, felkészítő: Serbán Ivett; 3. helyezett: Soós Péter Gyula (91,67 pont), Spanyolország, felkészítő: Kustán Katalin.

A második korcsoport legjobbjai

Négy versenyző ért el 100 pontot, a sorrendet a feladatsor megoldására fordított idő döntötte el. A legjobb időeredményt Gonda Lilla (Egyesült Királyság, felkészítő: Gonda Hedvig) érte el, majd sorrendben következett Gonda Zita (Egyesült Királyság, felkészítő: Gonda Hedvig), Szűcs Mátyás (Csehország, felkészítő: Hegedűs Máté), Hlavács Eszter (Csehország, felkészítő: Hegedűs Máté).

A rendezvény ünnepi eseménye volt a kiemelt díjak átadása. Arany és gyémánt oklevelet kapott 11 olyan pedagógus, akiknek az elmúlt évek során a legtöbb diáknak jutott a döntőbe. Gyémánt oklevél elismerésben részesült: Csukás Ibolya (Vörösmarty Mihály Ének-zenei, Nyelvi Általános Iskola és Gimnázium, Budapest). Arany oklevél kitüntetésben részesült: Bárány Judit (Nagykovácsi Általános Iskola); Ignáczné Ribarics Edit (Pécsi Református Kollégium); Kramlik Mariann (Börzsöny Általános Iskola, Nagyoroszi); Nagy Péterné (Szent László Katolikus Általános Iskola, Sárvár); Nagyné Kraáh Beáta (Pécsi Belvárosi Általános Iskola); Péntes Ágnes (Székely Mikó Kollégium, Sepsiszentgyörgy); Sósne Kádár Marianna (Bethlen Gábor Református Általános Iskola, Óvoda, Törökszentmiklós); Szabóné Molnár Judit (Talentum Angol–Magyar Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Művészeti Szakgimnázium, Tata); Tóth Mónika (József Attila Alapiskola és Óvoda, Vásárút).

A legtöbb versenyzőt döntőbe juttató intézmények közül Simonyi-serleget a következő iskolák kaptak: Egri Hunyadi Mátyás Általános Iskola; József Attila Általános Iskola, Csikszereda; Karácsonyi János Katolikus Általános Iskola, Gyula; Széchenyi István Általános Iskola, Szabadka.

Kiváló munkájáért Simonyi-érem kitüntetésben az idei tanévben három nyolcadik évfolyamos tanuló – Rus Lilla (Rákóczi Ferenc Általános Iskola, Szatmár megye),

Rus Lilla jutalmát Juhász Dezső professor emeritus adja át

Gyuricsku Márton (Debreceni Fazekas Mihály Gimnázium), Nagy Júlia (Sopronhorpácsi Általános Iskola) – részesült. Simonyi-éremmel ismerték el a szervezők Kása Zsuzsanna, a Veszprémi Deák Ferenc Általános Iskola tanárának a munkáját, valamint a verseny alapítójának, Antalné Szabó Ágnes tanárnőnek a több mint két évtizedes fáradhatatlan ténykedését. A szervezők első alkalommal adományoztak posztumusz Simonyi-érmet, ez alkalommal a tragikus hirtelenséggel elhunyt Német Zsuzsanna tanárnő emlékére.

A verseny hagyományaihoz híven a résztvevő pedagógusok számára szakmai konferencia zajlott. A 25. évfordulóját ünneplő rendezvény történetére tekintett vissza Antalné Szabó Ágnes. Jubilált a verseny egyik határon túli társszervezője, a megalakulásának 30. évfordulóját ünneplő Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége is. A szövetséget bemutató kisfilmben Ördög-Gyárfás Lajos ügyvezető elnök idézte fel az elmúlt évtizedek eseményeit, legfontosabb állomásait. Kiemelte, hogy a magyar anyanyelvű beszélők más népekkel együtt őshonos lakosai a Kárpát-medencének, a magyar nyelv otthona a Kárpát-medence. Kárpátját előadással képviselte Karmacsi Zoltán, aki a Nagy Alexandrával végzett közös kutatásának eredményeit mutatta be a magyar helyesírási szabályzat 12. kiadásának kárpátaljai

Ötödik osztályos versenyzőink

fogadtatása témában. Aktuális nyelvhasználati kérdésekről, beszédkultúráról szóló előadás hangzott el Kerekes Barnabás részéről *Mindegy?* címmel. A verseny feladatsorait évfolyamonként elemezték, mutatták be a tartalomfejlesztők, a Pedagógiai Kar oktatói.

A versenyeredményekről és a díjazottakról bővebb információ olvasható a verseny honlapján: <https://simonyi.kre.hu/>.

Tóth Etelka
nyelvész, KRE

HÍREINK

Tahiban tanácskozt az ifjúsági tagozat

Az Anyanyelvpolók Szövetsége ifjúsági tagozata 2022. május 14–15-én rendezte meg hagyományos kétnapos tavaszi tanácskozást Tahiban. A rendezvény vendége volt Matula Ágnes televíziós szerkesztő, aki korábban számos kulturális és anyanyelvi műsort készített a Duna Televízióban.

Reiser György Lukács felvétele

35. Beszélni nehéz! körvezetők tábora

2022. július első hetében immár 35. alkalommal rendezték meg a Beszélni nehéz! körvezetők tábort Pécsett. Az öntovábbképző találkozó főszervezője Kerekes Barnabás, az Anyanyelvpolók Szövetsége volt.

*A táborozók Janus Pannonius szobránál
(Reiser György Lukács felvétele)*

Az Anyanyelvápolók Szövetségének 2022. évi rendes közgyűlése

2022. május 21-én tartottuk az Anyanyelvápolók Szövetségének idei rendes közgyűlését a Józsa Judit Galériában. A közgyűlést követően délután rendeztük meg a Beszélni nehéz! körök országos találkozóját is. Beszámolónk Horhi Márta Dóra tudósítása alapján készült (a teljes beszámoló a honlapon olvasható).

A közgyűlés Juhász Juditnak, az Anyanyelvápolók Szövetsége elnökének köszöntőjével kezdődött, aki örömét fejezte ki, hogy az eseményen megjelent Grétsy László tanár úr, szövetségünk tiszteletbeli elnöke. A közgyűlés előtt Vámosi-Nagy Zsuzsanna fuvola- és Csáki András gitárművész előadásában Astor Piazzollától A tangó története I. tételét és Bartók Béla Román népi táncok című művét hallhattuk.

Jobbról balra: Grétsy László, Juhász Judit, Nyiri Péter, Matula Ágnes, Kelemen Béla, Kerekes Barnabás. Reiser György Lukács felvétele

A zeneműsor után könyvbemutató következett. Kovács Dániel tanár úr újabb kiadvánnyal lepte meg az olvasóit, tőle nem megszokott módon egy verseskötettel. A szerző életkorára utaló 92 költeményt tartalmazó Írásjelek című kötet elbeszélője Cornides Dávid, akit tanár úr azért alkotott meg, hogy az ő karakterén keresztül adhasson hangot saját gondolatainak. A versekből Lázár Csaba Kazinczy-díjas színművész magával ragadó előadásában kaphattunk ízelítőt.

A közgyűlés hivatalos része a 2021. évi tevékenységekről és a pénzügyi gazdálkodásról szóló beszámolókkal vette kezdetét (Nyiri Péter alelnök). Kerekes Barnabás alelnök a tanulmányi versenyekről és az ifjúsági tagozat munkájáról szolt. Elmondta, hogy a jelenlegi körülmények ismét lehetővé teszik a korábban nagy múltra visszatekintő események újbóli megtartását. Bár kisebb létszámmal, de mind az anyanyelvi versenyeket (Práter-nap, Péchy Blanka-émléknep, Édes Anyanyelvünk és Kazinczy-versenyek – az általános iskolásoktól egészen a felsőoktatásban tanulóig), mind a balatonboglári, zsoboki, széphalmi, illetve a körvezetői tábor, mind pedig a többi, egy-két napos anyanyelvi összejövetelt megrendezhetjük.

Balázs Istvánné Eta gazdasági vezető a pénzügyi beszámolót ismertette, amelyet Kelemen Béla, a felügyelőbizottság elnöke jóváhagyólag véleményezett. Kovács Zsuzsanna irodavezető gyakorlati kérdésekkel foglalkozó felszólalásában többek között a tagdíjfizetés fontosságára hívta fel a figyelmet.

A beszámolókat a közgyűlés egyhangúlag elfogadta, illetve – a közgyűlés második felében az Alapszabály módosítási javaslatait megvitatva – megszavazta a módosított Alapszabályt is. A közgyűlés zárásaként a tagság részéről érkező kérdések, hozzászólások, észrevételek következtek.

Délután kezdetét vette a Beszélni nehéz! körök országos találkozója. A résztvevők megtekintették a Józsa Judit Galériáról készült

dokumentumfilmet. Ezután a jelenlévők beszámoltak a szakkörök által már megvalósított programokról, illetve jövőbeni elgondolásaikról.

Első váci kincskereső kalandtúra

Az ASZ Ifjúsági Tagozatának váci képviselői 2022. május 28-án megrendezték az első váci Kincskereső kalandtúrát. A rendezvényen 7–8. osztályos általános iskolások, illetve középiskolások 3-5 fős csapatokba szerveződve vettek részt. Vác különböző érdekes helyszíneit bejárva juthattak el a résztvevők a „kincsig”, s útközben a feladatok megoldása során sok élménnyel gazdagodhattak.

Kép és szöveg: Pók Márkné Selley Dorottya és Virág Evelin

Magyaróra-találkozó Gödöllőn

Július 8. és 10. között rendezte meg az Anyanyelvápolók Szövetsége az első Magyaróra-találkozót Gödöllőn, melynek központi témái a magyartanítás aktuális kérdései voltak. A találkozót Juhász Judit, az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke nyitotta meg, majd Fráter Zoltán főszerkesztő, Baranyai Katalin és Blankó Miklós szerkesztők mutatták be a Magyaróra folyóiratot a résztvevőknek, illetve közös gondolkodásra hívták őket a folyóirat jövőjét illetően. Szóba került többek között egy digitális kiadás létrehozása is. Bese Gergő atya vezetésével a táborozók ellátogattak a máriabesnyői kegytemplomba, a nap zárásaként pedig egy kvízest rendeztek (Návai Péter összeállításában). A szombat Gyarmathy Éva pszichológusprofesszor interaktív előadásával kezdődött Változó környezet, változó gyerekek – és akkor változó iskola? címmel. A résztvevők meghallgathatták Fűzfa Balázs irodalomtörténész Gondoltam fenét! című előadását, majd részt vehettek Fegyverneki Gergő és Tóth Etelka műhelybeszélgetésén. Előbbi a digitális eszközök alkalmazásáról szolt, utóbbi pedig a helyesírás tanításának kérdését járta körbe. Délután lehetőség nyílt a gödöllői királyi kastély és a kastélyban található Horthy-bunker megtekintésére. Este Takács Bence műsorvezető-előadóművész látogatott el a találkozóra, aki versmondással és az irodalomhoz kapcsolódó személyes történeteivel szórakoztatta közönségét. A találkozó Budapesten, a Magyar Zene Házában zárult. A hangdómban a világ hangjait hallgatva, elcsendesedve ki-ki elmélyülhetett gondolataiban, felidézhetette az összejövetelel gyűjtött élményeit, tapasztalatait.

Horváth Zsófia

Az Anyanyelvápolók Szövetsége a XXII. Apáczai Nyári Akadémián

22 éve szervezi meg a Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete az Apáczai Nyári Akadémiát. Az idei évben 2022. július 18. és 23. között Újvidéken, a helyi rádió és televízió épületében rendezték meg a nyári eseményt Viola Lujza főszervezésében. A Történelem és magyarság című tanári továbbképzés előadói között Juhász Judit, az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke, Fráter Zoltán, a Magyaróra főszerkesztője és Kerekes Barnabás, a Szövetség alelnöke is szerepelt. Az előadásokról honlapunkon olvashatnak.

Viola Lujza

PONTOZÓ Grétsy László rovata

Mindenekelőtt a 2022. évi 2. számunk feladványainak a megfejtését adjuk meg.

I. Betűrakosgató. Isten, haza, család. A három szó ebben a sorrendben együtt is él jelszóként, mottóként. Akik nem találták meg, de helyettük három értelmes szót beküldtek, ígéretünk szerint csakugyan elkönnyelhettek érte 15 pontot.

II. Étel-ital. 1. Pita + Feri > Aperitif. 2. Peti + Ósdi > Diós pite. 3. Pele + Irat > Eperital. 4. Lóre + Vese > Erőleves. 5. Szál + Léha > Halászlé. 6. Lomb + Baci > Libacomb. 7. Park + Piás > Paprikás. 8. NATO + Tárt > Rántotta. 9. Anya + Hort > Tarhonya. 10. Ruta + Misi > Tiramisu.

III. Hétszer hét. 1. Solohov. 2. Novella. 3. Sikátor. 4. Fösvény. 5. Holland. 6. Kivánni. 7. Moravia. A megjelölt átlókból ez a szó-lás-féle olvasható össze: Sok van a rováson.

IV. Szójátékos csattanó: Szeretném kitergetni a múltamat.

A legalább 75 pontot elért megfejtők közül a következők részesülnek könyvjutalomban: Batka Barnabás, Bésán Éva Mária, Bognár Istvánné, Cinka István, Erdélyi Károlyné, Kathó Istvánné, Kúcs Zsuzsanna, Sebők János, Varannai László, Zagvyai István. Nyereményük a Tinta Könyvkiadónál megjelent Jeles mondások című könyv, Kiss Gábor szerkesztésében.

A Pontozó új feladványai

I. Betűrakosgató. Katona József Bánk bánja drámai roaldalmunk kiemelkedő alkotása. Ennek ismeretében egész jól érthető ez a csatából hazatérő II. Endréhez intézett felszólítás: **Bánkodj, ó, feleszes** (azaz kimért, tartózkodó) **Endre!** A *bánkodj* rövid o-ja nem véletlen. A régi nyelvben gyakori volt a *bánkodik* igének e formában való használata. Számunkra pedig ezúttal nagyon lényeges a különbség, ugyanis megfejtőink csak ilyen módon tudják teljesíteni a feladatot, azaz a tizenkilenc betűből kirakni három jól ismert férfi keresztnévet. Mindegyik névért 6 pont jár, a hibátlan megoldás tehát 18 pontot ér.

II. Irodalmi kalandtúra. Azért kalandtúra, mert kétségtelenül kell valami kalandorság, vakmerőség ahhoz, hogy valaki a versnek mint kifejezési formának és általában az olvasásnak mint rendszernek, kedvvel végzett tevékenységnek a visszaszorulása, hanyatlása idején irodalmi tárgyú rejtvényvel hozakodjon elő, de megpróbálkozom ezzel. Ha olvasóink ebben az anagrammafeladványban a bal oldali tízszer két kérdésre mindig helyesen válaszolnak egy-egy négy betű(jegy)ből álló szóval, akkor az ott szerzett nyolc betűből ki kell rakniuk – és ki is lehet rakni – a helyes választ a jobb oldali, szépirodalmi vonatkozású kérdésekre is. Összesen tehát harminc kérdésre kell megtalálniuk a megoldást. Mivel minden válasz 1 pontot ér, a telitalálatos megfejtésért 30 pontot szerezhetnek olvasóink. Sok sikert!

1. Híres német énekesnő művészneve: Ravasz állat: görög költő (Kr. e. 572 k. – 487 k.):

2. Információ, bizonyíték: Ámít, félrevezet: 19. századi nagy költőnek ismert versének címe:

3. Anna, becézve: Eszes, éles elméjű: (V. Mihály); a Lilla-versek költője:

4. Lóverseny: Ismert európai folyó: (Gustave); 19. századi francia író:

5. Sóvárgás, epekedés: (József); népszerű 18. századi költő:

Hajlékony szár, kacs:

6. Ambrus; táncdalénekesnő (+2021.): (Frigyes); egy 20. századi írócsalád feje:

Nagyobb földdarab, rög:

7. Lopva szerez: (Ernő); az egyik Pál utcai fiú:

Ma már csak dalbeli pesti kávéház:

8. A fiú felesége az anya szemszögéből: (Sándor); erdélyi költő (1890–1941):

Bontakozik, fejlődik, pirosodik:

9. A grófnál alacsonyabb rangú főnemes: Móricz Zsigmond népszerű vígjátéka:

Gyászos hang, csend jelzője:

10. Meglepő, szokatlan: Molière közismert vígjátékának címadó álsvént alakja: A vastag nyomdai betűtípus német neve:

III. Hétszer hét. Ha olvasóink helyesen válaszolnak meghatározásainkra, akkor a kitöltött ábra bal felső sarkától a jobb alsóig Petőfi egyik fiatalkori versének címére bukkanhatnak. Ha ezek után megfelelően átrendezik a sorokat, akkor az ábra jobb felső sarkától a bal alsóig haladva találják meg egy másik Petőfi-vers címét! Mindkét verscímért 8 pont jár, együttesen tehát 16!

- A múzsák hegyének, egyúttal egy hangszernek neve:
- Szíjjal a lábra erősíthető egyszerű bőr lábbeli:
- Oktatás:
- Verset mondó:
- Színlelő, tettető:
- Hegyes orrú, ízletes édesvízi hal:
- Sikeres magyar teniszező (... Balázs):

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül elég az Újsághír című, túloldali rejtvény csattanóját beküldeniük. Értéke 25 pont. Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 89 pont, de 75 pont is elég ahhoz, hogy annak beküldője részt vehessen a sorsolásban. A feladványok megfejtését **2022. november 1-jéig** várjuk címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1368 Budapest, Pf. 250, vagy a rovat vezetőjének ímélcímére: gretsy@t-online.hu Minden olvasónak eredményes fejtörést s jó szórakozást kívánunk a feladványok készítői:

Grétsy László (I., II.), Schmidt János (IV.), Varga István (III.)

	A SZÓ- JÁTEKOS CSATTANÓ	ÖNZETLEN LELKESE- DÉS	FŐNÉV- KÉPZŐ, A -ZAT PÁRJA	LÉTE- SÍTMÉNYT IRÁNYÍT	Újsághír				
HELTAI JENŐ ALKOTTA SZAVUNK	▶	▶	▶	▶	– Szörnyű! Itt olvasom, hogy New Yorkban minden órában elütnek egy embert – mondja az újságot bújó férfi a társának. (Az illető reagálását az ábrá- ban rejtettük el.)				
ÉRZŐ- SZÁL	▶								
VÁRA AZ ÖREG-TŐ PARTJÁN ÁLL	▶								
ÉJFÉLIG KIS ITAL- MÉRÉS	▶		ZORRO JELE A VÉGÉN ENGED!	▶					
▶					KISZÁRADÓ ALFÖLDI TŐ	TURÁNI- ÁSVÁNY- VÍZMÁRKA	APRÓ TE- LEPÜLÉS	INTRI- KÁLÓ	GAÁL ALBERT TÉVE- FILMJE
BŐR TÉLTŐ- GAZDASÁ- GI MUNKA	▶								
NÉMA ADÓS!	▶		SEBRE- VALÓ SPANYOL FERFINEV	▶					
JOULE ZÖLYOM FOLYÓJA GRAMM	▶	A SUGÁR JELE		LORÁN ...; KOMIKA V. RENDKÍVÜ- LI ARÁNYÚ	▶				
▶							ÉV SZAK ZENÉBEN: TEMPO- LASSÍTÁS		
KÁLIUM RITKA NŐI NÉV NÉVELŐ	▶	SALTO ...; HALÁL- UGRÁS MÓKÁS							CIN RÖNTGEN, RÖVIDEN
▶									
AZ ERNŐ NÉMET ALAKJA FÉL MÉRŐ!	▶					KONGÓI AUTÓJEL (RDC)			
▶						SORVÉGI!			
TELJES ÉRTEKŰVÉ VÁLÍK KELET	▶		SOKÁIG ELÁLLÓ SZERELŐ- RUHA	▶					
▶							GIGA- RAGADO- ZÓ ...; BAL- LIN (HAL)	ÉSZAK IDEGEN ELŐTAG: TÖRPE-	
A TETEJÉ- RE DOBÓ RÓMAI 1000-ES	▶							PONT A VÉGÉN! NŐSTÉNY LÚD	
▶									
TEPLŐMI ESEMÉNY GAUSS, RÖVIDEN	▶	ÉSZAKI SZARVAS AMÁLJA, BECÉZVE					EGY, ANGOLUL ITT KÍVÜL		
▶									
... SUMAC; A „PERUI CSALÓ- GÁNY”	▶			FRANCIA VÁROS BAKONYI HEGY!	▶				
▶									FORTE, RÖVIDEN HÍRT KÜLDŐ
▶									
TAVALYI A KÖR- NYÉKEN SETTEN- KEDŐ BECENE- VE ELLUS MAGUNK	▶		HIBÁZÓ „CS”				LECSITUL A SZÉL ASZTÁ- CIUM		
▶									
AZ ÚT JELE A FI- ZIKÁBAN	▶	CELSIUS FA ÉS FOLYÓ RÉSZE!		LHÁSZA A KÖZ- PONTJA CINK	▶				
▶									
▶									
FESTŐ, GRAFIKUS (ENDRE, 1926-2003)	▶	E							DE MEG MENNYI- RE! IPSZILON
▶									TÁVOLI ELŐD

Gyereksarok – Nyelvi játékok

Az új rejtvények feladása előtt közöljük a 2022. évi 2. lapszámunk Gyereksarok című rovatának megfejtéseit és a nyertesek nevét. Az általános iskolásoknak *folyóneveket* kellett kitalálniuk: 1. szita – Tisza, 2. várad – Dráva, 3. rút – Túr, 4. lovag – Volga, 5. emezt – Temze. A középiskolásoknak *Álságos* címmel állószavakra kellett rájönniük: 1. bú + tor = bútor, 2. tar + tár = tartár, 3. ló + bál = lóbál, 4. csap + ágy = csapágy, 5. mű + vész = művész.

A megfejtések mellett közlünk kell egy helyreigazítást: a *csapágy* szavunk igazi összetett szó, hiszen a tengelycsap ágyazatát nevezi meg röviden.

A könyvjutalomban részesülők a következők: Szedlák Ádám, Veres Kristóf, Boros Ábel, Szabó Barbara; valamint Bacskó Andrea, Kúcs Zsuzsa, Kovács Ágnes, Szekrényes Marcell. Gratulálunk!

És most lássuk az új rejtvényeket!

Általános iskolásoknak ajánljuk

Rajzos nevek

Ha figyelitek, hogy a rajzokban, képletekben hova, mely betűk vagy betűcsoportok alá kerülnek más betűk és betűcsoportok, és ezt összeolvassátok, megkapjátok a keresett fiú vagy lány keresztnevet. Pl.

$\frac{AR}{O}$ = Áron, hiszen az AR az O -n van.

$\frac{S \ G \ S \ S \ B}{\bar{A} \ VI \ D \ AND \ ZS}$

Középiskolásoknak ajánljuk

Ki mit tesz?

Cseréljétek ki a magánhangzókat a keresztnévben – ahol szükséges – úgy, hogy a szavak szófaja folyamatos melléknévi igenév legyen! Például: 1. ..., 2. ... *Marita*. Megfejtés: *merítő*, *mérető* (vagy *marató*) *Marita*. Minden szóhoz két megoldást írjatok!

1.	2.	Imola
1.	2.	Ágota
1.	2.	Elvira
1.	2.	Alida
1.	2.	Itala

Melyikük lehet a képen?

A feladat megfejtői között mindhárom korosztályban ajándékkönyvet sorsolunk ki. A megoldásokat kézzel írva (befotózva) vagy gépelve az ea@anyanyelvapolo.hu címen várjuk 2022. október 31-ig.

Jó rejtvényfejtést kíván a feladat készítője:

Szöcsné Antal Irén

(Ajánljuk olvasóink figyelmébe a szerző Tinta Könyvkiadónál nemrég megjelent könyvét: *Anyanyelv-varázs – 430 nyelvi fejtető és rejtvény.*)

Anyanyelvápolók Szövetsége: 2021-es tevékenységünkről

Országos, Kárpát-medencei anyanyelvi versenyek

Országos Kazinczy-versenyek (általános iskolások – Balatonboglár, Kisújszállás;
középiskolások – Győr; egyetemisták – Esztergom)
Édes anyanyelvünk verseny – Sátoraljaújhely (középiskolásoknak)
Kossuth-szónokverseny – Budapest (felsőoktatás)
Implom József-helyesírási verseny – Gyula (középiskola)
Simonyi Zsigmond-helyesírási verseny – Budapest (általános iskolások)
Aranka György nyelvhasználati verseny – Kolozsvár
Péchy Blanka emléknapi, emlékversenye – Budapest (középiskolásoknak)
Szakkörvezetők országos öntovábbképző tábora – Szeged
Országos Ifjúsági Anyanyelvi Tábor – Széphalom
Anyanyelvi nap – Budapest (általános iskolásoknak)
Kazinczy-versenyek megyei döntői

Kiemelkedő rendezvények

A magyar nyelv napja
Magyar nyelv hete
Emlékezés Deme László születésének 100., halálának 10. évfordulója alkalmából
Emléktáblát avattunk annak az épületnek a falán, ahol Wacha Imre tanár úr élt
Emlékkonferencia Wacha Imre tiszteletére – a Szárnyal a szó című kötet bemutatása
A Benyovszky Móric Magyar–Madagaszkári Társasággal közösen „Eszmények vonzásában író és hőse” címmel Jókai Mór- és Benyovszky Móric-konferenciát szerveztünk

Fontos kiadványok

Édes Anyanyelvünk folyóirat
Magyaróra folyóirat
Havas Judit: Csodaváró hangszer
Fráter Zoltán: Magyar író, magyar nyelv
Adamikné Jászó Anna: Humor és retorika
„Diófát ültetek”. Deme László emlékezete
Deme László: Magyarul szólni. Válogatott tanulmányok
Szárnyal a szó – Wacha Imre emlékezete
Kováts Dániel: „Hű valék...” Kazinczy Ferenc életpéldája írásai tükrében (hangoskönyv)
„Nemzette a magyar szó teremtette” című zenés irodalmi összeállítás
a magyar kultúra napja alkalmából
Gyermekjátékok (pályázati kötet)

Pályázatok

Deme László – ösztöndíj
Népi gyermekjátékok gyűjtése
Romhányi József 100 – versíró pályázat

Anyanyelvi műsorok

A Magyar Katolikus Rádió „Szórol – szóval” műsora
Nyelvőrző Szalon
Anyanyelvi est fiataloknak
Tempora mutantur videósorozat

*Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! – mert haza, nemzet és nyelv,
három egymástól válhatatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog,
a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog.*

Kölcsey Ferenc: Parainesis Kölcsey Kálmánhoz

Gratulálunk Juhász Judit kitüntetéséhez!

Államalapító Szent István-emlékérem és -díj kitüntetéssel jutalmazták Juhász Judit rádiós újságírót, az Anyanyelvápolók Szövetségének elnökét. A kitüntetést olyan ember kapja, aki életével és tevékenységével is példát tud mutatni az egész magyar társadalomnak, aki képes a Szent István-i, maradandó értékrend mellett kiállni.

**Az Édes Anyanyelvünk szerkesztősége és olvasói
szeretettel köszöntik Juhász Juditot.**